सत्यमेव जयते

महाराष्ट्र शासन

नियोजन विभाग (रोजगार हमी योजना)

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना-महाराष्ट्र

नियोजन विभाग (रोजगार हमी योजना)

वार्षिक अहवाल

सन २०२१-२०२२

महाराष्ट्राच्या विकासासाठी कटीबध्द....

महाराष्ट्र शासन

नियोजन (रोजगार हमी योजना) विभाग

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना - महाराष्ट्र व राज्य रोजगार हमी योजना

वार्षिक अहवाल सन २०२१-२२

नवीन प्रशासन भवन, १६ वा मजला, मंत्रालय मुंबई - ४०००३२
संकेतस्थळ - mahaegs.maharashtra.gov.in
ई-मेल : egsdesk9-mh@gov.in

अनुक्रमणिका

१. संदेश मा. मंत्री (रोहयो)

२. प्रस्तावना

३. योजनेची पार्श्वभूमी -- १

४. योजनेची उद्दिष्टे -- २

५. महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेची वैशिष्ट्ये----------- २

६. महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत अनुज्ञेय कामे ------ ८

७. कामांचे वार्षिक नियोजन ------------------------------------- ११

८. योजनेंतर्गत कामे -- १३

९. निधीचे व्यवस्थापन -- १४

१०. मजुरी व साधन सामुग्रीवरील खर्चाचे प्रमाण ------------------------ १६

११. माहिती व्यवस्थापन कार्यप्रणाली (MIS) -------------------------- १७

१२. रोजगार हमी योजनेचे संकेतस्थळ ------------------------------ १८

१३. कार्यक्रमाची अंमलबजावणी यंत्रणा ----------------------------- १८

१४. विभागाची प्रशासकीय संरचना --------------------------------- २३

१५. सामाजिक अंकेक्षण -- २५

१६. तक्रार निवारण प्राधिकारी (Ombudsman) ---------------------- २८

१७. महाराष्ट्र राज्य रोजगार हमी परिषद ----------------------------- २९

१८. पारदर्शकता व सक्षमीकरण ----------------------------------- ३०

१९. प्रचार व प्रसिध्दी -- ३३

२०. क्षमता बांधणी -- ३३

२१. योजनेस चालना देण्याकरिता करण्यात आलेल्या उपाययोजना ---------- ३५

२२. योजनेची फलनिष्पत्ती --------------------------------------- ३६

२३. राज्य रोजगार हमी योजनेची सद्यस्थिती ------------------------- ३७

२४. यशोगाथा --- ४१

२५. सांख्यिकीय माहिती --- ४५

संदीपान भुमरे

मंत्री,
रोजगार हमी योजना व फलोत्पादन,
महाराष्ट्र राज्य

संदेश

राज्यात राज्य रोजगार हमी योजनेंतर्गत जवाहर / धडक सिंचन विहिरी, तसेच महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत पाणंद रस्ते, फलोत्पादन, ग्रामीण क्षेत्रात रोजगार निर्मिती करण्यासाठी व त्या माध्यमातून स्थायी मालमत्ता निर्माण करण्याची अनेक कामे हाती घेतली आहेत. यासाठी प्रत्येक वर्षी केंद्र शासनाकडून लेबर बजेट मंजूर करुन घेण्यात येते. सन २०२१-२२ मध्ये राज्यात ८२५.४६ लक्ष मनुष्यदिवस निर्मिती झाली आहे. या योजनेंतर्गत सुमारे २८,००० पेक्षा जास्त ग्रामपंचायतीमध्ये कामे घेण्यात आली आणि त्यामुळे लोकांच्या राहणीमानाचा दर्जा उंचावला आहे.

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत फळबाग लागवड योजनेतील रोपे / कलमे यामधील अंतर कमी/जास्त करण्यास क्षेत्र परिस्थितीनुसार मुभा देण्यात आली आहे.

नरेगा अंतर्गत फळबाग लागवडीसाठी शेतकऱ्यांच्या मागणी नुसार केळी, द्राक्ष, ड्रॅगनफ्रुट, ॲव्हाकॅडो या फळपिंकाच्या तसेच सोनचाफा या फुलपिकांचा व लवंग, दालचिनी, मिरी आणि जायफळ या मसाला पिकांचा समावेश करण्यात आलेला आहे.

मातोश्री ग्रामसमृध्दी शेत पाणंद रस्ते योजनेंतर्गत राज्यात शेत पाणंद रस्त्याची कामे मोठया प्रमाणात घेण्याकरीता शासनस्तरावरुन जिल्हानिहाय आराखडे मंजूर करण्यात आले आहेत. या योजनेची अंमलबजावणी सुरू करण्यात आलेली असून त्यांत मोठ्या प्रमाणावर प्रतिसाद मिळत आहे.

शासनस्तरावर योजनांमध्ये मुलगामी धोरणात्मक बदल करुन क्षेत्रियस्तरावर त्याची योग्य अंमलबजावणी केल्याने ग्रामीण भागात मनरेगा अंतर्गत अमुलाग्र बदलाचे परिणाम दृष्य स्वरुपात दिसून येत आहेत.

सन २०२१-२२ मध्ये विभागामार्फत केलेले काम व योजनेंतर्गत निर्माण झालेले मनुष्यदिवस, झालेला खर्च इत्यादीबाबतची माहिती विधिमंडळास सादर करताना मला अत्यंत आनंद होत आहे.

संदीपान भुमरे

नंद कुमार (भाप्रसे)

अपर मुख्य सचिव,
रोजगार हमी योजना,
महाराष्ट्र शासन.

प्रस्तावना

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना ही केंद्र शासनाची महत्वाकांक्षी योजना महाराष्ट्र राज्यातही अधिक लोकप्रिय झालेली आहे. गोरगरीबांच्या उपजिविकेच्या संसाधनाचा पाया मजबूत करणे, सामाजिक सहभागाची सुनिश्चिती व पंचायत राज संस्था बळकट करणे ही या योजनेची मुलभूत वैशिष्टये आहेत. यात वैयक्तिक व सार्वजनिक स्वरुपाच्या कामांच्या मागणीमध्ये निश्चितच वाढ होत आहे. महाराष्ट्र राज्यात सन २०२१-२२ मध्ये २.२५ लाख इतकी कामे पुर्ण करण्यात आलेली आहेत.

सदर योजनेचे लाभ सर्वसामान्य जनतेपर्यंत पोहचावेत यासाठी विभागाने गावांत भिंतीवर वॉलपेंटिंग, दूरचित्रवाणी, वर्तमानपत्रातील जाहिराती या माध्यमातून तसेच एक दिवस मजुरांसोबत इत्यादी नवीन संकल्पना कार्यान्वित केलेल्या आहेत.

गावाचा सर्वांगीण विकास होण्याकरिता अमृतमहोत्सवी फळबाग योजना, मातोश्री पाणंद रस्ते योजना व शरद पवार ग्राम समृध्दी योजना राबविण्यात येतात. शरद पवार ग्राम समृध्दी योजनेंतर्गत गुरांसाठी पक्का गोठा बांधणे, शेळीपालन शेड बांधणे, कुक्कुटपालन शेड बांधणे, भू-संजीवनी नाडेप कंपोस्टींग, शेततळे, शोष खड्डे इत्यादी कामे महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत काही योजनांच्या संयोजनातून करण्यात येतात.

विभागामार्फत राज्य रोजगार हमी योजनेतून नागपूर विभागातील गडचिरोली, भंडारा, चंद्रपूर, गोंदिया वर्धा व नागपूर या ६ जिल्ह्यांमध्ये धडक सिंचन विहिर अंतर्गत सुरुवातीस ११,००० विहिरींच्या लक्षांकाच्या अनुषंगाने ११,६१४ विहिरी खोदण्यात आल्या, म्हणून नंतर पुन्हा १३,००० विहिरींचा लक्षांक देण्यात आला. पुढील काळात सबंध राज्यात महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत ३,८७,५०० विहिरी खोदण्याची योजना आहे.

मातोश्री ग्रामसमृध्दी शेत पाणंद रस्ते योजनेंतर्गत राज्यात शेत पाणंद रस्त्याची कामे मोठया प्रमाणात घेण्याकरीता शासनस्तरावरुन जिल्हानिहाय आराखडे मंजूर करण्यात आले आहेत.

सन २०२१-२२ मध्ये मनरेगा अंतर्गत वैयक्तिक लाभाच्या व्हर्मी कंपोस्टींग, फळबाग लागवड, नाडेप कंपोस्टींग, शौचालये व शोष खड्डे घेण्याची व सार्वजनिक लाभाच्या वृक्ष लागवड-संगोपन व संरक्षण, रोपांची निर्मिती, अंगणवाडी बांधकाम ही कामे इतर विभागाच्या अभिसरणाद्वारे (Convergence) घेण्यात आली आहेत.

सन २०२१-२२ मध्ये योजनेंतर्गत ८२५.४६ लक्ष मनुष्यदिवस लक्षांकांच्या १२७ टक्के निर्माण होऊन रु. २४३१.२७ कोटी खर्च झालेला आहे. या संदर्भात फलनिष्पत्ती अहवाल मा. विधानमंडळास सादर करण्यात येत आहे.

नंद कुमार

योजनेची पार्श्वभूमी

महाराष्ट्र रोजगार हमी अधिनियमाची अंमलबजावणी १९७७ पासून महाराष्ट्रात सुरु झाली. राज्यात महाराष्ट्र रोजगार हमी अधिनियम, १९७७ नुसार दोन योजना सुरु होत्या.

१) ग्रामीण भागात अकुशल व्यक्तींकरिता रोजगार हमी योजना.

२) महाराष्ट्र रोजगार हमी अधिनियम, १९७७ कलम १२ (ई) नुसार वैयक्तिक लाभाच्या योजना.

सदर योजनांना राज्य शासनाच्या निधीतून अर्थसहाय्य केले जात होते.

२. सन २००५ मध्ये केंद्र शासनाने संपूर्ण भारतात राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी कायदा (विद्यमान नाव - महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी कायदा) लागू केला, तसेच केंद्र शासनाने ज्या राज्यांना पूर्वी पासून रोजगार हमी अधिनियम मंजूर केला होता, अशा राज्यांना केंद्र शासनाच्या अधिनियमातील कलम २८ अन्वये त्यांचा कायदा राबविण्याची मुभा दिली होती. तद्नुसार महाराष्ट्र शासनाने सन २००६ मध्ये पूर्वीचा कायदा ठेवण्याचा पर्याय स्विकारला आहे. मात्र, विधानमंडळाने केंद्रीय कायद्यास अनुसरुन राज्यास निधी मिळविण्याच्या अनुषंगाने १९७७ च्या कायद्यात आवश्यक त्या सुधारणा केल्या, त्यामुळे योजना राबविण्याच्या कार्यपध्दतीत बदल झाला आहे.

३. सद्य:स्थितीत राज्यात महाराष्ट्र रोजगार हमी अधिनियम, १९७७ (दिनांक ६ ऑगस्ट, २०१४ पर्यंत सुधारित) अंमलात आहे व या कायद्यांतर्गत खालील दोन योजना सुरु आहेत :

अ) महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना - महाराष्ट्र (MGNREGS) या योजनेंतर्गत केंद्र शासन १०० दिवस प्रतिकुटुंब रोजगाराची हमी देते व १०० दिवस प्रतिकुटुंब मजुरीच्या खर्चासाठी निधी पुरवते. प्रतिकुटुंब १०० दिवसावरील प्रत्येक मजुराच्या, मजुरीवरील खर्चाचा आर्थिक भार राज्य शासन उचलते.

ब) महाराष्ट्र रोजगार हमी अधिनियम, १९७७ सुधारित कलम (१२) (ई) नुसार वैयक्तिक लाभाच्या योजना अनुदान तत्वावर प्रतिपूर्ती योजना म्हणून राबविण्यात येतात.

उदा.: १) शेत पाणंद रस्ते योजना
२) जवाहर/धडक सिंचन विहीर योजना
३) मागेल त्याला शेततळे योजना
४) नागपूर विभागात ११००० विहीरींचा धडक कार्यक्रम (वर्धा जिल्हा वगळून) तसेच सदर कार्यक्रमांतर्गत अतिरिक्त १३,००० विहीरींचा लक्षांक देऊन वर्धा जिल्ह्याचा समावेश करण्यात आलेला आहे.

४. याशिवाय राज्य शासनाचा निधी पुढील बाबींकरिता वापरला जातो.
१) राज्य रोजगार हमी योजनेतील प्रगतीपथावरील अपूर्ण (कुशल) कामे पूर्ण करण्याकरिता.
२) राज्य रोजगार हमी योजनेंतर्गत भूसंपादन केलेल्या जमिनीचा मोबदला देण्याकरिता.

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेची उद्दिष्टे

अकुशल काम करण्यास इच्छुक असणा-या प्रत्येक कुटुंबातील प्रौढ व्यक्तींना योजनेंतर्गत १०० दिवस प्रतिकुटुंब रोजगाराची हमी देण्यात आली असून, त्या माध्यमातून स्थायी स्वरुपाची मालमत्ता निर्माण करणे हे या योजनेचे मूळ उद्दिष्ट आहे. त्याचप्रमाणे ग्रामीण भागातील शेतकरी/शेतमजुरांना या अधिनियमाच्या माध्यमातून रोजगाराचा हक्क प्रदान करणे, सामाजिक सुरक्षा देणे, महिला व दुर्बल घटकांचे सबलीकरण करणे, तसेच पंचायतराज संस्थाचे बळकटीकरण करण्यावर योजनेत भर देण्यात आला आहे. जिल्ह्यात हाती घेण्यात येणा-या सर्व कामांच्या एकूण किंमतीच्या प्रमाणात कमीतकमी ६० टक्के कामे ही, उत्पादक स्वरुपाची मालमत्ता निर्माण करणारी असावीत व अशी कामे ही भूमी, जल व वृक्ष यांचा विकास करणारी कृषी व कृषिसंलग्न क्षेत्राशी निगडीत असावीत.

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेची वैशिष्ट्ये

१८ वर्षावरील प्रौढ व्यक्तिंना केंद्र शासनाची १०० दिवस प्रतिकुटुंब अकुशल रोजगाराची हमी, तर १०० दिवसांवरील प्रत्येक मजुराला रोजगाराची राज्य शासनाची हमी.

मजुरांची नोंदणी व जॉबकार्ड :

- रोजगार मिळविण्याकरिता जॉबकार्ड आवश्यक.
- जॉबकार्डसाठी ग्रामपंचायतीकडे अर्ज करणे आवश्यक.
- ग्रामपंचायत मार्फत नोंदणी.
- १५ दिवसांत जॉबकार्ड मिळणार.
- प्रत्येक कुटुंबाला फोटोसह एक जॉबकार्ड विनामुल्य.

कामाची मागणी व अर्ज :

- रोजगार आवश्यक असणा-या नोंदणीकृत व्यक्तीने वेळोवेळी नमुना क्रमांक ४ मध्ये अर्ज करणे आवश्यक
- नमुना क्रमांक ४ ग्रामपंचायत कार्यालयामध्ये उपलब्ध.
- नमुना क्रमांक ४ मध्ये अर्ज केल्यानंतर ग्रामपंचायतीने पोचपावती देणे आवश्यक.
- रोजगाराची मागणी नोंदणीकृत व्यक्ती किंवा समूह नमुना क्रमांक ४ मध्ये करु शकतो.

- मजुराने किमान १४ दिवस कामाची मागणी करणे आवश्यक.
- मागणी केल्यानंतर ग्रामपंचायतीने मजुराला १५ दिवसात रोजगार पुरविणे आवश्यक, अन्यथा बेरोजगार भत्ता अनुज्ञेय.
- कामाच्या मागणीबाबत ग्रामपंचायतीने गटविकास अधिकारी यांना तात्काळ माहिती द्यावी.
- गावापासून ५ कि.मी. परिसरात रोजगार उपलब्ध केला जाईल, अन्यथा जास्त अंतराकरिता प्रवास खर्चाची तरतूद.
- ग्रामपंचायतीद्वारे पूर्ण गावातील कामांचे नियोजन.

वैयक्तिक लाभाची कामे :

वैयक्तिक लाभाची कामे देताना पुढील प्रवर्गातील कुटुंबांच्या मत्तांबाबत कामांना प्राधान्य देण्यात येईल.

१) अनुसूचित जाती,
२) अनुसूचित जमाती,
३) भटक्या जमाती,
४) निराधिसूचित जमाती (विमुक्त जाती),
५) दारिद्र्य रेषेखालील इतर कुटुंबे,
६) स्त्री-कर्ता असलेली कुटुंबे,
७) शारीरिकदृष्ट्या विकलांग व्यक्ती-कर्ता असलेली कुटुंबे,
८) जमीन सुधारणांचे लाभार्थी,
९) इंदिरा आवास योजनेखालील लाभार्थी,
१०) अनुसूचित जमाती व इतर पारंपारिक वनवासी (वन हक्क मान्य करणे) अधिनियम, २००६ (२००७ चा २) खालील लाभार्थी आणि

उपरोक्त प्रवर्गामधील पात्र लाभार्थ्यांना प्राधान्य देण्यात आल्यानंतर, कृषी कर्जमाफी व कर्जसहाय्य योजना, २००८ या मध्ये व्याख्या केलेल्या लहान व सिमांत भूधारक शेतक-यांच्या जमिनीवरील कामांना, शर्तीच्या अधिनतेने प्राधान्य देण्यात येईल आणि अशा कुटुंबांच्या जमिनी अथवा घर/वाडीसंबंधी हाती घेण्यात येणा-या प्रकल्पावरील काम करण्यास तयार असलेल्या किमान एका सदस्याकडे जॉबकार्ड असणे आवश्यक असेल.

मजुरीचे दर :

रोजगार हमी योजनेच्या कामावरील मजुरांना देण्यात येणा-या मजुरीचा दर केंद्र शासन महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी कायदा २००५ मधील कलम ६ नुसार प्रत्येक वर्षी निश्चित करते.

- केंद्र शासन प्रत्येक वर्षी मजुरीचे दर ठरविते व ते केलेल्या कामाच्या प्रमाणात (मोजमापानुसार) मजुरांना अदा केले जाते.

- केंद्र शासनाने राज्यासाठी खालीलप्रमाणे मजुरीचे दर निश्चित केले आहेत.

अ.क्र.	वर्ष	मजुरीचा दर (रु.)
१	२०२०-२१	२३८/-
२	२०२१-२२	२४८/-

बँक पोस्टात मजुरांची खाती :

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना-महाराष्ट्र या योजनेंतर्गत काम करणा-या मजुरांची मजुरी, त्यांच्या बँक/पोस्टात असलेल्या खात्यामध्ये जमा केली जाते. राज्यात सन २०२०-२१ अखेरपर्यंत ९८.८१ लाख तर सन २०२१-२२ या वर्ष अखेरपर्यंत १००.३६ लाख इतक्या मजुरांची खाती बँक/पोस्टात उघडण्यात आली आहेत.

सन २०२१-२२ अखेरपर्यंत राज्यात उघडण्यात आलेल्या १००.३६ लाख इतक्या मजूरांच्या खात्यापैकी सर्वात जास्त गोंदिया जिल्हयात ५.५९ लाख मजूरांची खाती उघडण्यात आली. तर त्या खालोखाल नाशिक (५.१० लाख), अमरावती (४.७५ लाख), भंडारा (४.५६ लाख), अहमदनगर (४.५४ लाख) या जिल्हयात इतकी खाती उघडण्यात आलेली आहेत.

सन २०२१-२२ मध्ये बँक/पोस्टात खाती असलेल्या नोंदणीकृत आधार संलग्न मजूरांची संख्या ४६.६१ लाख इतकी आहे.

सोयी व सुविधा :

- कामाच्या ठिकाणी पिण्याचे पाणी, प्रथमोपचार, विश्रांतीसाठी शेड, ५ पेक्षा जास्त लहान मुले असल्यास दायीची सोय.
- मजुरीचे विलंब प्रदाने टाळण्यासाठी "आपले सरकार सेवा" केंद्रामार्फत ग्रामपंचायत स्तरावरुन ई-मस्टर काढण्याबाबत शासन निर्णय दि.२३ एप्रिल, २०१८ रोजी निर्गमित करण्यात आला आहे.
- बँकेद्वारे अथवा पोस्टामार्फत १५ दिवसात मजुरीचे प्रदान, अन्यथा ०.०५ टक्के विलंब आकार देय.
- मजुरांना वेतन चिठ्ठीचे वाटप.

मनुष्यदिवस निर्मिती :

योजनेंतर्गत सन २०२१-२२ या वर्षात ८२५.४६ लाख इतकी मनुष्यदिवस निर्मिती झाली आहे. राज्यात निर्माण झालेल्या एकूण ८२५.४६ लाख मनुष्यदिवस निर्मितीपैकी सर्वात जास्त मनुष्यदिवस निर्मिती अमरावती जिल्हयात (१०२.९० लाख) झालेली आहे. त्या खालोखाल पालघर (६६.८० लाख), गोंदिया (६४.३४ लाख), चंद्रपूर (४४.४२ लाख), गडचिरोली (४२.०१ लाख) ह्या जिल्ह्यांत झालेली आहे.

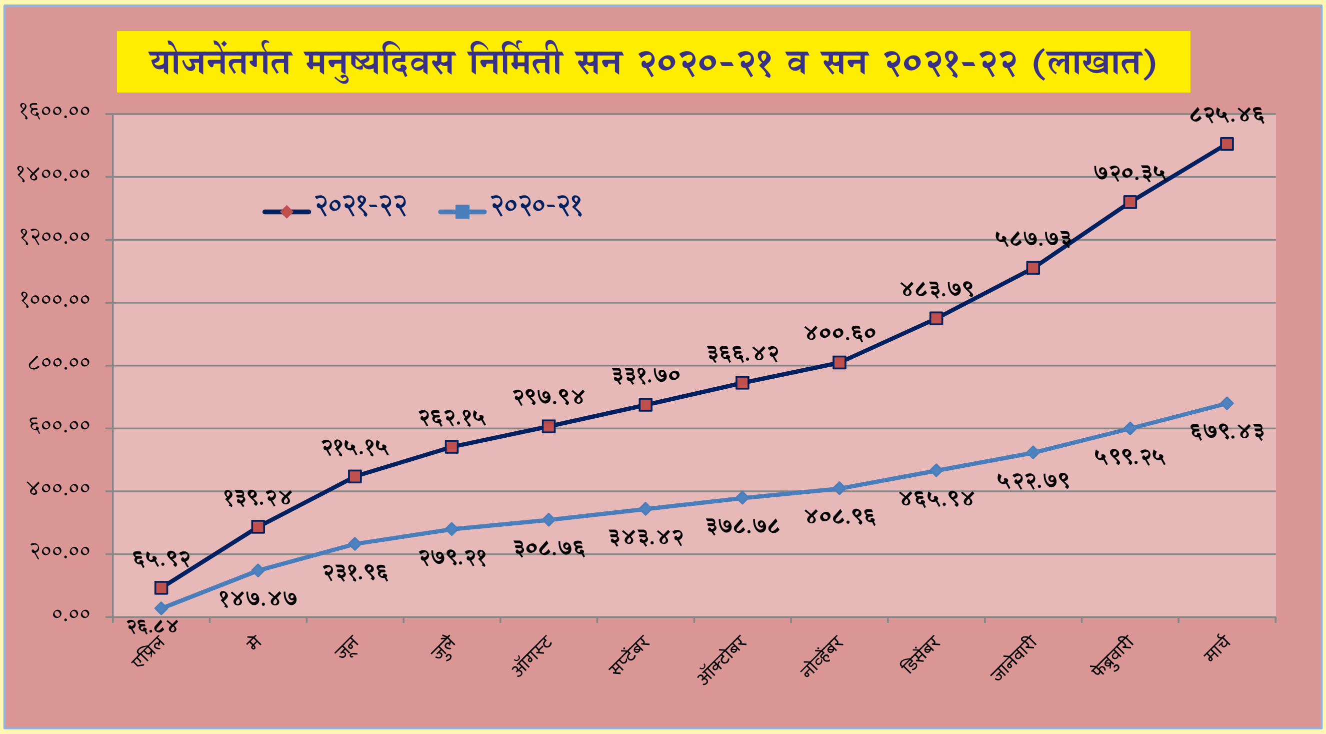

अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती व महिलांचा सहभाग :

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना-महाराष्ट्र या योजनेंतर्गत सन २०२०-२१ या वर्षात योजनेंतर्गत निर्माण झालेल्या एकूण मनुष्यदिवस निर्मितीमध्ये अनुसूचित जमातीचे प्रमाण २८.५६%, तर अनुसूचित जातीचे प्रमाण ८.६७% इतके होते. तर २०२१-२२ या वर्षात हेच प्रमाण अनुक्रमे २४.७५% व ८.१७% इतके आहे.

अ.क्र.	तपशिल	महाराष्ट्र	
		२०२०-२१	२०२१-२२
१	महिला	४२.९३ %	४३.६२ %
२	अनुसूचित जमाती	२८.५६ %	२४.७५ %
३	अनुसूचित जाती	८.६७ %	८.१७ %

महिलांचा सहभाग :

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना-महाराष्ट्र या योजनेंतर्गत महिला व पुरुषांमध्ये भेदभाव न ठेवता मजुरीचे दर समान ठेवण्यात आले आहेत. योजनेमध्ये महिलांचा मोठया प्रमाणात सहभाग असणे (किमान ३३ टक्के) गरजेचे आहे. योजनेंतर्गत राज्यामध्ये निर्माण झालेल्या एकूण मनुष्यदिवस निर्मिती मध्ये सन २०२०-२१ या वर्षात ४२.९३ टक्के इतका सहभाग महिलांचा होता. तर २०२१-२२ या वर्षात महिलांचा सहभाग ४३.६२ टक्के इतका आहे.

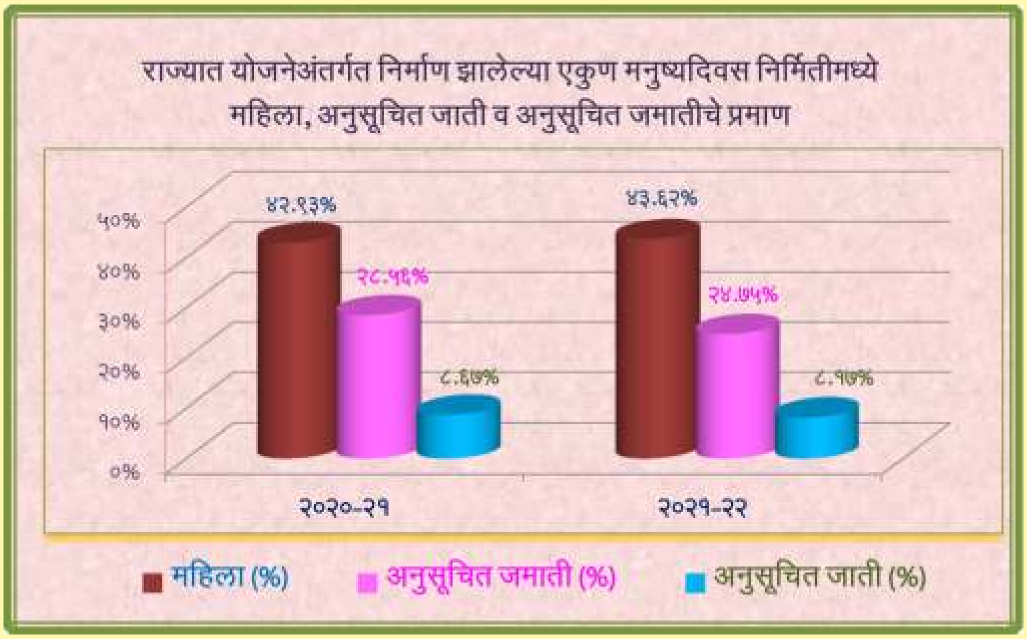

कुटुंबाला १०० दिवस रोजगार :

सन २०२०-२१ या वर्षात योजनेत सहभागी झालेल्या १६.८४ लाख कुटुंबापैकी १.३७ लाख कुटुंबाना १०० दिवसांचा रोजगार पुरविण्यात आला. तर २०२१-२२ या वर्षामध्ये योजनेत सहभागी असलेल्या २०.३६ लाख कुटुंबापैकी १.७४ लाख कुटुंबाना १०० दिवसांचा रोजगार उपलब्ध करुन देण्यात आला.

योजनेंतर्गत राज्यात १०० दिवस रोजगार पुरविण्यात आलेल्या कुटुंबांची संख्या

(आकडे लाखात)

तपशिल		वर्ष	
		२०२०-२१	२०२१-२२
योजनेंतर्गत रोजगार उपलब्ध करुन दिलेल्या एकूण कुटुंबांची संख्या	कुटुंबांची संख्या	१६.८४	२०.३६
	मनुष्यदिवस निर्मिती	६७९.३७	८२५.४६
१०० दिवस रोजगार पुरविण्यात आलेल्या एकूण कुटुंबांची संख्या	कुटुंबांची संख्या	१.३७	१.७४
	मनुष्यदिवस निर्मिती	२५६.२५	२९१.३९

प्रतिकुटुंब सरासरी मनुष्यदिवस निर्मिती :

योजनेंतर्गत २०२०-२१ या वर्षात प्रतिकुटुंब सरासरी ४० दिवस एवढी मनुष्यदिवस निर्मिती झाली होती. तर २०२१-२२ या वर्षात प्रतिकुटुंब सरासरी ४१ दिवस एवढी मनुष्यदिवस निर्मिती झालेली आहे. देशांतर्गत प्रतिकुटुंब सरासरी ५० दिवस एवढी मनुष्यदिवस निर्मिती झाली आहे.

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना महाराष्ट्र योजनेंतर्गत अनुज्ञेय कामे

प्रवर्ग अ : नैसर्गिक साधनसंपत्ती व्यवस्थापनाशी संबंधित सार्वजनिक बांधकामे-

(एक)पेयजल स्त्रोतांसह भूजलाचे पुनर्भरण करण्यावर विशेष भर देऊन भूमिगत पाट, मातीची धरणे, रोधी धरणे, संरोधी धरणे यासारखी भूजल स्तर वाढविणारी व त्यात सुधारणा करणारी जलसंधारणाची व जलसंचयाची बांधकामे;

(दोन) व्यापक पाणलोट क्षेत्र प्रक्रिया करता येईल असे समतल चर, मजगी घालणे, समतल बांध, दगडी संरोधक, दगडमातीचे कक्षबांध (गॅबियन संरचना) आणि पाणलोट विकासाची कामे यांसारखी जल-व्यवस्थापन विषयक कामे;

(तीन) सूक्ष्म व लघु पाटबंधा-याची कामे आणि सिंचन कालवे व नाली बांधणे, त्यांचे नूतनीकरण करणे व परिरक्षण करणे;

(चार) सिंचन तलाव व इतर जलाशये यांमधील गाळ उपसण्यासह पारंपारिक जलाशयांचे नूतनीकरण करणे;

(पाच) परिच्छेद ४ मध्ये अंतर्भूत असलेल्या कुटुंबाना फलोपयोग घेण्याचा रीतसर हक्क मिळवून देईल असे, सर्व सामान्य व वन जमिनींवरील सडक पट्टया, कालवा बांध, तलाव अग्रतट (टँक फोरशोअर) आणि किनारी पट्टे यावरील वनरोपण, वृक्षलागवड आणि फलोत्पादन;

(सहा) सामूहिक जमिनीवरील भूविकासाची कामे.

प्रवर्ग ब : दुर्बल घटकांकरिता व्यक्तिगत मत्ता (फक्त परिच्छेद ४ मध्ये उल्लेखिलेल्या कुटुंबाकरिता) -

(एक) भूविकासामार्फत तसेच खोदविहिरी, शेततळी व इतर जलसंचयाच्या संरचनांसह सिंचनाकरिता योग्य त्या पायाभूत सुविधा उभारुन परिच्छेद ४ मध्ये विनिर्दिष्ट कुटुंबांच्या जमिनींची उत्पादकता वाढवणे;

(दोन) फलोत्पादन, रेशीम उत्पादन, रोपमाळा व प्रक्षेत्र वनीकरण यामार्फत उपजीविकेची साधने वाढवणे;

(तीन) परिच्छेद ४ मध्ये विनिर्दिष्ट केलेल्या कुटुंबांच्या पडीक अथवा उजाड जमिनी लागवडीखाली आणण्याकरिता त्या जमिनींचा विकास करणे;

(चार) इंदिरा आवास योजनेंतर्गत किंवा राज्य व केंद्र शासनाच्या अशा अन्य योजनेंतर्गत मंजूर केलेल्या घरांच्या बांधकामामधील अकुशल वेतन घटक;

(पाच) पशुधनाला चालना देण्याकरिता कुक्कुटपालन संरचना, शेळीपालन संरचना, वराहपालन संरचना, गुरांचा गोठा, गुरांना चारा देण्यासाठी गव्हाणी व पाणी देण्यासाठी हाळ यांसारख्या पायाभूत सुविधा निर्माण करणे; आणि

(सहा) मत्स्यव्यवसायाला चालना देण्याकरिता मासे सुकविण्यासाठी ओटे, साठवण सुविधा यांसारख्या तसेच सार्वजनिक जमिनीवरील हंगामी जलाशयांमधील मत्स्यशेतीला चालना देण्याकरिता पायाभूत सुविधा निर्माण करणे.

Latitude: 16.975011

प्रवर्ग क : राष्ट्रीय ग्रामीण उपजीविका अभियान अंतर्गत स्वयं सहाय्यता गटांकरिता सामाईक पायाभूत सुविधा -

(एक) जैविक खतांकरिता आवश्यक असणा-या शाश्वत पायाभूत सुविधा उभारुन आणि कृषि उत्पादनांसाठी पक्क्या स्वरुपाच्या साठवण सुविधांसह हंगामोत्तर सुविधा उभारुन कृषी उत्पादकतेस चालना देण्याबाबतची कामे; आणि

(दोन) स्वयं - सहायता गटांच्या उपजिविकेच्या उपक्रमांकरिता सामाईक कार्यकक्ष.

प्रवर्ग ड : ग्रामीण पायाभूत सुविधा -

(एक) 'हगणदारीमुक्त' गावाचा दर्जा संपादन करण्याच्या उद्देशाने एकतर स्वतंत्रपणे किंवा शासकीय विभागाच्या इतर योजनांच्या अभिसरणातून व्यक्तिगत घरगुती शौचालय, शाळेतील प्रसाधनगृहे, अंगणवाडी-प्रसाधनगृहे आणि विहित मानकांनुसार घनकचरा व सांडपाणी व्यवस्थापन यासारखी ग्रामीण स्वच्छतेसंबंधातील कामे;

(दोन) रस्त्यांनी न जोडलेल्या गावांना बारमाही ग्रामीण रस्त्यांनी जोडणे आणि निश्चित करण्यात आलेली ग्रामीण उत्पादन केंद्रे विद्यमान पक्क्या रस्त्यांच्या जाळ्याशी जोडणे; आणि गावामधील पार्श्व नाली व मो-या यासह अंतर्गत पक्के रस्ते अथवा मार्ग बांधणे;

(तीन) खेळाची मैदाने उभारणे;

(चार) ग्राम व गट स्तरावर पूरनियंत्रण व संरक्षण कामांसह आपत्कालीन सिध्दता ठेवणे अथवा रस्ते पूर्ववत करणे अथवा इतर आवश्यक सार्वजनिक पायाभूत सुविधांचे पुनर्स्थापन करणे, सखल भागात जलनिःस्सारण व्यवस्थेची तरतूद करणे, पुराचे पाणी वाहून नेणारे प्रवाह मार्ग खोल करणे, व त्यांची डागडुजी करणे, प्रवनिकेचे नूतनीकरण करणे, तटीय क्षेत्राच्या संरक्षणासाठी नाल्याचे (स्टॉर्म वॉटर ड्रेन) बांधकाम करणे;

(पाच) ग्राम व गट स्तरावर ग्रामपंचायती, महिला स्वयं-सहाय्यता गट, संघ, चक्रीवादळ छावणी, अंगणवाडी केंद्रे, गावबाजार व स्मशानभूमी इत्यादींकरीता इमारती बांधणे;

(सहा) राष्ट्रीय अन्न सुरक्षा अधिनियम, २०१३(२०१३चा२०) याच्या तरतुदींची अंमलबजावणी करण्याकरिता अन्नधान्य साठवण इमारती बांधणे;

(सात) अधिनियमांतर्गत करावयाच्या बांधकामाचा अंदाजाचा भाग म्हणून त्याकरिता लागणा-या बांधकाम साहित्याची निर्मिती करणे;

(आठ) अधिनियमांतर्गत निर्माण केलेल्या ग्रामीण सार्वजनिक मत्तांचे परिरक्षण करणे;

(नऊ) राज्य शासन यासंदर्भात अधिसूचित करेल अशी इतर कोणतीही कामे; आणि

(दहा) केंद्र सरकार राज्य शासनाशी विचारविनिमय करुन अधिसूचित करेल असे अन्य कोणतेही काम.

- प्रत्येक ग्रामपंचायत, स्थानिक क्षेत्राची क्षमता, स्थानिक गरजा व साधनसंपत्ती विचारात घेऊन व परिच्छेद ८ च्या तरतुदींनुसार ग्रामसभेच्या सभांमध्ये प्रत्येक कामाचा प्राथम्यक्रम निर्धारित करील.
- गवत कापणे, खडीकरण करणे, शेतीची कामे यांसारखी अमूर्त स्वरुपाची, मोजता न येण्याजोगी व वारंवार उद्‌भवणारी कामे हाती घेण्यात येणार नाहीत.

कामाचे वार्षिक नियोजन

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत नियोजनाला महत्वाचे स्थान आहे. योजनेंतर्गत प्रत्येक वर्षी कामाचा वार्षिक आराखडा तयार करणे अनिवार्य असून त्याला लेबर बजेट असे संबोधण्यात येते.

कामाचा वार्षिक आराखडा तयार करणे

- राज्य कायद्यांतर्गत अधिनियमाच्या कलम ६.१(अ) अन्वये महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेच्या अंमलबजावणीची जबाबदारी जिल्हाधिकारी यांची असून, कलम ६.१(क), ६.१(ब) व कलम ६ (सुधारित २०१४) नुसार महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेचे नियोजन व कार्यवाही करण्याच्या संदर्भात ग्रामपंचायत, पंचायत समिती व जिल्हापरिषद या प्रमुख यंत्रणा आहेत.

- योजनेंतर्गत मजुरांना स्थानिक पातळीवर रोजगार देण्यासोबतच गावातील पायाभूत सोयींच्या विकासाच्या दृष्टीने आवश्यक असलेल्या जलसंधारण, वृक्षारोपण, अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती व दारिद्रय रेषेखालील शेतकरी, तसेच इंदिरा आवास योजनेचे लाभार्थी, अल्प व अत्यल्प भू-धारक शेतक-यांच्या खाजगी जमिनीचा विकास करणे आणि गावातील अंतर्गत रस्ते, पाणंद रस्ते इत्यादी कामांचा समावेश वार्षिक आराखड्यात असणे आवश्यक आहे.

- कामाचा वार्षिक आराखडा तयार करताना मागील वर्षात निर्माण झालेले मनुष्यदिवस, रोजगार पुरविण्यात आलेल्या कुटुंबांची संख्या, प्रतिकुटुंब सरासरी मनुष्यदिवस निर्मिती, मजुरी व साहित्यावरील खर्च इत्यादी बाबी विचारात घेणे आवश्यक असते.

- योजनेंतर्गत पुढील आर्थिक वर्षात ग्रामपंचायत कार्यक्षेत्रात, ग्रामपंचायतीमार्फत व इतर यंत्रणेमार्फत करावयाच्या कामाचे नियोजन करुन, शेल्फवर ठेवण्याच्या कामांची यादी तयार करण्यात येते व नियोजित दिवशी दिनांक १५ ऑगस्ट रोजी ग्रामसभा घेऊन त्यामध्ये पुढील आर्थिक वर्षाच्या कामांना मंजुरी प्राप्त करुन घेणे आवश्यक असते.

- योजनेंतर्गत ग्रामपंचायत व यंत्रणेमार्फत घ्यावयाच्या कामांचा प्राथम्यक्रम ठरवून ग्रामसेवकामार्फत प्रस्ताव सह कार्यक्रम अधिकारी (गटविकास अधिकारी) यांच्याकडे सादर केला जातो. प्रस्तावाची छाननी केल्यानंतर, तो कार्यक्रम अधिकारी (तहसिलदार) यांच्याकडे पाठवला जातो. तद्नंतर कार्यक्रम अधिकारी यांच्या गटातील सर्व ग्रामपंचायतीच्या नियोजन आराखड्यांचा एकत्रित प्रस्ताव जिल्हा कार्यक्रम समन्वयक (जिल्हाधिकारी) यांच्याकडे सादर करतात. जिल्हा कार्यक्रम समन्वयक यांच्यामार्फत प्रस्तावाची पडताळणी केल्यानंतर, तो मंजुरीसाठी जिल्हा परिषदेकडे पाठविण्यात येतो. जिल्हा परिषदेकडून मान्यता मिळाल्यानंतर, जिल्हा कार्यक्रम समन्वयक यांचेमार्फत कामाचे लेबर बजेट शासनास सादर केले जाते व शासन त्याला केंद्र शासनाची मंजुरी घेते. मंजुर केलेल्या लेबर बजेटप्रमाणे गावात योजनेंतर्गत कामे घेण्यात येतात.

- लेबर बजेट तयार करतांना गावपातळीवरुन नियोजन करणे आवश्यक आहे. सदरचे नियोजन करणे सुलभ व्हावे याकरिता www.nregalb.org ह्या संकेतस्थळावर ग्रामपंचायतनिहाय माहिती उपलब्ध करुन देण्यात येते.

कामांचा वार्षिक आराखडा तयार करण्याकरीता वेळापत्रक :

दिनांक	कार्यवाही
१५ ऑगस्ट	ग्रामसभेत वार्षिक आराखडा मंजूर करुन घेऊन, कार्यक्रम अधिका-यांना सादर करणे.
१५ सप्टेंबर	कार्यक्रम अधिकारी ग्रामपंचायतीचा एकत्रित आराखडा पंचायत समितीला सादर करणे.
२ ऑक्टोबर	पंचायत समिती गटनिहाय वार्षिक आराखडा तयार करुन, जिल्हा कार्यक्रम समन्वयक (जिल्हाधिकारी) यांना सादर करणे.
१५ नाव्हेंबर	जिल्हा कार्यक्रम समन्वयक जिल्ह्याचा वार्षिक आराखडा व लेबर बजेट जिल्हा परिषदेला सादर करणे.
१ डिसेंबर	जिल्हा परिषद जिल्ह्याच्या वार्षिक आराखडयास मंजुरी देणे.
१५ डिसेंबर	जिल्हा कार्यक्रम समन्वयक प्रत्येक ग्रामपंचायतीत घ्यावयाच्या कामांचे शेल्फ तयार करणे.
३१ डिसेंबर	सर्व जिल्हे त्यांचे लेबर बजेट, आयुक्त (नरेगा) यांना सादर करुन आयुक्त (नरेगा) ते शासनामार्फत केंद्र शासनास मान्यतेसाठी सादर करणे.
जानेवारी	केंद्र शासनाद्वारे लेबर बजेटचे परीक्षण व त्रुटी असेल तर शासनाद्वारे त्रुटीची पूर्तता करणे.
फेब्रुवारी	केंद्रीय प्राधिकृत समितीची बैठक व राज्याच्या लेबर बजेटला मान्यता.
फेब्रुवारी/ मार्च	मंजूर लेबर बजेट राज्यास वितरित करणे व राज्याद्वारे महिनानिहाय व जिल्हानिहाय एम.आय.एस. मध्ये नोंद घेऊन त्यांची माहिती जिल्हा, गट व ग्रामपंचायतीस देणे.
७ एप्रिल पूर्वी	राज्य शासन वर्षाच्या सुरुवातीचा शिल्लक निधी केंद्र शासनास कळविल व केंद्र शासन निधीचा पहिला हप्ता राज्यास वितरित करेल.

योजनेंतर्गत कामे

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत ग्रामीण भागातील अंतर्गत रस्ते, पुरनियंत्रण, जलसंधारण व संवर्धन, दुष्काळ प्रतिबंधक, लघुसिंचन, जमिनीच्या विकासाकरिता सिंचनाची कामे, पारंपारिक जलस्त्रोतांचे नुतनीकरण, भूविकास, राजीव गांधी सेवा केंद्र, ग्रामीण पेयजल, ग्रामीण स्वच्छता अभियान इत्यादी विषयक कामे घेण्यात येतात. सन २०२०-२१ या वर्षात २,५९,९९३ इतकी कामे पूर्ण करण्यात आली आहेत, तर २०२१-२२ या वर्षात २,२४,८०७ कामे पूर्ण करण्यात आली असून, ८.२८ लाख इतकी कामे प्रगतीपथावर आहेत.

सन २०२१-२२ या वर्षात पूर्ण झालेल्या २,२४,८०७ कामापैंकी सर्वात जास्त जमिनीच्या विकासाकरिता सिंचनाची १,८९,०७१ इतकी कामे पूर्ण झाली आहेत. त्या खालोखाल दुष्काळ प्रतिबंधक १२,२४४ कामे, ग्रामीण स्वच्छता अभियानांतर्गत ७,८८० कामे, जलसंधारण व जलसंवर्धनाची ७,०९९ कामे, तसेच ग्रामीण भागातील अंतर्गत रस्ते ४,०७८ इत्यादी कामे पूर्ण झाली आहेत.

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत सन २०२१-२२ मध्ये १७,०८० हेक्टर क्षेत्रावर फळबाग लागवड करण्यात आलेली आहे.

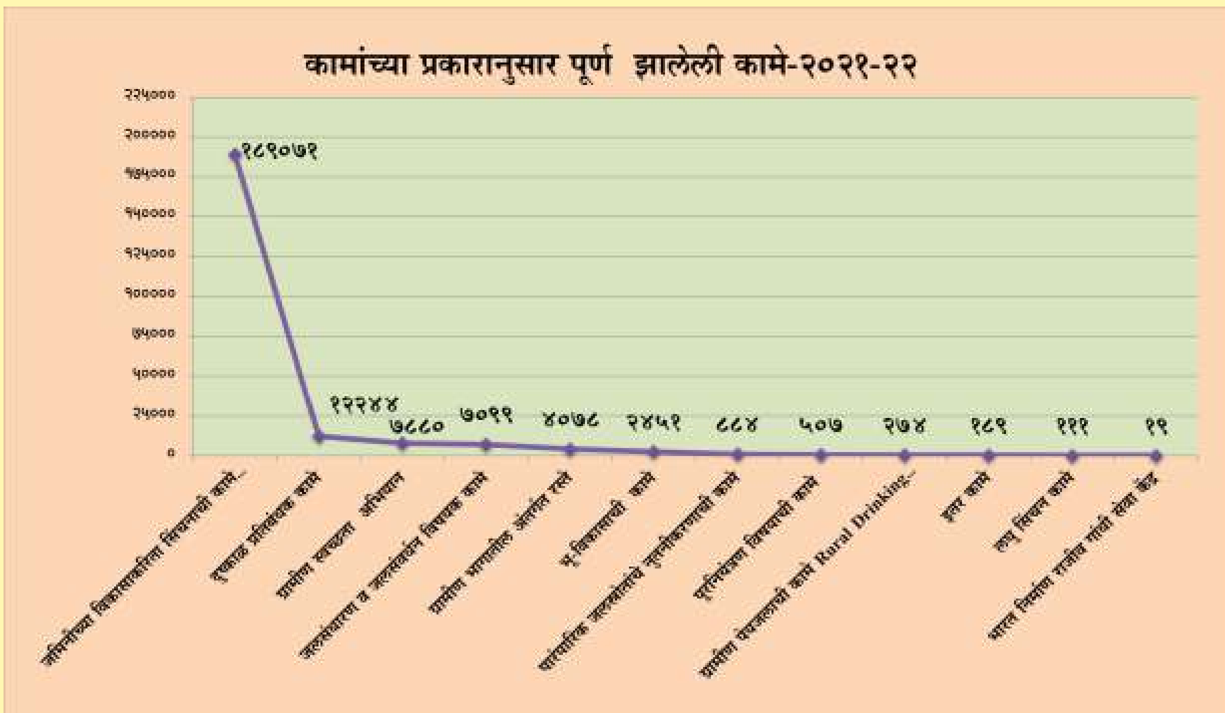

Geo Tagging Phase - I & II

केंद्र शासनाच्या निर्देशानुसार महात्मा गांधी राष्ट्रीय रोजगार हमी योजनेंतर्गत झालेल्या कामांची तीन टप्प्यामध्ये Geo Tagging करणे आवश्यक आहे. त्यानुसार कामाच्या सुरुवातीला, काम सुरु असताना व काम पूर्ण झाल्यानंतर कामाचे Geo Tagging करण्यात येते.

त्या अनुषंगाने, राज्यात सन २०२१-२२ मध्ये पहिल्या Phase मध्ये एकूण १२,१३,२५७ कामापैंकी ११,८६,३७७ इतक्या कामांचे Geo Tagging करण्यात आले असून एकूण टक्केवारी ९७.७८% इतकी आहे. तसेच दुस-या Phase मध्ये पहिल्या टप्यात कामाच्या सुरुवातीला एकूण १०,७६,२७४ कामांपैकी ८,७८,७१८

इतक्या कामांचे Geo Tagging करण्यात आले असून, एकूण टक्केवारी ८९.६४% इतकी आहे. दुसऱ्या टप्प्यात एकूण ५,६४,३२६ कामांपैकी ४,३४,९९४ कामांचे काम सुरु असतांना Geo Tagging करण्यात आले Tagging करण्यात आले असून, एकूण टक्केवारी ७९.७४ टक्के इतकी आहे. दुसऱ्या टप्प्यात एकूण ७६,६८८ असून एकूण टक्केवारी ७७.०८% इतकी आहे. तसेच तिस-या टप्प्यामध्ये एकूण २,३९,८१० कामांपैकी २,०४,०१७ कामांचे काम पूर्ण झाल्यानंतर Geo Tagging करण्यात आले असून एकूण टक्केवारी ८५.०७% इतकी आहे.

निधीचे व्यवस्थापन

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना - महाराष्ट्र या योजनेंतर्गत वित्तीय वर्षात कुटुंबाला १०० दिवसांची अकुशल रोजगाराची हमी केंद्र शासनाने दिली आहे. तर १०० दिवसांवरील प्रत्येक मजुराला रोजगाराची हमी राज्य शासनाने दिली आहे. राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी कायदा २००५ च्या तरतुदीनुसार योजनेंतर्गत होणाऱ्या खर्चाचा भार केंद्र शासन व राज्य शासन खालीलप्रमाणे उचलतेः

अ) केंद्र शासन खालील बाबींवरील महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत खर्चाचा भार उचलते :

१) वित्तीय वर्षात प्रतिकुटुंबाच्या १०० दिवसांच्या अकुशल मजुरीवरील खर्च.
२) साधनसामुग्री, कुशल व अर्धकुशल मजुरांच्या रोजंदारीवरील एकूण खर्चाच्या ७५ टक्के खर्च.
३) केंद्र शासनाने ६% प्रशासकीय खर्च अनुज्ञेय केलेला आहे.

उपरोक्त बाबींसाठी केंद्र शासनाने सन २०२०-२१ मध्ये रु.१६०८.१७ कोटी व सन २०२१-२२ करिता रु.२०९३.७२ कोटी इतका निधी राज्यास वितरीत केला आहे.

ब) राज्य शासन खालील बाबींवरील खर्चाचा भार उचलते :

१) राज्य रोहयोकरिता वैयक्तिक लाभांच्या योजनांवरील खर्च (उदा. जवाहर/धडक सिंचन विहिरी, फलोत्पादन).
२) जुन्या रोहयोची अपूर्ण कामे.
३) महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत २५ टक्के कुशल खर्च.
४) महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत १०० दिवसांवरील प्रतिकुटुंबावर होणारा मजुरीचा तसेच सामुग्रीचा खर्च.
५) मजुराने कामाची मागणी केल्यानंतर १५ दिवसांत काम उपलब्ध करुन न दिल्यास देय बेरोजगारी भत्याचा खर्च.

योजनेकरिता वितरित निधी

सदर योजना ही मागणी प्रवण (DEMAND DRIVEN SCHEME) आहे. राज्यात २०२१-२२ या वर्षात एकूण रु.२४३१.२७ कोटी इतका खर्च झालेला आहे.

योजनेकरिता वितरित निधी-२०२१-२२

(रु.कोटीत)

तपशील	वितरीत निधी
केंद्र शासनाकडून वितरीत निधी	२०९३.७२
राज्य शासनाकडून वितरीत निधी	३३७.५५
एकूण उपलब्ध	२४३१.२७

मजूरी व साधन सामुग्रीवरील ६०:४० खर्चाचे प्रमाण
(Wage & Material Ratio)

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना - महाराष्ट्र या योजनेंतर्गत घेण्यात येणा-या कामावरील खर्चाचे मजुरी व साहित्याचे प्रमाण ६०:४० निश्चित करण्यात आले आहे. म्हणजेच, अकुशल मजुरीवरील खर्च कामाच्या एकूण खर्चाच्या ६० टक्के पेक्षा कमी असू नये, तर साहित्यावरील खर्चाचे प्रमाण ४० टक्क्याच्या मर्यादेत राखणे आवश्यक आहे.

सद्यस्थितीत महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत ग्रामपंचायत व इतर अंमलबजावणी यंत्रणांकडून हाती घेण्यात येणा-या सर्व कामांकरिता कुशल व अर्धकुशल मजूरांच्या मजूरीसह साहित्यावरील खर्चाचे प्रमाण जिल्हास्तरावर ४० टक्के पेक्षा अधिक ठेवण्यात येत नाही.

मजूरी व साहित्यावरील खर्चाचे प्रमाण

तपशील	वर्ष	
	२०२०-२१	२०२१-२२
मजूरीवरील खर्चाचे प्रमाण	८२	८४
साहित्यावरील खर्चाचे प्रमाण	१८	१६

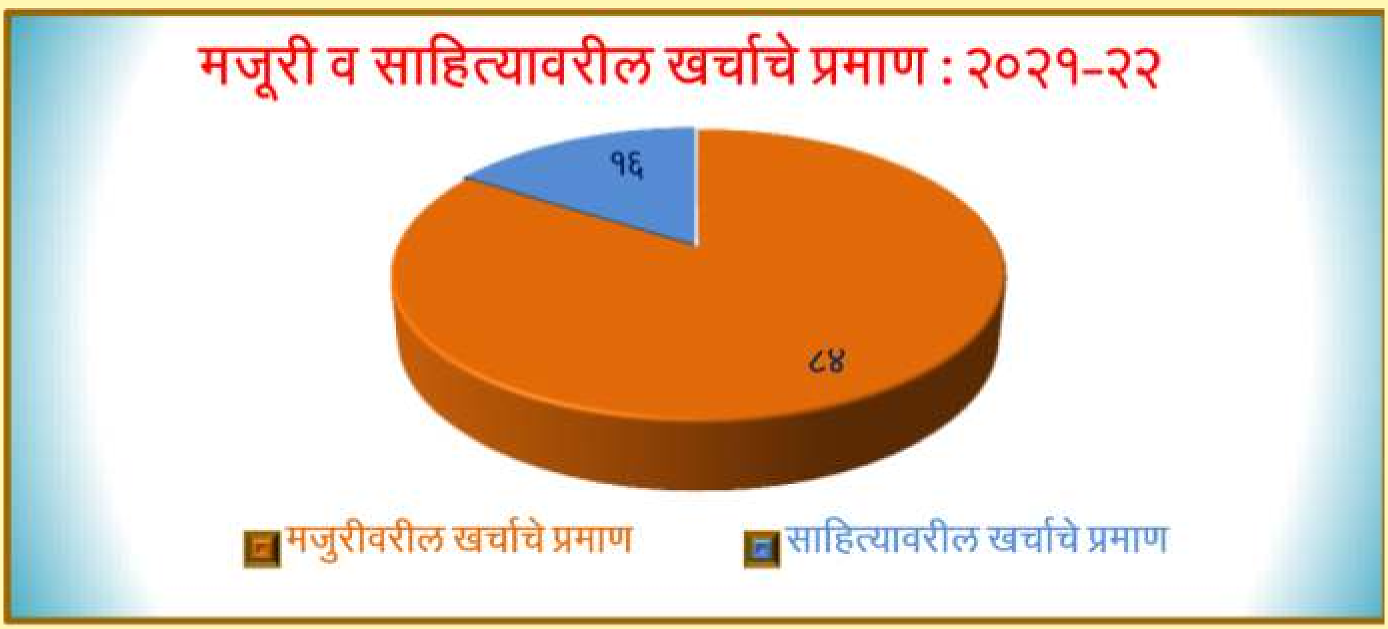

केंद्र शासनाची माहिती व्यवस्थापन कार्यप्रणाली (MIS)

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेची अंमलबजावणी करताना पारदर्शकता राखण्याच्या दृष्टीने तसेच, सनियंत्रणासाठी केंद्र शासनामार्फत माहिती व्यवस्थापन कार्यप्रणाली (MIS) विकसित करण्यात आली आहे. या कार्यप्रणालीवर योजनेबाबतची सांख्यिकीय माहिती व योजनेंतर्गत करण्यात येणा-या कामाची माहिती देण्यात येते. यामध्ये रोजगाराची स्थिती, रोजगार पुरविण्याबाबत माहिती, विविध प्रवर्गातील कामे, लेबर बजेट, मनुष्यदिवस निर्मिती, झालेला खर्च इत्यादी इत्यंभूत माहिती या कार्यप्रणालीवर उपलब्ध होते. सदर कार्यप्रणाली ही महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेचा कणा असून, या योजनेचे यश या कार्यप्रणालीवर प्रतिबिंबित होते. योजनेंतर्गत (MIS) कार्यप्रणालीमध्ये काम करण्याकरिता प्रत्येक जिल्ह्यात (MIS) समन्वयकाची व माहिती नोंदणीकरिता लिपिक-डेटा एन्ट्री ऑपरेटर यांची नेमणूक करण्यात आली आहे. ही माहिती www.nrega.nic.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध आहे.

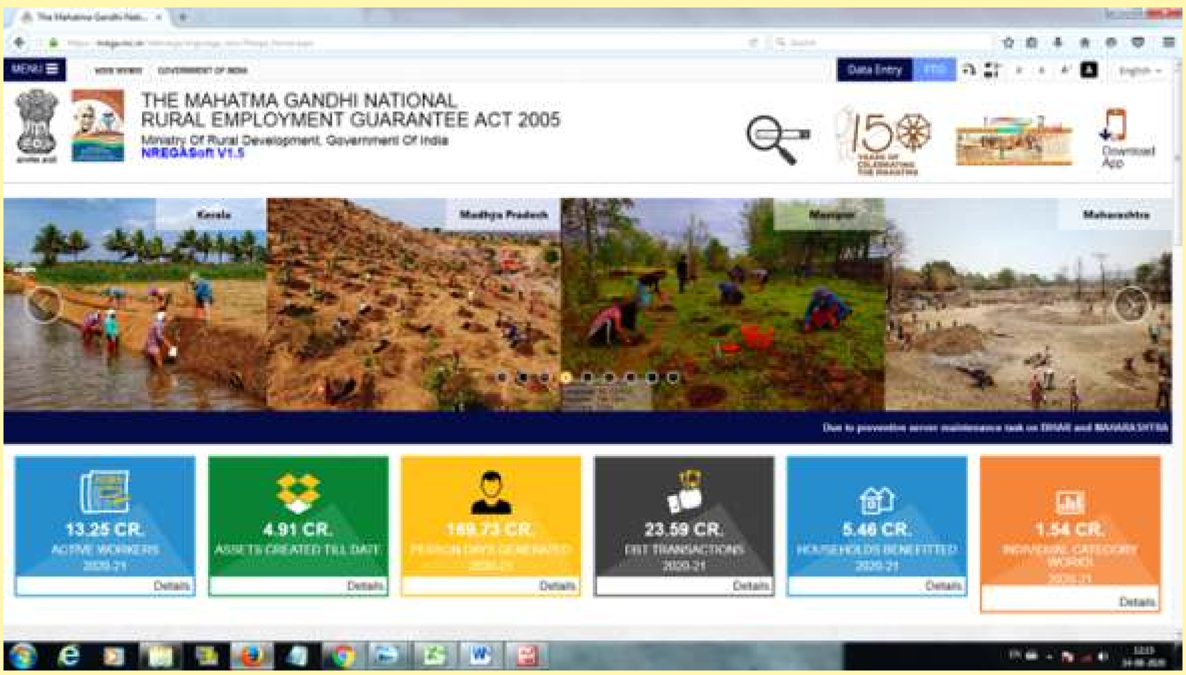

ई-मस्टर व इलेक्ट्रॉनिक फंड मॅनेजमेंट सिस्टीम (e-FMS)

योजनेंतर्गत पारदर्शकता वाढीस लागण्याच्या दृष्टीने, तसेच मजूरांच्या कामाची अचूक नोंद हजेरीपटावर होऊन मजुरी वाटप जलदगतीने होण्याच्या दृष्टीकोनातून राज्यात इलेक्ट्रॉनिक हजेरी पत्रक (ई-मस्टर) अंमलात आणण्यात आले आहे. तसेच योजनेंतर्गत मजुरीच्या प्रदानाकरिता, मजुराच्या बँक/पोस्ट मधील बचत खात्यात थेट रक्कम जमा करण्यासाठी राज्यातील सर्व जिल्हयांमध्ये इलेक्ट्रॉनिक फंड मॅनेजमेंट सिस्टीम या प्रणालीचा अवलंब करण्यात येतो. सदरील प्रणाली अंतर्गत, नॅशनल इलेक्ट्रॉनिक फंड ट्रान्सफरद्वारे निधीचे प्रदान होत असल्याने, निधी अभावी मजुरीचे प्रदान प्रलंबित रहात नाहीत व मजुरांच्या खात्यात थेट मजूरी जमा होते.

विलंब आकार

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना - महाराष्ट्र या योजनेंतर्गत मजुरांना हजेरीपत्रक बंद झाल्यानंतर १५ दिवसाच्या कालावधीमध्ये मजुरी प्रदान करणे कायद्याने बंधनकारक आहे. तथापि तांत्रिक मनुष्यबळांचा अभाव व अंमलबजावणीतील अडथळे यामुळे काही वेळा विहित वेळेत मजुरी प्रदान करणे शक्य होत नाही. १५ दिवसांच्या कालावधीत मजुरीचे प्रदान न झाल्यास प्रतिदिन ०.०५ टक्के दराने विलंब आकार अदा करण्यात येतो. आर्थिक वर्ष २०२१-२२ मध्ये राज्यात वेळेवर मजुरी प्रदान करण्याची टक्केवारी ही ९६ टक्के असून, १२.४५ लक्ष इतका विलंब आकार (DELAYED COMPENSATION PAID) मजुरांना प्रदान करण्यात आलेला आहे.

रोजगार हमी योजना-महाराष्ट्र या योजनेचे संकेतस्थळ

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेची संगणकीय माहिती केंद्र शासनाच्या एम.आय.एस. या कार्यप्रणालीवर उपलब्ध होत आहे, परंतु योजनेंतर्गत विविध माहिती, शासन निर्णय, परिपत्रक इत्यादी सर्व माहिती एकाच संकेतस्थळावर उपलब्ध होण्याकरिता विभागामार्फत http://mahaegs.maharashtra.gov.in हे संकेतस्थळ विकसित करण्यात आले आहे.

कार्यक्रमाची अंमलबजावणी यंत्रणा

१) महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेची प्रभावी अंमलबजावणी करण्याकरिता राज्यस्तरावर नियोजन विभागांतर्गत स्वतंत्र रोहयो प्रभाग असून, मा. अपर मुख्य सचिव हे रोहयो प्रभागाचे प्रमुख आहेत. तसेच, या प्रभागाकरिता एक सह सचिव, एक उप सचिव व दोन अवर सचिव, सहाय्यक संचालक (लेखा), संशोधन अधिकारी, कक्ष अधिकारी व कर्मचारी वर्ग कार्यरत आहेत.

२) योजनेची अंमलबजावणी गतिशील होण्याच्या दृष्टीने व योग्य सनियंत्रण ठेवण्याच्या उद्देशाने नागपूर येथे आयुक्तालय स्थापन करण्यात आले असून, आयुक्त (नरेगा) हे आयुक्तालयाचे प्रमुख आहेत. संपुर्ण राज्याकरिता योजनेचे वार्षिक नियोजन करणे, सर्व जिल्ह्यांचे लेबर बजेट शासनास सादर करणे, जिल्ह्यांना निधीचे वितरण करणे, MIS चा नियमित अहवाल केंद्र शासनास ऑनलाईन पुरविणे इत्यादी

महत्वाची कामे आयुक्तालयामार्फत पार पाडली जातात.

३) कलम १३ (अ) अन्वये शासन व जिल्हा यंत्रणा यांच्यातील समन्वय ठेवण्याच्या दृष्टीने तसेच, योजनेच्या अंमलबजावणीचे सनियंत्रण ठेवण्याच्या दृष्टीने विभागीय आयुक्त यांना प्राधिकृत करण्यात आले आहे. तसेच त्यांच्या कार्यालयामध्ये उप आयुक्त (रोहयो) हे पद निर्माण करण्यात आले असून, या कार्यालयामध्ये आवश्यक ते अधिकारी, कर्मचारी वर्ग उपलब्ध करुन देण्यात आला आहे.

४) या योजनेची प्रत्यक्ष अंमलबजावणी जिल्हा पातळीपासून सुरु होत असल्याने जिल्हाधिकारी यांच्याकडे जिल्हा कार्यक्रम समन्वयकाची जबाबदारी सोपविण्यात आलेली आहे.

- यंत्रणेचे व योजनेचे सनियंत्रण, नियोजन, निधी वाटप, प्रशासकीय मान्यता, कामाची तपासणी इत्यादी महत्वाच्या जबाबदा-या जिल्हा कार्यक्रम समन्वयक (जिल्हाधिकारी) यांच्याकडे सोपविण्यात आल्या आहेत. त्यांच्या मदतीकरीता उप जिल्हाधिकारी (रोहयो) व आवश्यक कर्मचारी वर्ग उपलब्ध करुन देण्यात आला आहे.

- महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना - महाराष्ट्र या योजनेंतर्गत कार्यान्वित होणारी किमान ५० टक्के कामे ग्रामपंचायतीमार्फत घेणे बंधनकारक असल्याने, मुख्य कार्यकारी अधिकारी जिल्हा परिषद यांच्याकडे सह जिल्हा कार्यक्रम समन्वयकाची जबाबदारी सोपविण्यात आलेली आहे. त्यांना सहाय्यक म्हणून १२ जिल्ह्यांमध्ये उप मुख्य कार्यकारी अधिकारी (नरेगा) हे पद निर्माण करण्यात आले आहे, तसेच गटविकास अधिकारी (नरेगा) व आवश्यक अधिकारी / कर्मचारी वर्ग पुरविण्यात आलेला आहे. जिल्हा कार्यक्रम समन्वयकास मदत करणे, मजुर आराखडा (Labour Budget) मंजूर करुन घेणे, प्रशासकीय मान्यता, कामाची तपासणी इत्यादी महत्वाच्या जबाबदा-या सह जिल्हा कार्यक्रम समन्वयक (मुख्य कार्यकारी अधिकारी) यांच्याकडे सोपविण्यात आलेल्या आहेत.

(५) तालुका पातळीवर या योजनेची प्रभावी अंमलबजावणी करण्याची जबाबदारी कार्यक्रम अधिकारी (तहसिलदार) व सह कार्यक्रम अधिकारी (गटविकास अधिकारी) यांच्यावर सोपविण्यात आलेली आहे.

- यंत्रणेमार्फत कार्यान्वित केल्या जाणा-या कामास प्रशासकीय मान्यता देणे, सनियंत्रण ठेवणे, मजुरीचे प्रदान, सामाजिक अंकेक्षण, तक्रार निवारण इत्यादी महत्वाच्या जबाबदा-या कार्यक्रम अधिकारी (तहसिलदार) यांच्याकडे सोपविण्यात आलेल्या आहेत.

- ग्रामपंचायतीमार्फत कार्यान्वित केल्या जाणा-या कामास प्रशासकीय मान्यता देणे, मजुरीचे प्रदान, कामाची तपासणी, ग्रामपंचायतीकडून कामाचा आराखडा तयार करुन घेणे, योजनेबाबत जनजागृती करणे, सनियंत्रण ठेवणे, मजुरीचे प्रदान, सामाजिक अंकेक्षण, तक्रार निवारण, इत्यादी महत्वाच्या जबाबदा-या सह कार्यक्रम अधिकारी (गटविकास अधिकारी) यांच्याकडे सोपविण्यात आलेल्या आहेत.

- वन विभाग, सामाजिक वनिकरण, पाणीपुरवठा, सार्वजनिक बांधकाम, कृषि व इतर तसेच ग्रामपंचायत या यंत्रणेद्वारे या योजनेंतर्गत कामे पार पाडली जातात.

(६) महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत आर्थिक वर्ष २०१६-१७ मध्ये ज्या तालुक्यांमध्ये २ लक्ष पेक्षा जास्त मनुष्यदिवस निर्माण झाले आहेत, त्या तालुक्यांसाठी विशेष तांत्रिक अधिकारी मगांराग्रारोहयो (Special Technical Officer-MGNREGA) यांची जिल्हा परिषद आस्थापनेवरील कनिष्ठ अभियंता/शाखा अभियंता व कृषी अधिकारी (पंचायत समिती) संवर्गातील ९६ पदे निर्माण करण्यात आली आहेत. सदर पदांना दि.३१.०७.२०२२ पर्यत मुदतवाढ देण्यात आली आहे.

(७) ग्रामपंचायत ही योजनेची मुख्य यंत्रणा आहे. ग्रामपंचायत क्षेत्रातील मजुरांची नोंद करणे, त्यांना जॉबकार्ड वितरीत करणे, हजेरी पत्रक ठेवणे, मागणीनुसार मजुरांना रोजगार उपलब्ध करुन देणे, कामाचा आराखडा तयार करणे, मजुर आराखडा तयार करणे, स्थायी स्वरुपाची मालमत्ता निर्माण करणे, योजनेविषयी जनजागृती करणे, इत्यादी महत्वाच्या जबाबदा-या ग्रामपंचायतीवर सोपविण्यात आलेल्या आहेत.

- या कामी ग्रामसेवक व त्यास मदतनीस म्हणून ग्रामरोजगार सेवक यांच्यावर कामाची जबाबदारी सोपविण्यात आलेली आहे.

(८) महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेच्या अंमलबजावणीत सुलभता यावी व ग्रामपंचायत/पंचायत समिती/जिल्हा परिषद यांना प्रभावीपणे काम करता यावे यासाठी बाहयस्थ मनुष्यबळ (Outsourced Manpower) घेण्यात आले आहे. यामध्ये लिपिक व डेटा एन्ट्री ऑपरेटर (Clerk -Cum Data Entry Operator), सहाय्यक कार्यक्रम अधिकारी (APO), तांत्रिक अधिकारी (TO), कार्यक्रम व्यवस्थापक (PM), जिल्हा MIS समन्वयक (MIS-CO-Ordinator), इत्यादी बाहयस्थ मनुष्यबळाची नेमणुक करण्यात आली आहे.

- महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना - महाराष्ट्र या योजनेंतर्गत २८०० हुन अधिक कंत्राटी कर्मचा-यांची सेवा घेण्यात आलेली आहे. तसेच ग्रामसेवक यांना मदतीसाठी २७,००० पेक्षा जास्त ग्रामरोजगार सेवक कार्यरत आहेत.

योजने अंतर्गत मंजूर पदांची स्थिती (दिनांक ३१ मार्च, २०२२ अखेर)

अ.क्र.	कार्यालयाचे नाव	मंजूर पदे
१	महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना - महाराष्ट्र आयुक्तालय, नागपूर	२१
२	विभागीय आयुक्त कार्यालये	१६०
३	जिल्हाधिकारी कार्यालये	३३५
४	जिल्हा परिषद कार्यालये	२०४
५	अव्वल कारकून (तहसिल कार्यालय)	३५३
	एकूण	**१०७३**
अ	उप जिल्हा कार्यक्रम समन्वयक-नरेगा (उप मुख्य कार्यकारी अधिकारी)	१२
ब	विशेष तांत्रिक अधिकारी (STO)	९६

योजने अंतर्गत नियुक्त कंत्राटी कर्मचारी

अ.क्र.	कंत्राटी कर्मचारी	कार्यरत कर्मचारी
१	कार्यक्रम व्यवस्थापक (Programme Manager)	२१
२	तांत्रिक अधिकारी (Technical Officer)	११९२
३	सहाय्यक कार्यक्रम अधिकारी (Assistant Programme Officer)	५४५
४	एम.आय.एस. समन्वयक (MIS Co-ordinator)	३५
५	लिपिक व डेटा एन्ट्री ऑपरेटर	१०६९
६	इतर संवर्ग (Other)	१०२
	एकूण कर्मचारी	**२९६४**

रोजगार हमी योजनेची प्रशासकीय संरचना

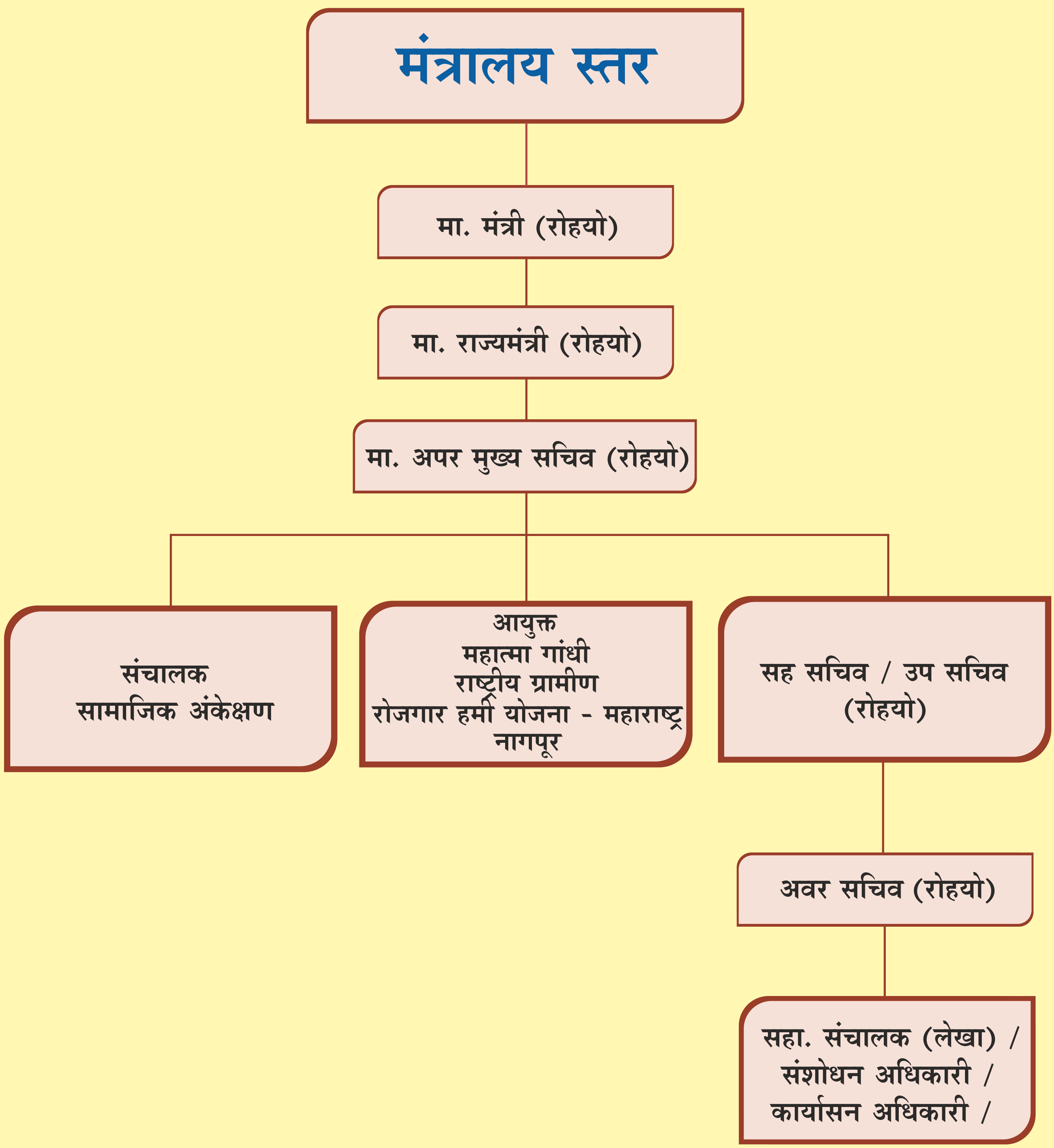

विभागीय व जिल्हास्तर संरचना

सामाजिक अंकेक्षण

ग्रामीण विकास मंत्रालय, भारत सरकार यांच्या मार्गदर्शक सुचनांनुसार महाराष्ट्र शासनाने सन २०१३ मध्ये सामाजिक अंकेक्षण करणेसाठी सामाजिक अंकेक्षण संचालनालयाची स्थापना केली. तद्नंतर विविध योजनांचे सामाजिक अंकेक्षण करण्यासाठी क्र.मग्रारो-२०१६/प्र.क्र.३२/रोहयो-६अ, दिनांक ४ डिसेंबर, २०१७ अन्वये महाराष्ट्र स्टेट सोसायटी फॉर सोशल ऑडिट अँड ट्रान्सपरन्सी (MS-SSAT) या नावाने सोसायटीची स्थापना करण्यात आलेली आहे. संस्था नोंदणी अधिनियम, १८६० अंतर्गत सदर संस्थेची सहाय्यक धर्मादाय आयुक्त, बृहन्मुंबई यांचे दिनांक १७ जानेवारी, २०१८ रोजी क्रमांकः जी.बी.बी.एस.डी. ९८/२०१८ अन्वये नोंदणी प्रमाणपत्र प्राप्त झाले आहे.

२. सोसायटीच्या नियंत्रणाखाली सामाजिक अंकेक्षण कक्षाव्दारे सन २०२१-२२ मध्ये राज्यातील २० जिल्ह्यात ९७ तालुक्यातील ५३६६ ग्रामपंचायतीमध्ये सामाजिक अंकेक्षण प्रक्रिया राबविली आहे. त्याचा तपशील विवरणपत्र - अ प्रमाणे आहे.

३. सन २०२१-२२ या वर्षात राज्यात २० जिल्ह्यांतील १०२ तालुक्यातील ६१२० ग्राम पंचायतीचे सामाजिक अंकेक्षण करण्याचे नियोजन करण्यात आले होते. कोवीड-१९ या साथीच्या दुस-या लाटेमुळे नियोजनानुसार अंकेक्षण प्रक्रिया एप्रिल २०२१ मध्ये सुरु करता आली नाही. दि.२१ जून, २०२१ पासून सामाजिक अंकेक्षण प्रक्रिया सुरु करण्यात आली होती. आर्थिक वर्षात एकूण ५३६६ ग्राम पंचायतीमध्ये अंकेक्षण प्रक्रिया पुर्ण करण्यात आली आहे. विहीत प्रक्रियेतील सामाजिक अंकेक्षण अहवाल विशेष ग्रामसभा व जनसुनावणी घेऊन अंतिम केले जातात. परंतु, कोवीड-१९ परिस्थितीत ग्रामसभा व तालुकास्तरीय जनसुनावणी घेण्यास निर्बंध असल्यामुळे अंकेक्षण करण्यात येत असलेल्या ग्राम पंचायतीचे अहवाल ग्रामपंचायतीची मान्यता घेऊन तालुका कार्यक्रम अधिकारी तथा तहसिलदार यांच्याकडे कार्यपुर्तीसाठी सादर करण्यात आले.

सामाजिक अंकेक्षणादरम्यान आढळलेल्या बाबी :

* महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेबद्दल लोकांच्यामध्ये पुरेशी जनजागृती होत नाही.
* रोहयोच्या दक्षता समित्या सर्व ठिकाणी स्थापना करण्यात आलेल्या नाहीत.
* ग्रामरोजगार दिवसाचे आयोजन केले जात नाही.
* कामाच्या ठिकाणी फलक असल्याचे आढळून येत नाही.
* सामाजिक अंकेक्षण करणे करीता आवश्यक दस्तऐवज वेळेवर उपलब्ध्ध करुन दिले जात नाहीत. किंबहूना असे दस्तऐवज न दिल्यामुळे त्यात समावेश असलेली संपूर्ण खर्चाची रक्कम ही वित्तीय अपहार या सदरात अंकेक्षण अहवालात नाईलाजास्तव नमुद करावे लागते.
* जॉबकार्डचे नुतनीकरण केले जात नाही.
* ग्रामपंचायतीमध्ये रोहयो योजनेचे १ ते ७ रजिस्टरमध्ये नोंदी आढळून येत नाहीत किंवा त्यातील नोंदी अद्यावत केल्या जात नाही.

* कामाच्या ठिकाणी मजूरांना आवश्यक सोयीसुविधा पुरविल्या जात नाहीत.

लोकांच्या प्रतिक्रिया :

* फळबाग लागवड व वृक्ष लागवड या योजनेची कामे मोठया प्रमाणावर झाली असुन, ती फायदेशीर आहे.
* गुरांच्या गोठ्यांच्या कामामुळे लोकांना फायदा झाला आहे. योजनेतंर्गत झालेल्या कामाचा दर्जा उत्तम आहे.
* पालघर या जिल्ह्यांतील पालघर व डहाणू या आदिवासी तालुक्यात तसेच लातूर, बीड, उस्मानाबाद व परभणी जिल्ह्यातील दुष्काळी तालुक्यात ही योजना लोकांसाठी फायदेशीर ठरली आहे.
* ब-याच प्रमाणात या योजनेत तरुणांचा सहभाग वाढलेला आहे. पुर्वी या योजनेतून मिळणारी मजूरी अपुरी असल्यामुळे तरुणांचा सहभाग अत्यल्प होता. परंतु आता दिला जाणारा मजूरीचा दर व त्यातुन निर्माण होणारी स्थावर मत्ता यामुळे तरुण वर्गाचा या योजनेत सहभाग वाढलेला आहे. कोवीड-१९ साथीच्या काळात शहरातील लोक गावी गेल्यानंतर त्यांना मनरेगाच्या कामावर काम मिळाले आहे.

सामाजिक अंकेक्षण सोसायटी पुढील आव्हाने :

* महाराष्ट्रात २८३६८ ग्राम पंचायती असुन कायद्यानुसार या प्रत्येक ग्रामपंचायतीचे वर्षातून २ वेळा सामाजिक अंकेक्षण करणे गरजेचे आहे. त्यासाठी आवश्यक निधी ग्राम विकास मंत्रालय, भारत सरकार यांच्याकडून पुरेश्याप्रमाणात मिळत नाही.

* सन २०१९-२० ते सन २०२१-२२ मध्ये मिळालेला निधी व झालेला खर्चाचा तपशील खालील प्रमाणे आहे.

वर्ष	मागील शिल्लक निधी	MoRD कडून प्राप्त निधी	सामाजिक अंकेक्षणावर झालेला खर्च	अंकेक्षण केलेल्या ग्रा.पं.संख्या
२०१९-२०	४,३३,८१८	१०,५१,२८,०००	५,२९,१०,०००	३१७९
२०२०-२१	५,५३,३०,८१६	–	३,४६,९७,०००	५३२९
२०२१-२२	१,६७,७१,८२९	४,४२,३९,०००	५,९१,७२,०००	५३६६

* जिल्हा तक्रार निवारण अधिकारी आणि ग्राम रोजगार सेवक यांना प्रशिक्षण देणे आवश्यक आहे. प्रशिक्षण नसल्यामुळे हे दोन्ही घटक सक्षमपणे काम करु शकत नाही.

* सामाजिक अंकेक्षण करण्यासाठी जिल्हा साधन व्यक्ती व तालुका साधन व्यक्ती यांची निवड करुन त्यांचे तीस दिवसांचे प्रशिक्षण आयोजित करणे गरजेचे आहे.

विवरणपत्र - अ

क्र.	विभाग	जिल्हा	तालुका	ग्रामपंचायत (संख्या)
१.	औरंगाबाद	लातूर	शिरुर अनंतपाळ, उदगीर, देवणी व जळकोट.	१८०
२.		बीड	माजलगांव व धारुर.	१२०
३.		उस्मानाबाद	वाशी व कळंब.	६०
४.		परभणी	गंगाखेड, जिंतूर, सोनपेट, पालम, पुर्णा, पाथरी, परभणी, मानवत व सेलू.	४६३
५.	नाशिक	नाशिक	नांदगाव, मालेगाव, सटाना (बागलन), सिन्नर, चांदवड, देवळा, इगतपुरी व सुरगाणा.	४८०
६.		अहमदनगर	श्रीरामपुर व राहता	६०
७.	नागपूर	नागपूर	नागपूर (ग्रामीण) व सावनेर	१२०
८.		वर्धा	सेलू, आष्टी, कारंजा व आर्वी	१८०
९.	अमरावती	अमरावती	चांदूर बाजार, चांदूर रेल्वे, नांदगाव खांडेश्वर व दर्यापूर	१८०
१०.		वाशिम	मानोरा, मंगरुळपीर व कारंजा	१८०
११.	पुणे	पुणे	शिरुर, दौंड, पुरंदर, हवेली, इंदापूर व बारामती	४२०
१२.		सांगली	तासगांव, खानापूर, पलुस, वाळवा, कडेगाव, मिरज व शिराळा	४२०
१३.		सोलापूर	माळशिरस, सांगोला, पंढरपूर व सोलापूर (द)	२४०
१४.		सातारा	खंडाळा, सातारा, जावली, पाटण, फलटण, महाबळेश्वर व वाई	४२०
१५.		कोल्हापूर	गडहिंग्लज, करवीर, पन्हाळा, राधानगरी, शाहूवाडी, चंदगड, आजरा व कागल	४८०
१६.	कोकण	रत्नागिरी	चिपळूण, दापोली, मंडणगड, संगमेश्वर, लांजा, गुहागर, खेड, राजापूर व रत्नागिरी	४८०
१७.		सिंधुदुर्ग	देवगड, कणकवली, कुडाळ, सांवतवाडी, मालवण व वैभववाडी	३३४
१८.		रायगड	अलिबाग, पनवेल, कर्जत, महाड, रोहा व उरण	३२६
१९.		पालघर	पालघर व डहाणू	१२०
२०.		ठाणे	भिवंडी व कल्याण	१०३
एकूण	६ विभाग	२० जिल्हे	९७ तालुके	५३६६

तक्रार निवारण प्राधिकारी (Ombudsman)

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेचा लाभ मजुरांना मिळावा, त्यामध्ये पारदर्शकता असावी, मजुरांच्या तक्रारीचे निराकरण व्हावे, त्यांच्यावर अन्याय होऊ नये, याकरीता सदर कायद्याच्या कलम २७ (१) नुसार प्रत्येक जिल्ह्याच्या ठिकाणी तक्रार निवारण प्राधिका-यांची नियुक्ती करण्याचे निर्देश केंद्र शासनाने दि.७ सप्टेंबर, २००९ च्या आदेशान्वये दिलेले आहेत. केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक सूचनांनुसार प्रत्येक जिल्ह्यात तक्रार निवारण प्राधिका-यांची नेमणूक करण्यात आली आहे. केंद्र शासनाने दि.२४ मे, २०१३ अन्वये मार्गदर्शक सूचना निर्गमित केलेल्या आहेत. त्यामध्ये तक्रार निवारण प्राधिकारी यांच्या वयाची अट ६५ ऐवजी ६८ वयापर्यंत करण्यात आलेली आहे. तसेच त्यांच्या मानधनात रु.५००/- ऐवजी रु.१०००/- (प्रति बैठक) एवढी वाढ करण्यात आलेली आहे. केंद्र शासनाच्या दि.२८/०८/२०१७ अन्वये निर्गमीत केलेल्या सुधारीत मार्गदर्शक सूचनांनूसार लोकप्रशासन, विधी, शिक्षण, सामाजिक कार्य किंवा व्यवस्थापन क्षेत्रात किमान १० वर्षे सेवा झालेल्या व्यक्तीची तक्रार निवारण प्राधिकारी या प्रदावर नियुक्ती करण्यात येते. त्यांचे काम समाधानकारक असल्यास त्यांना दोन वर्षापर्यंत मुदतवाढ देण्याची तरतूद आहे.

तक्रार निवारण प्राधिकारी यांना जिल्हा स्तरावर दैनंदिन कामकाज करताना उद्‌भवणा-या अडचणींबाबत विचारविनिमय करण्यात आला. त्यांच्या कामात सुसूत्रता येण्यासाठी त्यांना कोणत्या कार्यालयीन सुविधा अनुज्ञेय असतील, त्यांनी कोणत्या तक्रारींचे निवारण करावे, अहवाल कोणास सादर करावा याबाबतच्या सविस्तर सूचना निर्गमित केलेल्या आहेत.

अर्जदारास तक्रार निवारण प्राधिकारी यांचे निर्णय मान्य नसल्यास अथवा सदर निर्णयाने समाधान होत नसल्यास तक्रार निवारण प्राधिका-यांच्या विरुध्द अपिल करण्याची तरतूद आहे. सदर अपिलावर निर्णय घेण्यासाठी शासन निर्णय दि. २७/०७/२०१४ अन्वये राज्यस्तरावर अपिलीय प्राधिकरणाची निर्मिती करण्यात आलेली आहे. सदर शासन निर्णयात नमूद केल्यानुसार अपिलीय प्राधिकरणातील अध्यक्ष व सदस्य यांना प्रत्येक बैठकीसाठी रु.१५००/- इतका बैठक भत्ता व रु.२९०/- इतका दैनिक भत्ता तसेच वर्ग-१ च्या अधिका-यांना अनुज्ञेय असलेला प्रवासभत्ता अनुज्ञेय आहे.

महाराष्ट्र राज्य रोजगार हमी परिषद

राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी कायदा, २००५ अंतर्गत शासन निर्णय, नियोजन विभाग, क्र. रोहप-२००५/प्र.१७९/रोहयो-८, दि. ०४.०१.२००६ अन्वये मा. मुख्यमंत्री यांच्या अध्यक्षतेखाली गठीत करण्यात आलेल्या 'महाराष्ट्र राज्य रोजगार हमी परिषद' ची पुनर्रचना, शासन निर्णय, नियोजन विभाग, क्र, मग्रारोहयो-२०११/प्र.क्र.८६/रोहयो-१० दि. १३.१०.२०११ अन्वये करण्यात आली असून महाराष्ट्र राज्य रोजगार हमी परिषदेचे सदस्य पुढील प्रमाणे आहेत.

१)	मा.मुख्यमंत्री	-	अध्यक्ष
२)	मा.उप मुख्यमंत्री	-	उपाध्यक्ष
३)	मा.मंत्री (रोहयो)	-	कार्यकारी अध्यक्ष
४)	मा.मंत्री (ग्रामविकास)	-	सदस्य
५)	मा.मंत्री (जलसंधारण)	-	सदस्य
६)	मा.मंत्री (कृषी)	-	सदस्य
७)	मा.राज्यमंत्री (रोहयो)	-	सदस्य
८)	मा.प्रधान सचिव (रोहयो)	-	सदस्य सचिव
९)	प्रधान सचिव (ग्रामविकास)	-	सदस्य
१०)	प्रधान सचिव (नियोजन)	-	सदस्य
११)	प्रधान सचिव (कृषी)	-	सदस्य
१२)	आयुक्त (MGNREGS)	-	सदस्य

तसेच महाराष्ट्र राज्य रोजगार हमी परिषदेवर महाराष्ट्र राज्य रोजगार हमी अधिनियम, १९७७ (सुधारणा २००६) कलम ४ (१) नुसार जास्तीत जास्त १५ अशासकीय सदस्य राज्य शासन नामनिर्देशित करेल.

- ते पंचायत राज संस्था, कामगार संघटना, लाभवंचित गटामधील (Disadvantaged groups) असावेत.
- त्यापैकी किमान १/३ महिला सदस्य असतील.
- तसेच किमान १/३ सदस्य अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, इतर मागासवर्ग आणि अल्पसंख्यांक मधील असतील.

महाराष्ट्र राज्य रोजगार हमी परिषदेची कार्यकक्षा महाराष्ट्र राज्य रोजगार हमी अधिनियम, १९७७ (सुधारणा २००६) कलम चार (३) नुसार राहील. राज्य रोजगार हमी परिषदेची कर्तव्ये व कामे पुढीलप्रमाणे असतील.

१. राज्य शासनास योजनेच्या अंमलबजावणी व इतर बाबींबाबत सल्ला देणे, अग्रक्रमाने हाती घ्यावयाची कामे निश्चित करुन त्याची यादी तयार करणे.

२. या अधिनियमातील व त्याखालील आखण्यात आलेल्या योजना यांचे सनियंत्रण व गा-हाणी दूर करणारी यंत्रणा यांचा वेळोवेळी आढावा घेणे व त्यात सुधारणा सुचविणे, तसेच योजनेविषयी व्यापक प्रसार करणे.

३. अधिनियम व योजना अंमलबजावणीचे सनियंत्रण करणे.

४. विधानमंडळापुढे सादर करण्यासाठी वार्षिक अहवाल तयार करणे.

५. राज्य शासनाकडून नेमून देण्यात आलेली कर्तव्य किंवा कार्य पार पाडणे.

राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनांचे मुल्यनिर्धारण करण्याचा आणि त्याअनुषंगाने ग्रामीण अर्थव्यवस्थेच्या संदर्भातील सांख्यिकी माहिती गोळा करण्याचा तसेच योजना व कार्यक्रमाची अंमलबजावणी करण्याचा अधिकार महाराष्ट्र राज्य रोजगार हमी परिषदेला असेल.

पारदर्शकता व सक्षमीकरण

- योजनेमध्ये अधिकाधिक पारदर्शकता निर्माण करणे, मजुरांना योजनेची पूर्ण माहिती व्हावी, तसेच मजुरांचा जास्तीत जास्त सहभाग वाढावा याकरिता राज्यातील प्रत्येक ग्रामपंचायतीमध्ये प्रत्येक महिन्याच्या पहिल्या शनिवारी ग्रामरोजगार दिवसाचे आयोजन करण्याचा निर्णय घेण्यात आलेला आहे. यादिवशी मजूर नोंदणी करणे, कामाची मागणी करणे, बँक/पोस्टात खाती उघडणे, नवीन कामाविषयी माहिती घेणे, योजनेसंबंधी इतर विषयावर मजुरांना मार्गदर्शन करणे इत्यादी गोष्टी केल्या जातात.

- योजनेच्या अंमलबजावणीमध्ये अधिक पारदर्शकता निर्माण व्हावी व मजुरांना त्यांच्या मजुरीबाबत सविस्तर माहिती मिळावी यासाठी ग्रामरोजगार सेवकामार्फत प्रत्येक मजुराला वेतनचिठ्ठीचे (Pay Slip) वाटप करण्यात येते. यामध्ये हजेरीपत्रक क्रमांक, कालावधी, मजुरीची रक्कम, बँक अथवा पोस्टात पाठविल्याचा दिनांक इत्यादींचा समावेश असतो.

- महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत महिला मजुरांचे सक्षमीकरण व सबलीकरण करण्यासाठी तसेच केंद्र शासनाने निर्गमित केलेल्या मार्गदर्शक सूचनांचे पालन करण्यासाठी क्षेत्रीय स्तरावर निर्देश देण्यात आले. सदरील मार्गदर्शक सूचनांन्वये, महिला मजूरांच्या नावाचे स्वतंत्र खाते बँकेत किंवा पोस्ट ऑफिसमध्ये उघडणे बंधनकारक आहे. त्यांनी काम केलेल्या दिवसांची मजुरी त्यांच्या नावे उघडण्यात आलेल्या स्वतंत्र खात्यात टाकण्यात यावी. विधवा, परित्यक्ता व निराधार महिलांना जॉबकार्ड पुरवणे व मजुरी उपलब्ध करुन देणे इत्यादी मार्गदर्शक सूचना देण्यात आलेल्या आहेत.

- योजनेंतर्गत मजुरांना मस्टर बंद झाल्यानंतर १५ दिवसांत मजुरी अदा करण्यात आली नाही तर मजुरीच्या प्रदानामध्ये होणा-या विलंबासाठी मस्टर बंद झाल्यानंतर १६ व्या दिवसापासून प्रतिदिवस देय मजुरीवर ०.०५ टक्के विलंब आकार मजुरांना देण्यात येत आहे.

- महात्मा गांधी नरेगा व इतर विभागाच्या योजनांचे अभिसरण करुन शौचालयाची कामे, रेशीम मातृवृक्षांच्या लागवडीची कामे, रस्ता दुतर्फा वृक्ष लागवड, सिंचनाची सुविधा पुरविणे, मृदसंधारणाची व पाणलोटाची कामे, अंगणवाडी केंद्र इमारत बांधकाम इत्यादी कामाकरिता शासनाने मान्यता दिलेली आहे.

- महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत कृषि, पशुसंवर्धन, दुग्धव्यवसाय विकास व मत्स्य व्यवसाय विभागामार्फत मत्स्यसंवर्धन विषयक पोर्टेबल हॅचरी ओटा, मत्स्यप्रजनक साठवणूक तळी व मत्स्यबोटुकली संवर्धन तळी तयार करण्याची कामे कृषि व पदुम विभागामार्फत राबविण्यास दि. ५ मे, २०१७ रोजीच्या शासन निर्णयान्वये मान्यता देण्यात आली आहे.

- शासन निर्णय दि.११/११/२०२१ अन्वये 'पालकमंत्री शेत/पाणंद रस्ते' योजनेचे नामकरण 'मातोश्री ग्रामसमृध्दी शेत/पाणंद रस्ते योजना' असे करण्यात आले असून सदर योजना अधिक सुटसुटीत करण्यात आली आहे. शेत/पाणंद रस्ते हे प्रामुख्याने शेतीमधील कामाकरीता आवश्यक असणारे साधनांची ने-आण करण्याकरीता उपयोगात येतात. पावसाळयात शेत/पाणंद रस्ते सुयोग्य असणे गरजेचे आहे. पावसाळयामध्ये शेतीसाठी आवश्यक असणा-या यंत्रसामुग्रीची वाहतुक शेत/पाणंद रस्ते योजनेमुळे सुयोग्य झाली आहे. या योजनेनुसार राज्यात शेत/पाणंद रस्ते तयार करणे, शेतरस्त्यावरील अतिक्रमण काढणे. माती, दगड, मुरुम व खडी टाकून शेतरस्त्याचे मजबूतीकरण करणे इत्यादी कामे केली जातात.

- योजनेंतर्गत कामाची गुणवत्ता टिकवण्याकरिता लहान क्रेन इत्यादी यंत्राचा वापर अनुज्ञेय करण्यात आला आहे. यामुळे कामाची गुणवत्ता सुधारण्यास मदत होईल.

- महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत काही योजनांच्या संयोजनातून दि. ०३ फेब्रुवारी, २०२१ च्या शासन निर्णयान्वये 'शरद पवार ग्राम समृध्दी' राज्य योजना राबविण्यास शासन मान्यता मिळाली आहे. सदर योजनेंतर्गत गुरांसाठी पक्का गोठा बांधणे, शेळीपालन शेड बांधणे, कुक्कुटपालन शेड बांधणे, भूसंजीवनी नाडेप कंपोस्टींग, शेततळे, शोष खड्डे इत्यादी कामे संयोजनातून करण्यात येतात.

प्रचार व प्रसिध्दी

योजनेची जाणीव-जागृती करणे विषयीचे उपक्रम :-

दि. १५ ऑगस्ट, २०२१ रोजी राज्यातील विविध वर्तमानपत्रात विभागाची जाहिरात देऊन रोजगार हमी योजनेची प्रचार-प्रसिध्दी करण्यात आली.

लोकमत

कॅनडात जाणाऱ्या भारतीय विद्यार्थ्यांसाठी हवी 'वंदे भारत' सेवा

दरवर्षी १४ ऑगस्टला फाळणी वेदना स्मृतिदिन : पंतप्रधान

सोलापूरसह आठ स्मार्ट सिटींसाठी २ हजार कोटी

जाहीर प्रकटन

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना अंतर्गत क्षमता बांधणी कार्यक्रम

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना, आयुक्तालय, नागपूर मार्फत सन २०२१-२२ मध्ये महाराष्ट्रातील (राज्यस्तरावर) सर्व विभागांसाठी तसेच जिल्ह्यांसाठी व तालुकास्तरावर विविध प्रशिक्षणातील विषयांकरिता वेळोवेळी कार्यशाळा आयोजित करण्यात आलेल्या आहेत. त्यामध्ये प्रामुख्याने राज्यातील मनरेगा अंतर्गत समाविष्ट असणा-या अधिकारी/कर्मचारी यांच्या क्षमता बांधणीवर विशेष प्राधान्य देण्यात आले.

- महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत क्षेत्रीय स्तरावर अंमलबजावणी करण्याकरिता संसाधन व्यक्ती/मास्टर ट्रेनर यांचे मार्फत सर्व जिल्हा तसेच तालुकास्तरावर विविध प्रशिक्षण सन २०२१-२२ या वर्षात घेण्यात आले. यामध्ये प्रामुख्याने मनरेगामध्ये समाविष्ट असणारे विविध विभाग प्रामुख्याने (तांत्रिक/कृषी/पंचायत/MIS) तसेच विविध स्वयंसेवी संस्था, मृद व जलसंधारण विभाग यांना मनरेगा योजनेबाबत विशेष प्रशिक्षण देण्यात आले.
- सदर प्रशिक्षणा मध्ये मनरेगा मधील विविध संकल्पना, घटक, विषय तसेच संवाद सभा, कार्यशाळा, गाव समृध्द योजना, दशवार्षिक योजना, लखपति संकल्पना व मृद व जलसंधारण मधील विविध बाबींचा विशेषतः समावेश करण्यात आला. राज्य सरकारने आखून दिलेल्या कोविड परिस्थितीच्या दिशा-निर्देशानुसार अधिकाधिक प्रशिक्षणे ऑनलाईन घेण्यात आले. प्रशिक्षणार्थ्यांची संख्या सोबत संलग्न आहे.

१. रोहयो संबधित विषयाबाबत २ दिवसीय निवासी कार्यशाळा, वनामती प्रशिक्षण केंद्र, नागपूर येथे दि. ०७.०९.२०२१ ते ०८.०९.२०२१ ला आयोजित करण्यात आली असून एकूण ६३ प्रशिक्षणार्थींनी प्रशिक्षणाचा लाभ घेतला.

२. गतिमान व परिणामकारक रोहयो - समस विकसन अंतर्गत १ दिवसीय कार्यशाळा, वनामती प्रशिक्षण केंद्र, नागपूर येथे दि.२४.९.२०२१ रोजी एकदिवसीय कार्यशाळा आयोजित करण्यात आली असून एकूण २५ प्रशिक्षणार्थींनी या प्रशिक्षणाचा लाभ घेतला.

३. रोहयो संबंधित विषयाबाबत २ दिवसीय निवासी प्रशिक्षण कार्यशाळा, वनामती प्रशिक्षण केंद्र, नागपूर येथे दि. १५.११.२०२१ ते १६.११.२०२१ या कालावधीत आयोजित करण्यात आली असून एकुण ६० प्रशिक्षणार्थीनी प्रशिक्षणाचा लाभ घेतला.

४. राज्यात CFP प्रकल्पाकरिता कंत्राटी कर्मचारी म्हणून नियुक्त करण्यात आलेल्या कर्मचारी यांना दिनांक २५.११.२०२१ ते २९.११.२०२१ या कालावधीत प्रबोधनी, अमरावती, जिल्हा अमरावती येथे प्रशिक्षण देण्यात आले.

५. महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजने अंतर्गत दशवार्षिक सुक्ष्म आराखडा योजनेतंर्गत दि. १२.३.२०२२ ते १३.३.२०२२ या कालावधीत वनामती प्रशिक्षण केंद्र, नागपूर येथे प्रशिक्षण आयोजित करण्यात आले असून एकूण १०१६ प्रशिक्षणार्थीनी प्रशिक्षणाचा लाभ घेतला.

योजनेस चालना देण्याकरिता करण्यात आलेल्या उपाययोजना

- योजनेंतर्गत काम करणा-या मजुरांना त्यांच्या हक्काची जाणीव करुन द्यावी तसेच, योजनेविषयी माहिती देण्यासाठी केंद्रशासनाच्या निर्देशानुसार प्रत्येक महिन्यातील पहिल्या शनिवारी ग्रामरोजगार दिन आयोजित करण्यात येतो. ग्रामीण मजुरांना इतरही योजनांची माहिती व योजनांचे प्रत्यक्ष लाभ एकाच ठिकाणी उपलब्ध करुन दिल्यास ग्रामरोजगार दिवसाचे आयोजन अधिक लाभदायक ठरेल ही बाब विचारात घेऊन **"एक दिवस मजुरासोबत"** या संकल्पनेंतर्गत दिनांक ३० एप्रिल व दिनांक १ ऑक्टोबर या दिनांकास म्हणजे वर्षभरात दोनदा **"ग्रामरोजगार दिनी"** विविध उपक्रम, योजनेंतर्गत मोठया प्रमाणावर हाती घेण्यात आलेली व मोठया प्रमाणात मजुर उपस्थिती असलेली गावे तसेच, जलयुक्त शिवार अभियानांतर्गत निवडण्यात आलेली गावे यामध्ये आयोजित करण्याचा निर्णय शासनाने घेतला. सदरील उपक्रमांतर्गत योजनेची माहिती व कामे, वैयक्तिक लाभाच्या योजना, जनजागृतीच्या योजना यांचा समावेश करण्यात आलेला आहे.

- महाराष्ट्र रोजगार हमी अधिनियम १९७७ अंतर्गत कलम १२ ड नुसार नागरी क्षेत्रामध्ये रोजगार हमी योजनेची अंमलबजावणी करण्याची तरतूद असून उक्त अधिनियमाच्या २ म (१) नुसार नागरी क्षेत्र म्हणजे "क" वर्ग नगरपरिषदेचे किंवा नगरपंचायतीचे स्थानिक क्षेत्र असा आहे. त्या अनुषंगाने नियोजन (रोहयो) प्रभागाची अधिसूचना दिनांक ०४ डिसेंबर, २०१४ अन्वये राज्यातील "क" वर्ग नगरपरिषद/नगरपंचायतीमध्ये रोजगार हमी योजनेची अंमलबजावणी करण्याची अधिसूचना निर्गमित करण्यात आली आहे. तसेच शासन निर्णय दिनांक (०३ मार्च, २०१४ अन्वये महाराष्ट्रात 'क' वर्ग नगरपरिषद/नगरपंचायत क्षेत्रात राज्य रोजगार हमी योजनेची राज्यात अंमलबजावणी करण्याबाबत तपशिलवार सूचना देण्यात आल्या आहेत.)

- महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत रेशीम उद्योग विकास योजना संपूर्ण राज्यात राबविण्यास तसेच तुती लागवड करणाऱ्या शेतकऱ्यांना रेशीम किटक संगोपन गृहाचे बांधकाम करण्यास शासनाने मान्यता दिली आहे.

- योजनेंतर्गत कृषि विभागामार्फत भूस्तराप्रमाणे शेततळे खोदण्याचा कार्यक्रम अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, भटक्या/विमुक्त जमाती, दारिद्र्य रेषेखालील इतर कुटुंबे, महिलाप्रधान / शारीरिक अपंगत्व प्रधान असलेली कुटुंबे, भुसूधार योजनेचे लाभार्थी, इंदिरा आवास योजनेचे लाभार्थी इत्यादी प्रवर्गातील लाभधारक शेतक-यांच्या शेतात राबविण्यास शासनाने मान्यता दिली आहे.

- केंद्र शासनाच्या राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी अधिनियम, २००५ (नरेगा) ऑपरेशनल मार्गदर्शक सूचना मधील परिच्छेद १०.१.२ मध्ये स्पष्ट करण्यात आले आहे की, या कार्यक्रमांतर्गत कामे सुरु असतांना, कामांची प्रगती आणि गुणवत्ता यांच्या सनियंत्रणाखाली जिथे कामे चालु आहेत तेथील स्थानिक लोकांचा सहभाग असलेली ग्रामपंचायत स्तरावर स्थानिक देखरेख व दक्षता समिती गठीत करण्याचे निर्देश आहेत. त्यानुसार नरेगा अतंर्गत ग्रामपंचायत स्तरावर देखरेख व दक्षता समिती गठीत करण्यात आली आहे.

योजनेस चालना देण्याच्या दृष्टीने महाराष्ट्र रोजगार हमी अधिनियम, १९७७ (१९७८ चा महा.२०) मधील कलम १७ च्या पोट कलम (१) अन्वये पुढील नियम प्रसिध्द करण्यात आले:

- महाराष्ट्र रोजगार हमी अधिनियम, १९७७ मध्ये विधिमंडळाच्या जून, २०१४ च्या अधिवेशनात मोठ्या प्रमाणात सुधारणा करण्यात आल्या. त्यानुसार, सदर सुधारणा महाराष्ट्र राजपत्रामध्ये दि.२६ जून, २०१४ रोजी प्रसिध्द करण्यात आल्या. या नवीन सुधारणांचा समावेश करुन दि. ६ ऑगस्ट, २०१४ पर्यत अद्ययावत असलेला महाराष्ट्र रोजगार हमी अधिनियम १९७७ प्रसिध्द करण्यात आला.

- सदर अधिनियम दिनांक २५ जुलै, २०१४ पासून अंमलात आल्याबाबतची अधिसूचना निर्गमित (दि. २४ जुलै, २०१४ चे शासन राजपत्र).

- महाराष्ट्र रोजगार हमी अधिनियम, १९७७ (१९७८ चा महा. २०) मधील कलम १७ च्या पोटकलम (१) याद्वारे महाराष्ट्र तक्रार निवारण नियम, २०१४ हे नियम दि. ४ जुलै, २०१४ रोजीच्या राजपत्रात प्रसिध्द करण्यात आले.

योजनेची फलनिष्पत्ती

- महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना - महाराष्ट्र ही योजना राज्यात अति लोकप्रिय ठरली आहे. या योजनेंतर्गत विविध नाविन्यपूर्ण कल्पक नियोजन व अंमलबजावणी केल्याने जसे की, क्षेत्रीय स्तरावरील कार्यान्वयीन यंत्रणामध्ये व्यापक जागृती, कर्मचा-यांचे प्रभावी प्रशिक्षण, कार्यपध्दतीचे सुलभीकरण, प्रशासकीय सुधारणा, एम.आय.एस. बळकटीकरण, ई-मस्टरची अंमलबजावणी, इ.एफ.एम.एस कार्यप्रणालीचा अवलंब, बाह्यस्थ मनुष्यबळाची सेवा इत्यादी केल्याने ही योजना सर्वसामान्य माणसांपर्यत पोहचली आहे. सदर योजनेंतर्गत रोजगार पुरविणे, त्या अनुषंगाने जीवनमान सुरक्षा प्रदान करणे व स्थायी मालमत्ता निर्माण करणे या उद्दिष्टांच्या अनुषंगाने गावांचा संपूर्ण विकास होऊ शकतो. या योजनेच्या माध्यमातून गावे स्वयंपूर्ण करुन ग्रामीण भागाच्या विकासाच्या मुलभूत संकल्पनेस चालना मिळत आहे. ग्रामीण भागातील सामाजिक व आर्थिक जीवनमानात कायापालट होण्याकरिता महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना - महाराष्ट्र ही योजना निश्चितच उपयुक्त ठरत आहे.
- या योजनेंतर्गत पुरुष व महिला मजुरांना समान मजुरी अदा करण्यात येते, त्यामुळे स्त्री-पुरुष भेदभाव नष्ट होण्यास चालना मिळते.
- योजनेंतर्गत मजूरांना स्थानिक ठिकाणी कामे मिळत असल्याने कामासाठी स्थलांतरीत होण्याच्या प्रमाणात घट झालेली आहे.
- सन २०२१-२२ मध्ये सुमारे २८००० पेक्षा जास्त ग्रामपंचायत क्षेत्रात योजनेंतर्गत कामे सुरु होती.
- योजनेंतर्गत सन २०२१-२२ या वर्षामध्ये २०.३६ लाख कुटुंबातील एकूण ३६.८९ लाख मजुरांना रोजगार उपलब्ध करुन देण्यात आला. यामध्ये महिलांचा मोठा सहभाग असून, १६.२७ लाख महिलांना, तर १७,७७४ अपंग मजुरांना रोजगार उपलब्ध करुन देण्यात आला.
- योजनेंतर्गत २०२१-२२ या वर्षात ८२५.४६ लाख इतकी मनुष्यदिवस निर्मिती झालेली आहे.
- योजनेंतर्गत घेण्यात आलेल्या कामापैकी सन २०२१-२२ मध्ये एकूण २,२४,८०७ इतकी कामे पूर्ण झालेली आहेत.

- महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत राज्यात सन २०२१-२२ या वर्षात ९,३३८ सिंचन विहिरी पूर्ण करण्यात आल्या आहेत.
- महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत राज्यात सन २०२१-२२ या वर्षात २,४८५शेततळ्यांची कामे पूर्ण करण्यात आली आहेत.
- ई-मस्टर व ई.एफ.एम.एस (Electronic Fund Management System) मुळे योजनेंतर्गत काम करणाऱ्या मजुरांच्या बँक/पोस्ट खात्यावर १५ दिवसात मजुरी जमा करणे शक्य झाले आहे.
- योजनेंतर्गत कामाची मागणी, तक्रार नोंदविण्याकरिता मदतवाहिनी (Helpline-१८००२२३८३९) सुरु करण्यात आलेली आहे. यामुळे मजुरांना घरबसल्या कामाची नोंदणी करणे शक्य झाले आहे.
- महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत राज्यात आतापर्यंत २१.४६ लाख कामे पूर्ण झाली आहेत.

राज्य रोजगार हमी योजनेची सद्यस्थिती

मागेल त्याला शेततळे योजना :

१. राज्यातील टंचाईग्रस्त परिस्थिती पाहता, शेतकऱ्यांकडे स्वतःची संरक्षित सिंचन व्यवस्था निर्माण करण्यासाठी शेततळी घेणे आवश्यक असल्याने राज्यात दि.१७ फेब्रुवारी, २०१६ च्या शासन निर्णयान्वये **"मागेल त्याला शेततळे"** योजनेची अनुदान पध्दतीने अंमलबजावणी करण्यात आली आहे.

२. शासनाच्या दिनांक १० ऑक्टोबर, २०१६ रोजीच्या शासन निर्णयान्वये ५० पैसे आणेवारीची अट शिथील करुन कोकणसह राज्यात १,११,१११ इतक्या अर्जाचे सुधारीत लक्षांक देण्यात आला.

३. दिनांक २० मे, २०१७ रोजीच्या शासन निर्णयान्वये मागेल त्याला शेततळे योजने अंतर्गत कोकण विभागासाठी सुधारित आकारमानाच्या शेततळ्यास विशेष बाब म्हणून मान्यता देण्यात आली. यामध्ये किमान धारण क्षेत्राची अट ०.६० हेक्टर वरुन कमी करुन ०.२० हेक्टर करण्यास मान्यता देण्यात आली.

४. आदिवासी उपयोजना क्षेत्रामध्ये (TSP) लाभार्थी निवडीसाठी ठरवून दिलेली ०.६० हेक्टर जमिन धारणेची मर्यादा कमी करुन ती ०.४० हेक्टर इतकी करण्यास दि.०२.०८.२०१७ च्या शासन निर्णयान्वये मान्यता देण्यात आली.

५. विभागाच्या दिनांक ०४ जुलै, २०१९ रोजीच्या शासन निर्णयान्वये महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना व मागेल त्याला शेततळे योजनेअंतर्गत अभिसरणाद्वारे शेततळ्याची कामे घेण्याबाबत निर्णय घेण्यात आला.

६. इनलेट आऊटलेटसह व इनलेट आऊटलेट विरहीत शेततळे आकारमानाच्या शेततळ्यांचा समावेश करण्यात आलेला आहे. शेततळ्यांच्या उपरोक्त नमूद आकारमानांनुसार अनुदानाची रक्कम देय होईल. तथापि, देय अनुदानाची कमाल रक्कम रुपये ५०,०००/- इतकी राहील.

७. आतापर्यंत १,४९,५९९ शेततळ्यांची कामे पूर्ण झाली आहेत. अनुदानापोटी रु. ६५४.८६ कोटी इतका निधी लाभार्थ्यांना वितरित करण्यात आला आहे. विभागाच्या दिनांक १७.११.२०२१ रोजीच्या शासन निर्णयान्वये रु.५२.५० कोटी इतका निधी आयुक्त (कृषी) यांना वितरीत करण्यात आलेला आहे.

नरेगा अंतर्गत शेततळे :

१००% मजूरामार्फत करावयाच्या शेततळ्याच्या उपाय क्र.१ मधील (इनलेट आऊटलेटसह-अ व इनलेट आऊटलेट विरहीत-ब) (एकूण ९ आकारमानांपैकी ८ आकारमानाच्या) शेततळ्यांचे महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेअंतर्गत अस्तरीकरणास दि. ६ एप्रिल, २०२१ च्या शासन निर्णयाद्वारे मान्यता देण्यात आली.

नरेगा अंतर्गत शोषखड्डे :

दि. २० एप्रिल, २०२१ च्या शासन निर्णयान्वये महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत वैयक्तिक तसेच सार्वजनिक जागेवर शोषखड्डे करण्यास मान्यता देण्यात आली आहे.

नागपूर विभागातील सिंचन विहिरींचा धडक कार्यक्रम :

१. नियोजन विभाग (रोहयो) प्रभागाच्या दिनांक ११ सप्टेंबर, २०१६ च्या शासन निर्णयान्वये नागपूर विभागातील गडचिरोली, भंडारा, चंद्रपूर, गोंदिया व नागपूर या जिल्ह्यांमध्ये ११,६१४ सिंचन विहिरींचा धडक कार्यक्रम घेण्यात आलेला आहे.

२. त्यास अनुसरुन विभागाच्या दिनांक ०६ फेब्रुवारी, २०१९ रोजीच्या शासन निर्णयान्वये उपरोक्त कार्यक्रमामध्ये वर्धा जिल्ह्याचा समावेश करुन सदर कार्यक्रमांतर्गत नागपूर विभागातील ६ जिल्ह्यांसाठी अतिरिक्त १३,००० सिंचन विहिरींचा लक्षांक देण्यात आलेला आहे.

३. त्यानूसार ११,६१४ सिंचन विहिर कार्यक्रमांतर्गत ११,६१४ विहिरींना मंजूरी देण्यात आलेली होती, त्यापैकी ११,४११ विहिरींचे बांधकाम पूर्ण झालेले आहे.

४. विभागीय आयुक्त नागपूर यांना योजना सुरु झाल्यापासून आत्तापर्यत रक्कम रु. ३१५.०० कोटी इतका निधी वितरीत करण्यात आलेला आहे. त्यापोटी रु. २८१.०७ कोटी इतका निधी खर्च करण्यात आलेला आहे.

५. विभागाच्या दिनांक ०६ फेब्रुवारी, २०१९ रोजीच्या शासन निर्णयान्वये नागपूर विभागातील सिंचन विहिरींच्या धडक कार्यक्रमांतर्गत देण्यात आलेल्या अतिरिक्त १३,००० सिंचन विहिरीपैकी २४९३ विहीरींना कार्यारंभ आदेश देण्यात आलेले असून, ६९० विहिरींचे बांधकाम पूर्ण झालेले आहे.

६. सदर योजनेंतर्गत दिनांक ३० जून, २०२२ पर्यत विहिरींचे काम पूर्ण करण्यास मुदतवाढ देण्यात आलेली आहे.

७. सदर कार्यक्रमांतर्गत विभागाच्या दिनांक २५ जानेवारी, २०२२ रोजीच्या शासन निर्णयान्वये रु.१०.०० कोटी इतका निधी विभागीय आयुक्त नागपूर यांना वितरीत करण्यात आलेला आहे

धडक सिंचन विहिर कार्यक्रम

विदर्भातील बुलढाणा, अकोला, वाशिम, अमरावती, यवतमाळ व वर्धा या आत्महत्याग्रस्त ६ जिल्ह्यांमध्ये केंद्र व राज्य शासनाने शेतकऱ्यांच्या आर्थिक उन्नतीकरीता अनेक पावले उचलली आहेत. यापैकी एक म्हणजे राज्य शासनाने सन २००६ पासून जाहीर केलेले विशेष पॅकेज. भूगर्भातील उपलब्ध पाण्याचा वापर करुन सिंचनाखालील क्षेत्र वाढविल्यास शेतकऱ्यांना मोठ्या प्रमाणात दिलासा मिळू शकेल या हेतूने विदर्भातील ६ जिल्ह्यांकरिता धडक सिंचन विहिर कार्यक्रम सन २००६ पासून घेण्यात आला आहे. विदर्भातील ६ जिल्ह्यांकरिता धडक सिंचन विहीरीचा १००० विहीरी प्रतितालुका याप्रमाणे एकूण ६४,००० विहीरींचा मूळ लक्षांक व ३०० विहीरी प्रतितालुका याप्रमाणे १९,२०० विहीरींचा वाढीव लक्षांक असा एकूण ८३,२०० विहीरींचा लक्षांक मंजूर करण्यात आला आहे. धडक सिंचन विहीर लाभार्थी निवडीबाबत मा. पालकमंत्री महोदयांच्या अध्यक्षतेखाली समिती स्थापन केली आहे. या समितीला लाभार्थी निवडीचे पूर्ण अधिकार दिलेले आहेत. विभागाच्या दिनांक २७.११.२०१५ रोजीच्या शासन निर्णयान्वये १६,६६७ रद्द विहीरींपैकी ८००७ विहीरी पुनर्जिवित करण्याचा निर्णय घेण्यात आलेला आहे.

नियोजन विभागाच्या दिनांक ०७.११.२०१९ च्या शासन निर्णयान्वये राज्य रोजगार हमी योजनेअंतर्गत धडक सिंचन विहिर कार्यक्रमांतर्गत दिनांक २७.११.२०१५ च्या शासन निर्णयान्वये पुर्नजिवित करण्यात आलेल्या ८,००७ विहिरींपैकी रद्द करण्यात आलेल्या २,९८५ विहिरी पुन्हा पुर्नजिवित करुन पूर्ण करण्यास दिनांक ३० जून २०२० पर्यत मुदतवाढ देण्यात आली आहे.

फलोत्पादन योजना :

राज्यातील कोरडवाहू शेतीचे प्रमाण जवळपास ८५ टक्के असल्याने या शेतीवर अवलंबून राहण्या-या लक्षावधी अल्प आणि अत्यल्प भूधारकांच्या शेती पध्दतीत परिवर्तन घडवून आणून पावसाच्या लहरीपणामुळे या शेतक-यांची आर्थिक दुर्बलता यावर मात करण्याच्या दृष्टीने शासनाने सन १९९०-९१ पासून रोजगार हमी योजनेशी निगडीत फलोत्पादन कार्यक्रम सुरु केला आहे. या कार्यक्रमाअंतर्गत वर्षनिहाय फळबाग लागवडीची माहिती खालील प्रमाणे आहे.

अ.क्र.	वर्ष	फळबाग लागवड (हेक्टर)	
		लक्षांक	साध्य
१	२०१४-१५	११२००	१०६९८
२	२०१५-१६	७०००	६२९२
३	२०१६-१७	५१४४	३३७६
४	२०१७-१८	लक्षांक नाही.	

दिनांक २५.०४.२०१७ रोजी मा. मंत्री (कृषी) यांच्या अध्यक्षतेखाली व मा. मंत्री (रोहयो) यांच्या सह अध्यक्षतेखाली झालेल्या बैठकीत सन २०१७-१८ पासून राज्य रोजगार हमी या योजनेअंतर्गत नविन फळबाग लागवडीसाठी लक्षांक व अनुदान न देता, महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेअंतर्गत फळबाग लागवडीचा निर्णय घेण्यात आलेला आहे.

विभागाच्या दिनांक ०८ जुलै, २०२० रोजीच्या शासन निर्णयान्वये निसर्ग चक्रीवादळामुळे कोकण विभागात नुकसानगस्त फळबागांचे रोजगार हमी योजनेशी निगडीत फळबाग योजनेंतर्गत पुनर्लागवड व पुनरुज्जीवन लागवड कार्यक्रमास मान्यता देण्यात आलेली आहे. त्यानुषंगाने विभागाच्या दिनांक १९ मार्च, २०२१ रोजीच्या शासन निर्णयान्वये रु.१४.०० कोटी इतका निधी वितरीत करण्यात आलेला आहे.

विभागाच्या दिनांक ३०.०३.२०२२ रोजीच्या शासन निर्णयान्वये महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत वैयक्तिक लाभार्थ्यांच्या सलग शेतावर, शेताच्या बांधावर व पडीक जमीनीवर अमृत महोत्सवी फळझाड/वृक्ष लागवड व फूलपिक लागवड कार्यक्रम राबविण्यास मान्यता देण्यात आलेली आहे.

१. मनरेगा अंतर्गत सुधारीत “अमृत महोत्सवी फळझाड/वृक्ष लागवड व फूलपिक लागवड कार्यक्रम” योजनेमध्ये अल्प भूधारक शेतकरी वर्गाचा समावेश करण्यात आलेला आहे.

२. योजनेचा लाभ अल्पभुधारक शेतक-यांनाही घेता येणार असल्यामुळे अधिकाधिक मत्ता निर्माण होवून जास्तीत जास्त रोजगार निर्मिती होणार आहे.

३. पुर्वी प्रमाणे समाविष्ट असलेल्या पिकांसोबतच खालील पिके नव्याने समाविष्ट करण्यात आलेली आहेत.
फळझाडे : १) केळी (३ वर्ष) २) ड्रॅगनफ्रुट ३) ॲव्हाकॅडो ४) द्राक्ष फुलझाड : १) सोनचाफा
मसाल्याची पिके : १) लवंग, २) दालचिनी, ३) मिरी ४) जायफळ

४. सद्यस्थितीत मनरेगा अंतर्गत फळबाग लागवड कार्यक्रम क्षेत्रिय स्तरावर राबविण्यात येत असताना उदभवणा-या त्रुटींचे निराकरण करण्यासाठी प्रस्तावित शासन निर्णयात सुधारणा केलेल्या आहेत. त्यामुळे योजना प्रभावीपणे क्षेत्रिय स्तरावर राबविता येणार आहे.

५. फळबाग लागवड योजनेंतर्गत ऑनलाइन कार्यक्रमाची मागणी लाभार्थ्याला करता येणार असल्याने योजना पारदर्शकपणे राज्यस्तरावर मोठया प्रमाणात राबविता येणार आहे.

राज्य रोजगार हमी योजनेतील भूसंपादन :

जुन्या राज्य रोजगार हमी योजनेंतर्गत घेण्यात आलेल्या पाझर तलावांच्या कामासाठी भूसंपादनाची कार्यवाही करण्यात आली होती. रोजगार हमी योजनेतील ज्या पाझर तलावांच्या कामासाठी भूधारकांच्या जमिनी संपादीत करण्यात आलेल्या आहेत, अशा भूधारकांना भूसंपादन अधिनियम १८९४ तसेच नवीन भूसंपादन कायदा, २०१३ मधील तरतुदीनुसार भूधारकास मोबदला देण्याबाबतची कार्यवाही करण्यात येते.

यशोगाथा

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना
स्थलांतरीत कुटुंब ते लक्षाधिश कुटुंब

लाभार्थी - श्री. दत्तु ठाकरे, पंचायत समिती विक्रमगड, डोल्हारी बु. (खोमारपाडा), जि. पालघर

श्री दत्तु ठाकरे हा ३ एकर जमीन क्षेत्र असलेला शेतकरी जो पुर्वी ठराविक कालावधीमध्ये भात हे पीक घेणारा व नंतर कामाच्या शोधात इतरत्र कुटुंबांसहित स्थलांतर करणारा शेतकरी होता.

११ मार्च २०२१ रोजी रोजगार हमी योजनेंतर्गत मा. अपर मुख्य सचिव श्री. नंदकुमार (भाप्रसे), व श्री. निलेश घुगे (राज्य प्रशिक्षण समन्वयक) यांनी मुसळपाडा येथे रोजगार हमी योजनेतुन लक्षाधिश कुंटुंबे कशी बनू शकतात यासाठी कार्यशाळा घेतली होती. त्या कर्याशाळेत आदरणीय नंदकुमार साहेब यांनी रोजगार हमी योजनेच्या माध्यमातून कोणत्या योजना घेवुन त्यातुन लखपती कसे होऊ शकतो याबाबत मार्गदर्शन केले, तसेच श्री. निलेश घुगे, यांनीही सदर बाबत शासनाच्या विविध योजनांची माहिती दिली.

उपरोक्त कार्यशाळेतील मार्गदर्शनामुळे प्रेरित होऊन श्री. ठाकरे यांनी गावातील प्राथमिक शिक्षक श्री. बाबु मोरे यांची भेट घेतली (श्री बाबु मोरे व अक्षरधारा फांउडेशन हे खोमारपाडा येथील शाळेत शिकणा-या विद्यार्थ्यांचे पर्यायाने त्यांच्या पालकांचे इतरत्र स्थलांतर थांबावे याकरिता खोमारपाडा व आजुबाजुच्या गावातील लोकांची सभा घेऊन मार्गदर्शन करत असतात). श्री बाबु मोरे यांनी रोहयो अंतर्गत राबविण्यात येणाऱ्या योजनांचा लाभ घेण्याकरिता आवश्यक असणाऱ्या कागदपत्रांची श्री ठाकरे यांना माहिती दिली व त्यानुसार श्री ठाकरे यांनी कागदपत्रांची पुर्तता करुन ग्रामपंचायतीच्या माध्यमातुन पंचायत समिती, विक्रमगड रोजगार हमी योजना विभागात प्रस्ताव सादर केला.

चार दिवसात दत्तु ठाकरे यांच्या शेतात शेततळ्याचे काम करण्यास परवानगी देण्यात आली. गट विकास अधिकारी श्री. राजेंद्रकुमार खताळ यांचे सहकार्य तसेच शेततळ्याचे काम सुरु झाल्यानंतर तांत्रिक अधिकारी श्री. अजित गोरे यांनी वेळोवेळी भेट देऊन याबाबत मार्गदर्शन केले, त्यामुळे श्री दत्तु ठाकरे यांचे शेततळे उत्तम प्रकारे तयार झाले.

सदर शेततळ्यात ४५ लाख लिटर पाणी साठा होणार असून, त्यातून दत्तु ठाकरे मस्त्य व्यवसाय करण्याचे स्वप्न पुर्ण करु शकतील. तसेच आवश्यक तेव्हा शेततलावातील पाण्याचा उपयोग भाजीपाला, मोगरा व फळझाडासाठी करु शकतील. श्री. दत्तु ठाकरे यांनी रोजगार हमीच्या माध्यमातून हजार मोगरा रोपाची लागवड केली आहे. त्यांना नियमित आर्थिक लाभ मिळणारे प्रयोगशील शेतकरी म्हणून ओळखले जाऊ लागले आहे.

श्री. दत्तु ठाकरे यांचे स्थलांतरीत होणारे कुटुंब ते लक्षाधिश कुटुंब असा प्रवास निश्चित इतरांना प्रेरणा देईल असा आहे. कुटुंबाचा लखपती होण्याच्या प्रवासात मा.अपर मुख्य सचिव, श्री. नंदकुमार (भाप्रसे), रोजगार हमी योजना व अक्षरधारा फाऊंडेशन व शिक्षक श्री. बाबु मोरे यांचे मार्गदर्शन व प्रेरणा नेहमीच सोबत राहिल असे श्री. दत्तु ठाकरे हे आनंदाने सांगतात.

ग्रामपंचायत - वायगाव (निपाणी) पंचायत समिती वर्धा

वृक्ष लागवड व संगोपन
(माऊली मधुबन / ऑक्सिजन पार्क)

मग्रारोहयो अंतर्गत उत्कृष्ट काम करणाऱ्या ग्रामपंचायतीमध्ये ग्रामपंचायत वायगाव निपाणी यांचा समावेश होतो. सदर ग्रामपंचायतीने २०१७-१८ मध्ये स्मशानभूमीमध्ये ८.० हेक्टर मध्ये वृक्ष लागवड करुन सर्व यंत्रणासाठी आदर्श निर्माण केला आहे. याच कामाच्या पार्श्वभूमीवर ग्रामपंचायत वायगाव (निपाणी) यांनी वृक्ष लागवडीचे काम पूर्ण केले. साधारणता १८०० वृक्ष असलेल्या या ऑक्सिजन पार्क मध्ये सर्व प्रकारचे औषधीयुक्त व फळयुक्त वृक्षांचा समावेश आहे.

ग्रामपंचायतीमध्ये मजुरांची कामाची मागणी व त्यानुसार ग्रामपंचायतीला उपलब्ध असलेली जागा यांचा योग्य वापर व्हावा जेणेकरुन ग्रामपंचायतीला मग्रारोहयोच्या माध्यमातून उत्कृष्ट मत्ता तयार करता येईल या उद्देशातून ऑक्सिजन पार्कची निर्मिती करण्यात आली. या कामासाठी एकूण रु. १८,५१,७८७/- खर्च झाला आहे. सदर कामात ७,६५८ मनुष्यदिवस निर्मिती झाली असून त्यामध्ये एकूण २५ मजुरांच्या कुटुंबांना रोजगार उपलब्ध करुन दिला आहे.

मग्रारोहयो अंतर्गत सदर कामामुळे ग्रामपंचायतीला नवीन ओळख मिळाली असून त्यातून निर्माण झालेल्या सौंदर्यीकरणामुळे परिसरातील लोकांचे लक्ष वेधून घेत आहे. प्रामुख्याने सदर वृक्ष लागवडीमध्ये फळयुक्त, औषधीयुक्त वृक्ष असल्यामुळे भविष्यामध्ये ग्रामपंचायतीला सदर वृक्षलागवड चांगले उत्पन्न मिळवून देणार आहे यात शंका नाही.

ग्रामपंचायत-सावळी (खुर्द), तालुका-कळमेश्वर, जिल्हा-नागपूर

जिल्हा - नागपूर, तालुका - कळमेश्वर, ग्रामपंचायत - सावळी (खुर्द) - श्रीमती देवकु ईश्वर बागडे, हे सावळी (खुर्द) या गावातील शेतकरी, यांच्याकडे एकूण १.०३ हेक्टर शेती आहे. यामध्ये त्या मोसंबी, कापुस, तुर, सोयाबीन, मिरची, कोबी, टॉमेटो इ. पिके घेतात.२०११ पूर्वी श्रीमती देवकु ईश्वर बागडे आपल्या शेतीमध्ये खरीप हंगामात सोयाबीन, कापूस ही पिके घ्यायाचे आणि रब्बी हंगामात पाणी उपलब्ध नसल्याने कुठलेही पिक घेवू शकत नव्हत्या. जमीन पडीत ठेवण्यात येत होती याचे कारण श्रीमती देवकु ईश्वर बागडे यांच्याकडे पिकांना पाणी देण्याची सोय नव्हती.

सन २०१६-१७ मध्ये मनरेगा अंतर्गत जेव्हा सिंचन विहीरीचा लाभ श्रीमती देवकु ईश्वर बागडे यांनी घेतला, त्यामुळे त्यांचे १.०३ हेक्टर क्षेत्र ओलीताखाली आले. सुरुवातीस त्यांच्याकडे साधा गोठा होता, ज्यामुळे शेळयांना त्रास होत होता शेण-गोमुत्रामुळे डासांचे प्रमाण वाढले, बसायला व्यवस्थित जागा नव्हती सोबतच चारा सुध्दा वाया जात होता. यानंतर त्यांनी मनरेगा अंतर्गत सिंचन विहीर घेतली ज्याला २.९२ लाख अनुदान दिले गेले. आता मार्च महिन्याच्या व कडक उन्हाळयात सुध्दा त्यांच्या विहीरीला पाणी उपलब्ध असून नवीन प्रकारे शेती करण्याचा अभ्यास करुन, यशस्वी शेतक-यांना भेटी देऊन त्यांनी आपल्या शेतामध्ये वेगवेगळी पिके घेण्यास सुरुवात केली. या योजनेच्या माध्यमातून घेतलेला लाभ व मनरेगाने त्यांच्या मेहनतीला दिलेली संजिवनी याबाबत त्यांनी आभार व्यक्त केले. अशाप्रकारे श्रीमती देवकु ईश्वर बागडे यांनी स्वःतची मेहनत, नवीन गोष्टी शिकण्याची धडपड, आपल्या शेतातील मातीची पोत सुधारुन, शेतीला पूरक व्यवसायाची जोड देऊन आणि मनरेगा अंतर्गत शेतीशी निगडीत योजना घेऊन आज श्रीमती देवकु ईश्वर बागडे या समृध्दीच्या दिशेने वाटचाल करीत आहेत.

महाराष्ट्र शासन
नियोजन (रोहयो) विभाग

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना - महाराष्ट्र

सन २०२०-२१ व सन २०२१-२२

या वर्षाची सांख्यिकीय माहिती

परिशिष्ट - १ दृष्टिक्षेपात महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना.

परिशिष्ट - २ सन २०२१-२२ या वर्षाची सांख्यिकीय माहिती.

परिशिष्ट - ३ सन २०२०-२१ या वर्षाची सांख्यिकीय माहिती.

परिशिष्ट - ४ सन २०२१-२२ या वर्षातील तालुकावार मनुष्यदिवस निर्मिती.

परिशिष्ट - १

दृष्टिक्षेपात महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना - महाराष्ट्र

(आधार : एम.आय.एस. दि.२५/०६/२०२२)

अ. क्र.		तपशील	परिमाण	महाराष्ट्र २०२०-२१	महाराष्ट्र २०२१-२२
१		२	३	४	५
१		जॉबकार्ड वितरित केलेल्या			
	१.१	एकुण कुटुंबाची संख्या	(लाखात)	९३.२३	१०२.३८
	१.२	अनुसूचित जातीच्या कुटुंबाची संख्या	(लाखात)	८.७०	९.२२
	१.३	अनुसूचित जमातीच्या कुटुंबाची संख्या	(लाखात)	१३.१३	१४.५५
	१.४	बँक/पोस्टात खाती असलेल्या नोंदणीकृत आधार संलग्न मजूरांची संख्या	(लाखात)	४६.५७	४६.६१
२		मजूरी वाटपासाठी बँक/पोस्टात मजूरांची उघडण्यात आलेली एकुण खाती	(लाखात)	९८.८१	१००.३६
३		रोजगार उपलब्ध करुन दिलेल्या कुटुंबाची संख्या			
	३.१	एकुण कुटुंबाची संख्या	(लाखात)	१६.८४	२०.३६
	३.२	अनुसूचित जातीच्या कुटुबांची संख्या	(लाखात)	१.५६	१.८३
	३.३	अनुसूचित जमातीच्या कुटुबांची संख्या	(लाखात)	३.९८	३.८५
४		रोजगार उपलब्ध करुन दिलेल्या मजूरांची संख्या			
	४.१	एकुण मजूरांची संख्या	(लाखात)	३१.१०	३६.८९
	४.२	महिला मजूरांची संख्या	(लाखात)	१३.८४	१६.२७
	४.३	अपंग मजूरांची संख्या	(लाखात)	०.१७	०.१८
५		मनुष्य दिवस निर्मिती			
	५.१	एकुण मनुष्यदिवस निर्मिती	(लाखात)	६७९.३७	८२५.४६
	५.२	अनुसूचित जाती	(लाखात)	५८.८९	६७.४१
	५.३	अनुसूचित जातीची टक्केवारी	(टक्के)	८.६७	८.१७
	५.४	अनुसूचित जमाती	(लाखात)	१९४.०५	२०४.३०
	५.५	अनुसूचित जमातीची टक्केवारी	(टक्के)	२८.५६	२४.७५
	५.६	महिला	(लाखात)	२९१.६३	३६०.०६
	५.७	महिलांची टक्ककेवारी	(टक्के)	४२.९३	४३.६२
६		सरासरी प्रतिकुटुंब मनुष्य दिवस निर्मिती	(दिवस)	४०	४१
७		१०० दिवस रोजगार पुरविण्यात आलेल्या			
	७.१	कुटुंबाची संख्या	(लाखात)	१.३७	१.७४
	७.२	मनुष्यदिवस निर्मिती	(लाखात)	२५६.२५	२९१.३९
८		एकुण उपलब्ध निधी			
	८.१	केंद्रशासनाचा हिस्सा	(रु.कोटीत)	१६०८.१७	२०९३.७१
९		एकुण खर्च	(रु.कोटीत)	१९५९.५३	२३५२.७८
	९.१	अकुशल मजुरीवरील खर्च	(रु.कोटीत)	१४९२.६७	१८९४.१४
	९.२	साहित्यावरील खर्च	(रु.कोटीत)	३५४.०१	३८८.०१
१०		मजुरी व साहित्यावरील खर्चाचे प्रमाण			
	१०.१	मजूरीवरील खर्चाचे प्रमाण	(टक्के)	८२	८४
	१०.२	साहित्यावरील खर्चाचे प्रमाण	(टक्के)	१८	१६
११		चालु वर्षातील एकुण पूर्ण कामे व चालु/स्थगीत कामे			
	११.१	पूर्ण झालेली कामे	(लाखात)	२.६०	२.२५
	११.२	चालू/स्थगित कामे	(लाखात)	७.८६	८.२८

परिशिष्ट - १

दृष्टिक्षेपात महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना - महाराष्ट्र

(आधार : एम.आय.एस. दि.२५/०६/२०२२)

अ. क्र.	तपशील			परिमाण	महाराष्ट्र	
					२०२०-२१	२०२१-२२
१	२			३	४	५
१२	चालू वर्षातील कामाच्या प्रकारानुसार पूर्ण व चालू/स्थगित कामे					
	१२.१	ग्रामीण भागातील अंतर्गत रस्ते	पूर्ण झालेली कामे	(संख्या)	३७५९	४०७८
			चालू कामे		१३३१८	१६८३८
	१२.२	पूरनियंत्रण विषयक कामे	पूर्ण झालेली कामे	(संख्या)	५५४	५०७
			चालू कामे		११६६	१४१२
	१२.३	जलसंधारण व जलसंवर्धन विषयक कामे	पूर्ण झालेली कामे	(संख्या)	५७२५	७०९९
			चालू कामे		१८३६३	१६५६५
	१२.४	दुष्काळ प्रतिबंधक कामे	पूर्ण झालेली कामे	(संख्या)	२१४७५	१२२४४
			चालू कामे		८१४२१	९२८७९
	१२.५	लघु सिंचन कामे	पूर्ण झालेली कामे	(संख्या)	१२४	१११
			चालू कामे		४२२	४७९
	१२.६	जमिनीच्या विकासाकरिता सिंचनाची कामे (Category IV)	पूर्ण झालेली कामे	(संख्या)	२०८९६८	१८९०७१
			चालू कामे		६४५०६४	६७३८३५
	१२.७	पारंपारिक जलस्त्रोताचे नुतनीकरणाची कामे	पूर्ण झालेली कामे	(संख्या)	१०२२	८८४
			चालू कामे		२४०२	२५६७
	१२.८	भू-विकासाची कामे	पूर्ण झालेली कामे	(संख्या)	३४५९	२४५१
			चालू कामे		५५८२	४७४९
	१२.९	भारत निर्माण राजीव गांधी सेवा केंद्र	पूर्ण झालेली कामे	(संख्या)	२४	१९
			चालू कामे		९२	७३
	१२.१०	ग्रामीण पेयजलाची कामे Rural Drinking Water	पूर्ण झालेली कामे	(संख्या)	५३६	२७४
			चालू कामे		६६८	३७४
	१२.११	ग्रामीण स्वच्छता अभियान	पूर्ण झालेली कामे	(संख्या)	१४१८३	७८८०
			चालू कामे		१५९२३	१५०९१
	१२.१२	इतर कामे	पूर्ण झालेली कामे	(संख्या)	१६४	१८९
			चालू कामे		१७९१	३१२१
१३	महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना-महाराष्ट्र अंतर्गत सिंचन विहिरींची कामे		पूर्ण झालेली कामे	(संख्या)	१०९२६	९३३८
			चालू कामे		२६४२८	४१११३
१४	महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना-महाराष्ट्र अंतर्गत शेततळयांची कामे		पूर्ण झालेली कामे	(संख्या)	१४६१	२४८५
			चालू कामे		३८२४	६७९०

परिशिष्ट - २

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत सांख्यिकीय माहिती सन २०२१-२२

अ.क्र	जिल्हा	योजनेंतर्गत रोजगार निर्मिती							
		जॉबकार्ड वितरित केलेल्या				मजूरी वाटपासाठी बँक/पोस्टात मजूरांची उघडण्यात आलेली एकूण खाती	रोजगार उपलब्ध करुन दिलेल्या कुटुंबाची संख्या		
		कुटुंबाची संख्या	अनुसूचित जातीच्या कुटुंबाची संख्या	अनुसूचित जमातीच्या कुटुंबाची संख्या	बँक/पोस्टात खाती असलेल्या नोंदणीकृत आधार संलग्न मजूरांची संख्या		एकुण कुटुंबाची संख्या	अनुसूचित जातीच्या कुटुंबाची संख्या	अनुसूचित जमातीच्या कुटुंबाची संख्या
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०
१	ठाणे	११८८९२	५३१२	४०७००	३२००१	११९६८८	११९४०	३९२	३६६४
२	पालघर	२३७०६४	१९०५	१९८३२४	१७७९२८	३६८०२८	८३७६८	३४२	७६२३०
३	रायगड	१०४०६४	४१४८	१७३३३	२७१७३	९५५२९	१२३५९	६५३	२५६७
४	रत्नागिरी	१७६५९४	१०५४८	१५९३	६३२५९	१५०९९४	३०३३९	१८२२	२१४
५	सिंधुदुर्ग	८५६४२	५०६३	३६८	५२८६६	१२११९१	२४४८८	९४३	७६
६	नाशिक	६०७९५७	१४५९५	२००१६७	१९७२४२	५१०३६९	८१२९५	२०५५	३०५५५
७	धुळे	२७११८५	१८९८४	७०९७९	९९४५३	२६७२८८	३०६८९	१८४९	६६७६
८	नंदुरबार	३४१७६१	११३७२	२८०४९८	२३३७५५	३८४९८८	८०१५४	२५२१	६९९२३
९	जळगाव	३९१०१६	३९७५८	५२३१०	१५१२९३	३७३४७३	७१६२८	६०२१	६०७७
१०	अहमदनगर	६५८३७८	३७६१९	३११७५	१८०८४१	४५४४५३	७३१९३	५८४५	३३८२
११	पुणे	२५००७१	१७२४४	२१७६०	६६८७३	१६७६१२	२४६३५	१९५३	२७२५
१२	सातारा	२७४७४८	२१९६१	१९७१	८२२४६	२३९९४३	२८९०७	२०४७	१४४
१३	सांगली	२१५०६४	१६७११	९४८	५८४९९	१९८५४७	२३४४१	१६८३	४८
१४	सोलापूर	२९९६४८	३१५८२	५९९१	८५३१७	२४५८०९	३४७६५	२६२६	४६३
१५	कोल्हापूर	२३२७३७	३०१७६	६४६	६१७५६	१६९३६८	१८४१०	२४३०	३६
१६	औरंगाबाद	५०९१५७	२०९२२	१०१६७	१४०८३६	३६६३४४	७६०३६	४८६०	११४४
१७	जालना	२८८०१६	१६०९७	२५५९	१५९९९७	२९५१२७	६११४४	२७५०	४३६
१८	परभणी	२३७११३	२३७३४	२७७३	७६४६८	२३६८८७	५२४००	३४३०	५१६
१९	हिंगोली	१६६७००	३९१८०	३५३५२	९५९७१	१९३१०९	४५७४८	७३४८	७२८२
२०	बीड	३८४४७१	१४३६१	१७६५	१२३४५४	३६०१३५	५९९३१	१९६४	२३४
२१	नांदेड	४१३१४४	७७६०६	३८१४८	१२१५८३	४३४३६२	६८८१७	१०९९३	५३७१
२२	उस्मानाबाद	२३०३३७	३३३८१	२३३४	६३४५९	२१६६३९	३३५१५	५६७९	१२५
२३	लातूर	३२७८२१	५७६०६	४६२२	१०२९०७	२९३२७७	५०८८३	९०६०	६१८
२४	बुलढाणा	४५३०१३	४२४२५	११५६२	१२३००३	२६२३३४	४५९४०	४६७०	१३०९
२५	अकोला	२५२७६५	३६६४८	११००९	१०९११०	१८७११७	४६४७२	७२९४	१९२२
२६	वाशिम	२०७६१६	२५५६१	८२४७	६९८५४	१७४७९७	२५३९८	२६१८	७९६
२७	अमरावती	३९५१६३	३८७२१	६९१६६	२४३५१९	४७५३२२	१२२७३५	११८५२	३६९८६
२८	यवतमाळ	६२३३०८	४७२७७	९२७०४	१९०१५५	४०२५३०	८३३३७	६६१९	१०५३६
२९	वर्धा	१३३४२८	१८५३५	१६४७०	६७१७०	१७५७७९	२३०३३	२५४४	२२७८
३०	नागपूर	२४५६९५	३३९३९	२७७६९	१४२३८५	२४३६३८	६१८२१	८४३४	६८४५
३१	भंडारा	२७२०२८	३७२२४	१७८५५	३२६६९४	४५५५७५	१४०२९७	१७३३७	११०२५
३२	गोंदिया	३३०२८१	२८३१६	४०९१७	३९२३३८	५५८९४६	१८८१९३	१५२१९	२७०९८
३३	चंद्रपूर	३१३८९१	४१६४०	६३०९५	२९२४२१	४२५१४८	१२१५४६	१७१८९	२५७३४
३४	गडचिरोली	१८९१६२	२१८८९	७३९५३	२४८९४९	४११९४२	९९५१९	१०४०७	४२१७४
	महाराष्ट्र	**१०२३७९३०**	**९२२०४०**	**१४५५२३०**	**४६६०७७५**	**१००३६२८८**	**२०३५९७६**	**१८३४४९**	**३८५२०९**

परिशिष्ट - २

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत सांख्यिकीय माहिती सन २०२१-२२

अ.क्र.	जिल्हा	योजनेंतर्गत रोजगार निर्मिती									
		रोजगार उपलब्ध करुन दिलेल्या मजूरांची संख्या			मनुष्य दिवस निर्मिती (लाखात)						
		एकूण मजूरांची संख्या	महिला मजूरांची संख्या	अपंग मजूरांची संख्या	एकूण	अनुसूचित जाती	अनुसूचित जातीची टक्केवारी	अनुसूचित जमाती	अनुसूचित जमातीची टक्केवारी	महिला	महिलांची टक्केवारी
१	२	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९	२०
१	ठाणे	२११६१	८७४३	४०	३.४१	०.१०	३.०१	१.३०	३८.२३	१.४३	४१.८०
२	पालघर	१८६६५८	९८०४१	८७६	६६.८०	०.१८	०.२७	६३.०१	९४.३२	३६.६९	५४.९३
३	रायगड	२२४००	९३८२	५८	३.६६	०.१४	३.७५	०.६८	१८.६३	१.५४	४२.०७
४	रत्नागिरी	५१६६३	२२९५०	१९५	८.१८	०.४२	५.०९	०.०५	०.६३	३.६४	४४.५८
५	सिंधुदुर्ग	४३०३०	१७९२४	३०८	५.३९	०.१६	३.०१	०.०१	०.२३	२.१५	३९.८०
६	नाशिक	१४४७२२	५४३०६	७१३	२३.३९	०.५८	२.४८	८.९६	३८.३०	८.४८	३६.२४
७	धुळे	५३७३८	२०७६२	६२	८.०१	०.४४	५.४४	१.८३	२२.८०	३.०५	३८.०७
८	नंदुरबार	१२७७०५	५४३०८	१२०	२६.२६	०.८३	३.१७	२३.१५	८८.१४	११.०१	४१.९१
९	जळगाव	११७८४२	४३१८८	१८७	२५.०४	१.९७	७.८७	२.००	७.९८	९.३२	३७.२४
१०	अहमदनगर	१२७५६२	५१८३२	१६०	२०.६८	१.५१	७.३२	०.८५	४.०९	९.१५	४४.२५
११	पुणे	४५९७७	१९४५९	१८३	७.९५	०.६०	७.५४	०.८८	११.०५	३.५६	४४.८३
१२	सातारा	४८८६७	२१०६७	२२३	९.५८	०.५२	५.४४	०.०४	०.४०	४.१४	४३.१७
१३	सांगली	३७७५४	१४५७०	४७	८.७०	०.६०	६.९०	०.०१	०.१४	३.४०	३९.०६
१४	सोलापूर	६१२०५	२२३४८	८९	१०.२१	०.६१	६.०२	०.१२	१.२२	३.६७	३५.९३
१५	कोल्हापूर	३२९६९	१३९६०	७८	४.३६	०.५४	१२.३४	०.०१	०.१८	१.८७	४२.७७
१६	औरंगाबाद	१३३२४३	५२९११	३७८	३१.८६	१.५५	४.८६	०.३४	१.०८	१२.८५	४०.३४
१७	जालना	१३०५५४	५५१६७	२०२	२२.९४	०.७८	३.४०	०.१३	०.५८	९.७०	४२.२९
१८	परभणी	९४१४४	३६५११	१२८	२६.९२	१.१५	४.२७	०.१८	०.६६	१०.२५	३८.०९
१९	हिंगोली	८११८०	३२४७७	७५	२१.९३	३.४०	१५.५२	३.४६	१५.७८	८.९२	४०.६५
२०	बीड	११३९८०	४६४५०	९८	२५.९७	०.५२	१.९९	०.१०	०.३८	१०.७०	४१.१८
२१	नांदेड	११९६०१	५१६४९	११७	२७.१४	३.६२	१३.३३	२.०४	७.५१	११.९८	४४.१६
२२	उस्मानाबाद	५९९९०	२४०५६	१३९	१४.६३	१.५९	१०.८८	०.०४	०.२८	५.९६	४०.७१
२३	लातूर	९०९६७	३६८८१	११०	२२.२२	३.१३	१४.१०	०.२८	१.२५	९.३८	४२.२१
२४	बुलढाणा	६७४५८	२३४४८	१४४	१३.२५	१.२४	९.३८	०.३३	२.४९	४.२०	३१.७२
२५	अकोला	७०६१०	२४९८९	२५८१	१२.२७	१.८४	१५.०२	०.५३	४.३०	४.३३	३५.२५
२६	वाशिम	४०७८३	१६२१३	१५२	७.८४	०.७१	८.९९	०.२४	३.१२	३.०२	३८.४९
२७	अमरावती	२४७११०	१०२१५४	९९०	१०२.९०	११.३७	११.०५	४१.९६	४०.७८	३८.३०	३७.२२
२८	यवतमाळ	१३६७००	५६७७८	४४१	३४.११	२.२५	६.५९	४.००	११.७२	१३.८५	४०.५९
२९	वर्धा	४३१२६	१७०४९	१९०	१०.६४	१.२९	१२.१२	१.०१	९.५२	३.३५	३१.४९
३०	नागपूर	९५०७६	४१०१४	५०९	२७.३४	३.९९	१४.६१	२.९७	१०.८७	१०.८०	३९.५२
३१	भंडारा	२५१४४६	१३६४१०	६४६९	४१.१२	४.७६	११.५७	३.४६	८.४२	२२.८४	५५.५४
३२	गोंदिया	३४२८००	१८१९३२	४२९	६४.३४	५.२७	८.१९	१०.३२	१६.०४	३५.११	५४.५८
३३	चंद्रपूर	२२९४९२	११२९१३	७२७	४४.४२	५.९५	१३.४०	१०.३६	२३.३१	२१.०४	४७.३८
३४	गडचिरोली	२१७३४०	१०५०७५	५५६	४२.०१	३.८०	९.०५	१९.६५	४६.७७	२०.३९	४८.५४
	महाराष्ट्र	**३६८८८५३**	**१६२६९१७**	**१७७७४**	**८२५.४६**	**६७.४१**	**८.१७**	**२०४.३०**	**२४.७५**	**३६०.०६**	**४३.६२**

परिशिष्ट - २

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत सांख्यिकीय माहिती सन २०२१-२२

अ.क्र.	जिल्हा	सरासरी प्रतिकुटुंब मनुष्य दिवस निर्मिती	योजनेंतर्गत रोजगार निर्मिती — १०० दिवसापेक्षा जास्त दिवस रोजगार पुरविण्यात आलेल्या: कुटुंबाची संख्या	मनुष्य दिवस निर्मिती (लाखात)	योजनेंतर्गत खर्च: एकूण खर्च (रु.लाखात)	अकुशल मजूरीवरील खर्च (रु.लाखात)	साहित्यावरील खर्च (रु.लाखात)	मजुरी व साहित्यावरील खर्चाचे प्रमाण: मजूरीवरील खर्चाचे प्रमाण	साहित्यावरील खर्चाचे प्रमाण
१	२	२१	२२	२३	२४	२५	२६	२७	२८
१	ठाणे	३१	५८७	०.८३	१०४१.३३	८३८.४२	१७२.३७	८५	१५
२	पालघर	८०	२२९७४	४३.५१	२२८१८.२२	१५८६०.६२	६४४१.५६	७१	२९
३	रायगड	३०	५७८	०.८४	१०५५.३३	९००.१९	१२२.७१	८९	११
४	रत्नागिरी	२७	११५९	१.७१	२४०१.१९	२०३१.५८	२६५.०९	९०	१०
५	सिंधुदुर्ग	२२	५३०	०.७३	१६०४.४७	१३२९.३१	२०५.९५	८९	११
६	नाशिक	२९	३०९६	४.४४	६६८०.९४	५८६०.९८	५९८.९१	९२	८
७	धुळे	२६	८५२	१.३५	२८५४.५८	२०२८.४६	७२२.५०	७५	२५
८	नंदुरबार	३३	४४०१	६.५४	७४४८.५१	६५०३.४५	६९१.८७	९१	९
९	जळगाव	३५	४९०६	७.७९	७६५५.०१	६१३६.६७	१३२०.७१	८३	१७
१०	अहमदनगर	२८	२८६४	५.०६	७०३१.६८	५२४४.७५	१५२९.०५	७८	२२
११	पुणे	३२	१४३६	२.४१	२६५६.६८	१९१४.०८	६४७.७४	७६	२४
१२	सातारा	३३	१५८९	२.३६	२७६२.७३	२३५२.९१	२९७.१७	९०	१०
१३	सांगली	३७	१५५९	१.८९	३०२५.३७	२१३६.६८	७६८.०७	७५	२५
१४	सोलापूर	२९	१४११	२.०२	३०६५.३८	२५७१.९४	३७४.४४	८८	१२
१५	कोल्हापूर	२४	४१४	०.५८	१४६८.८०	१०७५.७९	३४१.२३	७७	२३
१६	औरंगाबाद	४२	७३८३	१०.९६	९७०३.०८	७७१३.२३	१७४०.८४	८२	१८
१७	जालना	३८	४१३५	६.६५	७३८८.०३	५४९०.३८	१६८३.२१	७७	२३
१८	परभणी	५१	७१५०	११.००	७५१०.८२	६०७२.२६	१२०६.५४	८४	१६
१९	हिंगोली	४८	५२३४	८.७८	६१५७.१४	५१८६.५८	८३९.९७	८६	१४
२०	बीड	४३	५७८४	१०.२२	७२४०.८३	५७७६.७१	११८४.२०	८४	१६
२१	नांदेड	३९	६१९९	९.६५	७७२३.६५	६५१३.५७	९४३.७६	८८	१२
२२	उस्मानाबाद	४४	३९२७	५.३२	४५९६.५३	३५१९.७७	९४६.८२	८०	२०
२३	लातूर	४४	५३७८	८.०९	७८११.९३	५४५४.६५	२१२८.६७	७३	२७
२४	बुलढाणा	२९	६९०	०.७६	३९९६.६३	३३१२.७५	५३४.९४	८८	१२
२५	अकोला	२६	१४२०	२.१६	३५५४.३१	३००९.६३	४१२.०५	८९	११
२६	वाशिम	३१	९३५	१.०७	२२६४.५५	१९१०.८७	२४७.३७	९०	१०
२७	अमरावती	८४	३४३३५	७२.८७	२४४२७.०१	२२२२५.३७	१६९८.६४	९४	६
२८	यवतमाळ	४१	८०८३	१०.६९	१३८५५.६४	८४५४.२२	५०९९.८७	६३	३७
२९	वर्धा	४६	२४६५	४.६९	३३३८.२५	२६११.४२	५७६.२१	८४	१६
३०	नागपूर	४४	६५७६	९.२२	७४०९.५१	६५७२.२९	५८९.८८	९३	७
३१	भंडारा	२९	३२३२	४.१२	८७४१.५८	७३५०.०७	१०६९.३७	८९	११
३२	गोंदिया	३४	७५९१	१०.७५	१५३२१.२५	१२५२३.२९	२३३३.८९	८५	१५
३३	चंद्रपूर	३७	६९५०	१०.००	१०१७७.५१	९१९३.५६	६१७.२५	९५	५
३४	गडचिरोली	४२	८३६०	१२.३४	१०४८९.५१	९७३७.६९	४४८.६९	९७	३
	महाराष्ट्र	**४१**	**१७४१८३.००**	**२९१.३९**	**२३५२७८.००**	**१८९४१४.१५**	**३८८०१.४९**	**८४**	**१६**

राज्यस्तरीय खर्च	**८०५९.३०**
एकूण खर्च	**२४३३३७.३०**

परिशिष्ट - २

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत सांख्यिकीय माहिती सन २०२१-२२

अ.क्र.	जिल्हा	योजनेंतर्गत कामे							
		चालु वर्षातील एकूण कामे (संख्या)		चालू वर्षातील पुर्ण कामे व चालू/अपूर्ण कामे (संख्या)					
		पूर्ण झालेली कामे	चालू कामे	ग्रामीण भागातील अंतर्गत रस्ते		पूरनियंत्रण विषयक कामे		जलसंधारण व जलसंवर्धन विषयक कामे	
				पूर्ण झालेली कामे	चालू कामे	पूर्ण झालेली कामे	चालू कामे	पूर्ण झालेली कामे	चालू कामे
१	२	२९	३०	३१	३२	३३	३४	३५	३६
१	ठाणे	११४१	७७९१	१०	८६	०	१	२३	३२
२	पालघर	८५११	३४२७८	७३९	१६०८	०	०	४५४	७५८
३	रायगड	१६८०	१२३४१	५	८२	०	०	१	४४
४	रत्नागिरी	६३३९	३१५५०	६	४२	०	०	४	१६
५	सिंधुदुर्ग	४०४१	२८४७९	८६	३५८	१८	७५	३०	३६
६	नाशिक	१३६६५	३८०८५	६५	४१५	०	०	६५८	९३६
७	धुळे	१३३७८	१७१८८	१६२	५७	०	०	८७	३११
८	नंदुरबार	१७८८९	४३२९९	३५	३१२	०	०	३५५	६४१
९	जळगाव	११६६८	३२३६६	२९	१३९	९	२	३१०	२४१
१०	अहमदनगर	९५९५	३७९७४	७२	२८७	०	०	११८	११३
११	पुणे	२९७८	१९९२०	२१	१५०	०	०	३०	६३
१२	सातारा	५३१६	१६३७२	७४	३४६	१	४	२१	७५
१३	सांगली	२२७२	१४२५२	१२१	४७९	०	३	०	४२१
१४	सोलापूर	३७२०	१६६०२	७	३८	०	०	२	३१
१५	कोल्हापूर	२८७८	९३८४	२	१३१	०	०	०	१
१६	औरंगाबाद	४५९३	३१९१६	११६	५६०	१	०	१३२	३६६
१७	जालना	४७२४	२६४१५	२२२	७१५	०	०	१४०	३८२
१८	परभणी	१९३७	१६४७३	१०१	३२६	०	०	१३८	१५५
१९	हिंगोली	३९६४	११११९	१०	३७२	०	०	३९०	७३४
२०	बीड	७८९८	२३७९३	७५३	४९६	०	०	१४०३	३८२७
२१	नांदेड	९६१८	३५१७८	१०	११८४	०	०	११६	९५७
२२	उस्मानाबाद	२००५	१८३०२	६०	१२८१	०	२८	१४९	७१२
२३	लातूर	३५६०	१६३९०	१०६	५८०	०	०	२	११२
२४	बुलढाणा	५५३५	१६०८६	२९	२०२	२	२९	३२	१५५
२५	अकोला	१००१४	१८८८०	१३२	२२८	०	०	३०८	१९१
२६	वाशिम	१८५१	१०३३०	१९	१६१	०	३६	७६	१८८
२७	अमरावती	९६६८	४४४३६	५२	१०९२	१८	६८	९६४	१७७०
२८	यवतमाळ	१११३५	३१३३८	२५८	३०६	८६	१४८	२६२	१०२७
२९	वर्धा	४३१०	१०६२५	१०	८२	०	०	०	८
३०	नागपूर	५६६६	१८३२९	३५	३६८	३०	४५	१२९	३६
३१	भंडारा	९८४९	२९५०८	११०	९२२	४९	२३१	१२७	४३१
३२	गोंदिया	९५५५	६१९४१	४११	१३१६	१३७	५१४	२२१	६१३
३३	चंद्रपूर	६५८५	२७३६५	१३०	१०६५	१४५	१६४	३०९	५५५
३४	गडचिरोली	७२६९	१९६७८	८०	१०५२	११	६४	१०८	६२७
	महाराष्ट्र	**२२४८०७**	**८२७९८३**	**४०७८**	**१६८३८**	**५०७**	**१४१२**	**७०९९**	**१६५६५**

परिशिष्ट - २

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत सांख्यिकीय माहिती सन २०२१-२२

अ.क्र.	जिल्हा	योजनेंतर्गत कामे							
		चालू वर्षातील पुर्ण कामे व चालू/अपूर्ण कामे (संख्या)							
		दुष्काळ प्रतिबंध कामे		लघु सिंचन कामे		जमिनीच्या विकासाकरिता सिंचनाची कामे (Category IV)		पारंपारिक जलस्त्रोतांचे नुतनीकरणाची कामे	
		पूर्ण झालेली कामे	चालू कामे	पूर्ण झालेली कामे	चालू कामे	पूर्ण झालेली कामे	चालू कामे	पूर्ण झालेली कामे	चालू कामे
१	२	३७	३८	३९	४०	४१	४२	४३	४४
१	ठाणे	९	२०३	०	०	८७३	७१९४	१४	८
२	पालघर	११६२	३८६५	०	८	५३६०	२५९७६	२८७	६९५
३	रायगड	७४३	७९०४	०	०	८७३	४१५४	१०	१४
४	रत्नागिरी	५४२	६७४	०	०	५७६६	२९२९८	१	६
५	सिंधुदुर्ग	१५३५	७९४१	०	०	१९७०	१९४०७	२	१
६	नाशिक	५६०	६५७८	६	२२	१२११५	२८९५२	१५	२४०
७	धुळे	२१८	२१२६	०	०	१२७८७	१४३८०	०	०
८	नंदुरबार	९१७	८९६९	०	०	१६०३५	३१५८४	१	०
९	जळगाव	१५७	१२१५	०	०	१०६२२	२९९६०	२५	४७
१०	अहमदनगर	७२६	८५७३	०	०	८३२७	२८२८१	९	२१
११	पुणे	१२८	१६०४	०	०	२७५९	१७९९२	१५	५
१२	सातारा	९३	७७९	०	०	४८३९	१४५०६	०	१
१३	सांगली	११५	१९८१	०	०	१९६३	११०५३	४	७
१४	सोलापूर	११४	३६५	०	०	३५३३	१५६२८	१	२
१५	कोल्हापूर	१०	५१	०	०	२६९२	८५०७	०	०
१६	औरंगाबाद	३७	६१२	०	०	४१८८	३००५८	२४	७२
१७	जालना	११९८	९५१८	२	०	२८७०	१४७७८	२	९
१८	परभणी	६३	१६०५	०	०	१६१२	१४२६७	०	०
१९	हिंगोली	४२	८७७	०	०	३५१५	९१३०	०	१
२०	बीड	१३२	२३९१	९	१३१	४२१३	१५९७२	१९	५९
२१	नांदेड	११६	१५६२	०	१	९१६९	३०६३०	१	६३
२२	उस्मानाबाद	१२२	२४४८	०	२	१५५१	१३२२४	४६	४६
२३	लातूर	१७६	१०३०	९	०	२८२३	१३८५२	०	०
२४	बुलढाणा	३५०	२८२४	०	०	५०९३	१२८१४	०	०
२५	अकोला	२१४	८२८	०	०	९१७३	१७४४८	४	१
२६	वाशिम	३८३	१७८९	१	४	१२८९	७७६१	०	९
२७	अमरावती	८३९	५१७०	१६	७०	७५८०	३५६४४	४७	८०
२८	यवतमाळ	१६२	२२७६	१	६	९४७५	२५८६९	१२	१३
२९	वर्धा	५४९	९१६	०	१	३४५७	९३६६	०	०
३०	नागपूर	४५०	१६२४	०	०	४६८४	१५७८९	१	१
३१	भंडारा	३७	१३७	१०	१०३	९३३७	२६९९३	२२	७७
३२	गोंदिया	१०८	८८०	१२	१५	८१३१	५६२७७	१५४	७२०
३३	चंद्रपूर	१५८	२४२५	३५	९८	५२९८	२२१७२	१५३	३०९
३४	गडचिरोली	७९	११३९	१०	१८	५०९९	१४९१९	१५	६०
	महाराष्ट्र	**१२२४४**	**९२८७९**	**१११**	**४७९**	**१८९०७१**	**६७३८३५**	**८८४**	**२५६७**

परिशिष्ट - २

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत सांख्यिकीय माहिती सन २०२१-२२

अ.क्र.	जिल्हा	योजनेंतर्गत कामे							
		चालू वर्षातील पुर्ण कामे व चालू/अपूर्ण कामे (संख्या)							
		भू-विकासाची कामे		भारत निर्माण राजीव गांधी सेवा केंद्र		ग्रामीण पेयजलाची कामे Rural Drinking Water		ग्रामीण स्वच्छता अभियान	
		पूर्ण झालेली कामे	चालू कामे	पूर्ण झालेली कामे	चालू कामे	पूर्ण झालेली कामे	चालू कामे	पूर्ण झालेली कामे	चालू कामे
१	२	४५	४६	४७	४८	४९	५०	५१	५२
१	ठाणे	१८५	८२	०	०	०	०	२७	१८४
२	पालघर	४२९	१२३०	०	३	०	०	८०	९७
३	रायगड	४	१९	०	०	०	०	४४	११३
४	रत्नागिरी	०	३२	०	०	०	०	२०	१४४७
५	सिंधुदुर्ग	०	०	०	०	०	०	४००	६५६
६	नाशिक	९	१२८	०	०	१	०	२२२	७८५
७	धुळे	०	१	०	०	१०	८	११४	३००
८	नंदुरबार	२०	१९९	१	५	१	०	४५८	११३०
९	जळगाव	०	४	२	०	१	५	४८७	११८
१०	अहमदनगर	३	३४	१	०	०	०	३३९	५९३
११	पुणे	०	४	०	०	०	०	२५	९८
१२	सातारा	१	८	०	०	८	१३	२७८	५०१
१३	सांगली	१	३७	०	३	१५	३६	५१	७४
१४	सोलापूर	५३	२१	०	०	०	०	५	३८३
१५	कोल्हापूर	०	०	०	०	३	१०	१७१	६४१
१६	औरंगाबाद	१	३	१	१	४४	४९	४९	१९३
१७	जालना	५१	२१०	०	०	३	१	२३२	७०२
१८	परभणी	५	१५	०	०	०	०	१८	८७
१९	हिंगोली	०	१	०	०	०	०	७	३
२०	बीड	१४३	३६९	०	६	४७	१४	११७२	४७९
२१	नांदेड	२२	१३१	०	९	१०	७४	१६४	५००
२२	उस्मानाबाद	०	१	०	३	५	८	७०	५२०
२३	लातूर	०	१	०	२	७	१३	४३७	७८९
२४	बुलढाणा	१	०	०	०	५	२०	२३	४१
२५	अकोला	१	१	७	३	५१	०	१२४	४०
२६	वाशिम	३	१००	०	४	०	२	७९	२६१
२७	अमरावती	५०	१६	१	७	७	१९	८९	२६९
२८	यवतमाळ	०	०	२	८	५६	८४	८२०	१५६७
२९	वर्धा	०	०	१	९	०	०	२९२	२३२
३०	नागपूर	०	०	०	२	०	०	३३७	४६३
३१	भंडारा	६६	३९०	०	१	०	०	९१	२२०
३२	गोंदिया	११८	४६३	०	०	०	०	२३०	७५३
३३	चंद्रपूर	१९८	३४१	३	१	०	८	१४६	१२७
३४	गडचिरोली	१०८७	९०८	०	६	०	१०	७७९	७२५
	महाराष्ट्र	**२४५१**	**४७४९**	**१९**	**७३**	**२७४**	**३७४**	**७८८०**	**१५०९१**

परिशिष्ट - २

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत सांख्यिकीय माहिती सन २०२१-२२

अ.क्र.	जिल्हा	योजनेंतर्गत कामे					
		चालू वर्षातील पुर्ण कामे व चालू/अपूर्ण कामे (संख्या)					
		इतर कामे		सिंचन विहिरींची कामे		शेततळयांची कामे	
		पूर्ण झालेली कामे	चालू कामे	पूर्ण झालेली कामे	चालू कामे	पूर्ण झालेली कामे	चालू कामे
१	२	५३	५४	५५	५६	५७	५८
१	ठाणे	०	१	५६	११८	१०	२५
२	पालघर	०	३८	५२	१८८	४९	१२३
३	रायगड	०	११	१२	३२	०	१
४	रत्नागिरी	०	३५	१५	२११	०	११
५	सिंधुदुर्ग	०	५	७१	२२७	६	१३
६	नाशिक	१४	२९	३९	५१९	५	१८
७	धुळे	०	५	१२८४	१२१२	२७	१६२
८	नंदुरबार	६६	४५९	३६४	१४७९	४	५
९	जळगाव	२६	६३५	३२४	७७२	६६	१०८
१०	अहमदनगर	०	७२	१११	५६६	११४	६३
११	पुणे	०	४	१२३	२९४	१४	२२
१२	सातारा	१	१३९	६७	२३१	३	५७
१३	सांगली	२	१५८	४६	३०९	३	३५
१४	सोलापूर	५	१३४	८३	१२४३	२	२१
१५	कोल्हापूर	०	४३	१५	७९	०	६
१६	औरंगाबाद	०	२	५२०	३३१७	२८	२४७
१७	जालना	४	१००	२५२	९०१	२११	१४३३
१८	परभणी	०	१८	४२०	३८७३	४९	५१
१९	हिंगोली	०	१	८९०	४३७१	२२२	१२
२०	बीड	७	४९	९३०	५५४६	९६५	२५२०
२१	नांदेड	१०	६७	२८१	२९१९	४१	७०१
२२	उस्मानाबाद	२	२९	२६२	२१००	६	१५२
२३	लातूर	०	११	४४९	२१७१	२०	६६
२४	बुलढाणा	०	१	१६३	४१२	२९	४६
२५	अकोला	०	१४०	२२८	२५३	१०२	८६
२६	वाशिम	१	१५	४८८	१३१८	२५९	३२९
२७	अमरावती	५	२३१	५११	१५१२	२८	४८
२८	यवतमाळ	१	३४	८०५	३०४५	९८	१७६
२९	वर्धा	१	११	२००	६६८	५	२
३०	नागपूर	०	१	१५४	४८३	४	५
३१	भंडारा	०	३	३१	३०७	०	५
३२	गोंदिया	३३	३९०	१६	१००	६	२०
३३	चंद्रपूर	१०	१००	७१	१८५	६०	९७
३४	गडचिरोली	१	१५०	५	१५२	४९	१२४
	महाराष्ट्र	**१८९**	**३१२१**	**९३३८**	**४१११३**	**२४८५**	**६७९०**

परिशिष्ट - ३

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत सांख्यिकीय माहिती सन २०२०-२१

अ.क्र.	जिल्हा	योजनेंतर्गत रोजगार निर्मिती							
		जॉबकार्ड वितरित केलेल्या				मजुरी वाटपासाठी बँक/पोस्टात मजूरांची उघडण्यात आलेली एकूण खाती	रोजगार उपलब्ध करुन दिलेल्या कुटुंबाची संख्या		
		कुटुंबाची संख्या	अनुसूचित जातीच्या कुटुंबाची संख्या	अनुसूचित जमातीच्या कुटुंबाची संख्या	बँक/पोस्टात खाती असलेल्या नोंदणीकृत आधार संलग्न मजुरांची संख्या		एकूण कुटुंबाची संख्या	अनुसूचित जातीच्या कुटुंबाची संख्या	अनुसूचित जमातीच्या कुटुंबाची संख्या
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०
१	ठाणे	१०९११९५	४९२४	३७६५३	३१९९३	११८३२०	११३७२	२७९	४९९१
२	पालघर	२०५१४२	१८१५	१६८७३१	१७७८५६	३६१७९१	७८६९०	३५६	७०३९५
३	रायगड	१०२०८९	४०९६	१६७५०	२७११२	९४११७	९९८९	४४६	२१७९
४	रत्नागिरी	१६७६७४	१०१७३	१५५४	६३१६२	१४९५२९	३०६२६	२०७७	२९६
५	सिंधुदुर्ग	८००८९	४९६७	३४८	५२८४९	१२०४२२	१९४५४	७१२	६३
६	नाशिक	४७६३११	११८२४	१६२७७८	१९७०७९	४९५७९१	७८९२८	१६५२	३८१५५
७	धुळे	२६८४२९	१८८६३	७०३८८	९९३५८	२६५४८५	३८९५१	१८०५	१३०३२
८	नंदुरबार	३२७३६२	११३०१	२६७४१५	२३३६६८	३८१३४५	१०४७३३	२६९२	९३१८५
९	जळगाव	३६९३५४	३८९४७	४९५८२	१५१२५८	३७०२५५	५४५८९	४२४०	५६९३
१०	अहमदनगर	६३४६७३	३६२०७	२९७१६	१८०८०८	४५१३१५	७०९४२	६०९५	४२१२
११	पुणे	२३३४५१	१५९५६	२०९९३	६६८३५	१६४३८८	१९६४२	१३२४	२८२७
१२	सातारा	२६७८२३	२१७६३	१९४९	८२१५३	२३७८४९	२५४२४	२१६२	१४०
१३	सांगली	२०९७९८	१६४३२	९३६	५८४७२	१९७५५९	१९९७६	१४४७	३७
१४	सोलापूर	२९३४२८	३१३९१	५९७२	८५२६८	२४४२७४	२१४०४	१७६३	३७०
१५	कोल्हापूर	२२८७७८	२९९४२	६३९	६१५७८	१६६७११	१६४५२	२५७४	२७
१६	औरंगाबाद	४८०४२२	१९४३५	९६०१	१४०७३८	३५८५८४	३८४७८	२२८४	११७०
१७	जालना	२७९८१७	१५८०१	२५४१	१५९८८४	२९१७१७	४६९६९	१९८२	३३५
१८	परभणी	२२४८५८	२३३७०	२७०९	७६३९६	२३१४४०	२७४५६	१९६८	२२०
१९	हिंगोली	१५५१०१	३८७३२	३४९४३	९५८५०	१८६४६७	३३६२८	६१७१	६४१३
२०	बीड	३६२७९४	१३८८७	१७२७	१२३२०२	३३९७२४	२८७६१	९८१	१०७
२१	नांदेड	३९८६३९	७६५३१	३७६०९	१२१४३२	४२६७४४	४१४६९	८२७३	३८८६
२२	उस्मानाबाद	२१७४६२	३२८९४	२२७०	६३४०९	२१३८०६	२३३४३	२४७८	१४३
२३	लातूर	२५८११७	५२७८६	४०४७	१०२७१८	२९०१०८	२५०२२	५३६४	३६३
२४	बुलढाणा	३५८१२८	३४१७३	९००३	१२२८९६	२६०६९३	४२२२५	४२८५	१५०९
२५	अकोला	२२२५१९	३४१८६	९९५५	१०९०३३	१८५४१७	३७४३४	६५४७	१७९०
२६	वाशिम	१९४४०७	२३९८२	७९०७	६९७६०	१७२६५८	१६६२२	१९७२	६००
२७	अमरावती	३५४५७८	३५१०८	५९६८४	२४३३८३	४६९२६६	९५९६१	९४६५	३२९२०
२८	यवतमाळ	४६४७८८	३८८८६	७१९९०	१८९९८४	३९३९७२	५७६६७	५९८६	९४१३
२९	वर्धा	१३०५९२	१८४०९	१६२६९	६७०८७	१७४१११	२३०५९	३३२३	२६३९
३०	नागपूर	२१९१५५	३१०७०	२५१७८	१४२३०४	२३९०१७	५०९६५	७४६०	६२७७
३१	भंडारा	२४६१३८	३४७४०	१६४९२	३२६३२६	४४८५८२	१३३२५७	१८६०७	१०६४६
३२	गोंदिया	३१९२३७	२७५८६	३९५७०	३९२१६५	५५२९००	१६६०८१	१४४२१	२३७३८
३३	चंद्रपूर	२८८९४९	३९०८९	५७२०३	२९२२३७	४१८०७९	१०६९४४	१५०१७	२३२०५
३४	गडचिरोली	१७३९९४	२०८४५	६८८९८	२४८८८०	४०८३९१	८७७५७	१०२००	३६७८०
	महाराष्ट्र	**९३२३२९१**	**८७०१११**	**१३१३०००**	**४६५७१३३**	**९८८०८२७**	**१६८४२७०**	**१५६४०८**	**३९७७५६**

परिशिष्ट - ३

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत सांख्यिकीय माहिती सन २०२०-२१

अ.क्र.	जिल्हा	योजनेंतर्गत रोजगार निर्मिती							
		रोजगार उपलब्ध करुन दिलेल्या मजूरांची संख्या			मनुष्य दिवस निर्मिती (लाखात)				
		एकूण मजूरांची संख्या	महिला मजूरांची संख्या	अपंग मजूरांची संख्या	एकूण	अनुसूचित जाती	अनुसूचित जातीची टक्केवारी	अनुसूचित जमाती	अनुसूचित जमातीची टक्केवारी
१	२	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८
१	ठाणे	२२३५१	९२९२	४८	३.७८	०.०७	१.९७	१.७२	४५.५०
२	पालघर	१७५३४९	९०२१८	५९०	४९.७३	०.१६	०.३२	४६.५१	९३.५२
३	रायगड	१८८०६	७७७९	२०	३.०७	०.०९	३.०५	०.७१	२३.२०
४	रत्नागिरी	५७२६१	२६१३३	१८८	९.८७	०.५७	५.७५	०.१०	०.९९
५	सिंधुदुर्ग	३४६६८	१३९६४	२७४	५.९०	०.१८	२.९८	०.०१	०.२५
६	नाशिक	१४६२६३	५६३०४	७५७	.२४.१७	०.४३	१.७९	१२.२४	५०.६६
७	धुळे	६९८६३	२७२९१	९७	१०.३५	०.४४	४.२३	३.६५	३५.२१
८	नंदुरबार	१७६५२३	७६२००	१४८	३०.६६	०.७७	२.५१	२७.४१	८९.४१
९	जळगाव	८८८६४	३१२३८	२२१	१९.७३	१.४३	७.२३	२.०४	१०.३३
१०	अहमदनगर	१२४१३३	५१००५	१५१	२२.६२	१.६८	७.४३	१.१६	५.१४
११	पुणे	३७०७२	१५४७२	१४५	७.४९	०.४६	६.१२	०.९७	१२.९५
१२	सातारा	४३८८४	१९०७७	२००	८.३९	०.४९	५.८५	०.०४	०.४७
१३	सांगली	३२७३३	१२८१२	४२	७.७५	०.५०	६.४९	०.०१	०.१५
१४	सोलापूर	३७२८८	१३६४०	५२	५.९३	०.३९	६.५७	०.०९	१.५९
१५	कोल्हापूर	२९५६९	१२५३३	५९	३.३१	०.४४	१३.२२	०.००	०.१४
१६	औरंगाबाद	६५४३०	२५६२७	२२४	१३.१३	०.५५	४.१६	०.३४	२.६२
१७	जालना	१०१८०१	४३३७८	१७४	१८.५७	०.६२	३.३३	०.१२	०.६२
१८	परभणी	४९९९०	१९००४	६४	११.६७	०.५८	४.९६	०.१०	०.८३
१९	हिंगोली	५८६०२	२३१४०	३३	१४.४६	२.३१	१६.००	२.६१	१८.०९
२०	बीड	७००७८	२८४७७	४५	१२.९९	०.३३	२.५६	०.०४	०.३१
२१	नांदेड	७२९९२	३१९४४	७६	१६.६९	२.९१	१७.४६	१.४१	८.४६
२२	उस्मानाबाद	४३००२	१७४६६	१२४	१२.०४	०.९५	७.८८	०.०५	०.४५
२३	लातूर	४४२६०	१८०६६	४२	१२.८७	१.९७	१५.३२	०.१९	१.५१
२४	बुलढाणा	६०२७६	२०३१२	१२४	१३.६३	१.१८	८.६४	०.४१	३.०२
२५	अकोला	५६३७७	१९६८२	१७९७	९.७५	१.६९	१७.३०	०.४९	५.००
२६	वाशिम	२६२३५	१०४०९	११६	६.६३	०.७६	११.५१	०.३०	४.५०
२७	अमरावती	१९९१७९	८२६४०	८४५	१०१.१७	१०.९२	१०.८०	४५.३५	४४.८३
२८	यवतमाळ	९२६०८	३७६६५	३३६	२३.३६	१.९२	८.२१	३.५५	१५.१८
२९	वर्धा	४२३०१	१६६२९	२०२	१२.६९	१.९३	१५.१८	१.५२	११.९८
३०	नागपूर	७६१७२	३१७२६	४०४	२५.१७	३.८६	१५.३३	३.१३	१२.४४
३१	भंडारा	२५४५४३	१३९६०९	७९२२	३७.६३	४.८६	१२.९२	३.५४	९.४१
३२	गोंदिया	३०१८६२	१६०४६५	४१६	५२.७८	४.९३	९.३३	८.०६	१५.२८
३३	चंद्रपूर	२०६०४७	१०१६४७	७०१	३६.७४	५.००	१३.६१	९.२६	२५.१९
३४	गडचिरोली	१९३६०१	९२७९३	४९१	३४.६६	३.५२	१०.१७	१६.९०	४८.७५
	महाराष्ट्र	**३१०९९८३**	**१३८३६३७**	**१७१२८**	**६७९.३७**	**५८.८९**	**८.६७**	**१९४.०५**	**२८.५६**

परिशिष्ट - ३

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत सांख्यिकीय माहिती सन २०२०-२१

अ.क्र.	जिल्हा	योजनेंतर्गत रोजगार निर्मिती					योजनेंतर्गत खर्च		
				सरासरी प्रतिकुटुंब मनुष्य दिवस निर्मिती	१०० दिवसापेक्षा जास्त दिवस रोजगार पुरविण्यात आलेल्या				
		महिला	महिलांची टक्केवारी		कुटुंबाची संख्या	मनुष्य दिवस निर्मिती (लाखात)	एकूण खर्च (रु.लाखात)	अकुशल मजुरीवरील खर्च (रु.लाखात)	साहित्यावरील खर्च (रु.लाखात)
१	२	१९	२०	२१	२२	२३	२४	२५	२६
१	ठाणे	१.५२	४०.१५	३३	५६८	१.०२	१२६५	९१२	२३३
२	पालघर	२६.६०	५३.५०	६३	१४८२२	२८.२३	१३७६४	११९८४	२०८१
३	रायगड	१.२५	४०.७७	३१	४३५	०.६८	९७४	७२७	१६७
४	रत्नागिरी	४.४५	४५.११	३२	१६४७	२.५६	३१४८	२३८२	५००
५	सिंधुदुर्ग	२.३३	३९.५२	३०	८३७	१.२२	१९७१	१४०३	३९९
६	नाशिक	८.८८	३६.७६	३१	३०३१	५.५४	७०९६	५७१७	९३४
७	धुळे	४.०१	३८.६९	२७	८३१	१.२३	३८०९	२४१६	११३८
८	नंदुरबार	१२.७२	४१.४९	२९	२८५१	४.०८	९२२१	७२५९	१५८२
९	जळगाव	६.८८	३४.८७	३६	३६०९	५.७९	६१९९	४५२६	१२४८
१०	अहमदनगर	१०.४१	४६.०३	३२	३६५०	६.९३	७३७३	५२२४	१७११
११	पुणे	३.२६	४३.४८	३८	१५४५	२.७२	२६३९	१७२४	६४१
१२	सातारा	३.६५	४३.५२	३३	१६१६	३.००	२८२४	१९७३	६३९
१३	सांगली	३.१३	४०.३९	३९	१७४९	२.७६	२३५४	१७६१	३८१
१४	सोलापूर	२.१८	३६.७९	२८	८९३	१.४०	१८००	१३२८	३१४
१५	कोल्हापूर	१.३८	४१.५८	२०	२६१	०.४२	११७३	७७४	२५९
१६	औरंगाबाद	५.२८	४०.१७	३४	२४७९	३.७७	५८४०	४१६८	१४१५
१७	जालना	७.९६	४२.८७	४०	३७०४	७.१८	३६८६	२६३०	७६५
१८	परभणी	४.४४	३८.०७	४३	२६०३	४.११	४८७३	३२४८	१३९५
१९	हिंगोली	५.८३	४०.३३	४३	३२००	५.१८	३९८४	२८५१	८३८
२०	बीड	५.५२	४२.५१	४५	३२६०	५.६३	५३०४	३८७२	१०७३
२१	नांदेड	७.५०	४४.९५	४०	३७३७	६.९२	३७९८	२७७२	७५३
२२	उस्मानाबाद	५.०३	४१.७४	५२	३२६९	५.३४	४५६२	२९८८	१२७९
२३	लातूर	५.७१	४४.३७	५१	३२०९	६.४९	४११८	३१९१	६५२
२४	बुलढाणा	४.३२	३१.६८	३२	२३४६	३.२४	३०८९	२२८८	५२३
२५	अकोला	३.४०	३४.८७	२६	१४१९	२.६२	२४८०	१५५८	७२२
२६	वाशिम	२.४८	३७.४७	४०	१४००	३.२४	२५१८१	२२०७९	२०८३
२७	अमरावती	३७.५५	३७.१२	१०५	३२९५९	७९.०९	४५३८	२८९४	१३०८
२८	यवतमाळ	९.४१	४०.२७	४१	४७३४	९.८६	८८१८	५४२७	२८९२
२९	वर्धा	३.६३	२८.५८	५५	३०४६	६.५६	३९६४	२९९५	६७७
३०	नागपूर	९.०३	३५.८९	४९	६५२५	९.९८	६७२८	५७५५	५०६
३१	भंडारा	२०.६९	५४.९९	२८	२८८१	३.७७	८३३८	६४२१	१५२६
३२	गोंदिया	२८.०३	५३.११	३२	६४५७	९.०१	१३१८०	९८१४	२९०४
३३	चंद्रपूर	१६.७७	४५.६५	३४	४६७५	६.८५	८५४३	७३६०	६६१
३४	गडचिरोली	१६.३९	४७.२८	३९	६५६९	९.८५	९३१८	७६४८	१२०३
	महाराष्ट्र	**२९१.६३**	**४२.९३**	**४०**	**१३६८१७**	**२५६.२५**	**१९५९५३**	**१४९२६७**	**३५४०१**
						राज्यस्तरीय खर्च	**७२०**		
						एकूण खर्च	**१९६६७३**		

परिशिष्ट - ३

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत सांख्यिकीय माहिती सन २०२०-२१

अ.क्र.	जिल्हा	योजनेंतर्गत खर्च		योजनेंतर्गत कामे					
		मजुरी व साहित्यावरील खर्चाचे प्रमाण		चालू वर्षातील एकूण (संख्या)		चालू वर्षातील पुर्ण कामे व चालू/अपूर्ण कामे (संख्या)			
						ग्रामीण भागातील अंतर्गत रस्ते		पूरनियंत्रण विषयक कामे	
		मजुरीवरील खर्चाचे प्रमाण	साहित्यावरील खर्चाचे प्रमाण	पूर्ण झालेली कामे	चालू कामे	पूर्ण झालेली कामे	चालू कामे	पूर्ण झालेली कामे	चालू कामे
१	२	२७	२८	२९	३०	३१	३२	३३	३४
१	ठाणे	८१	१९	४२६२	५९४५	१९	७०	५	१
२	पालघर	८४	१६	१३४५७	३२७४१	४२५	१२३४	०	०
३	रायगड	८२	१८	१३६७	९५४४	६	४४	०	०
४	रत्नागिरी	८४	१६	८३३९	२७२३२	९	२०	०	०
५	सिंधुदुर्ग	७९	२१	५८६१	१८०६०	९	४१४	१	९३
६	नाशिक	८६	१४	१६६४२	३३२९०	२२	२४१	०	०
७	धुळे	६८	३२	१५२०८	२५९७०	४६४	१८३	२	०
८	नंदुरबार	८३	१७	२०६८९	४२९४७	२२	८८	०	०
९	जळगाव	७९	२१	८६००	३२६२५	८८	११४	३	१०
१०	अहमदनगर	७६	२४	१२४३७	३३५४२	४५	२५८	०	०
११	पुणे	७४	२६	२७९४	१५८७१	१	१३०	१	०
१२	सातारा	७७	२३	६१२६	१५५४३	९१	२९२	०	४
१३	सांगली	८४	१६	३५०८	११९९६	९७	४४३	१	३
१४	सोलापूर	८१	१९	२९३९	१४१९०	१३	३०	०	०
१५	कोल्हापूर	७६	२४	३६९३	८८५७	०	७४	०	०
१६	औरंगाबाद	७०	३०	४७६९	२४२३९	५६	३८४	०	१
१७	जालना	७५	२५	६१७३	२२६७९	६४	७९०	०	०
१८	परभणी	७९	२१	३८१४	१३३९१	८०	२६१	०	०
१९	हिंगोली	७०	३०	३६१६	१०६३०	१	८२	०	०
२०	बीड	७८	२२	२८२७	२५०२६	४८	१०७४	०	०
२१	नांदेड	८०	२०	२४००	३८७७०	१३	७६३	०	०
२२	उस्मानाबाद	७९	२१	२८२८	१७८०२	१३	१०५७	०	२८
२३	लातूर	७१	२९	३३९४	१०६९१	६६	३४२	०	०
२४	बुलढाणा	८४	१६	६४२२	१६२८९	४५	१८२	३	३०
२५	अकोला	८२	१८	५२६६	२५४७७	८६	३१६	०	०
२६	वाशिम	७०	३०	४३५३	९४०७	४७	१४२	४	३६
२७	अमरावती	९२	८	१८२०५	४२२२०	२०१	६११	१८	७०
२८	यवतमाळ	६६	३४	१४१४६	३३८४४	८२	५१०	३१	१५९
२९	वर्धा	८३	१७	५६७८	१२३५९	११	३९	०	०
३०	नागपूर	९३	७	५६८२	१४८१०	६	८०	८	४८
३१	भंडारा	८२	१८	११३८८	३३७७२	४४६	८६६	१८०	११०
३२	गोंदिया	७८	२२	१४०२५	६४२०६	८०४	९१८	१९१	३४५
३३	चंद्रपूर	९३	७	९९५७	२३७२५	२१०	७४९	९०	२०९
३४	गडचिरोली	८७	१३	९१२८	१८५१४	१६९	५१७	१६	१९
	महाराष्ट्र	**८२**	**१८**	**२५९९९३**	**७८६२१२**	**३७५९**	**१३३१८**	**५५४**	**११६६**

परिशिष्ट - ३

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत सांख्यिकीय माहिती सन २०२०-२१

अ.क्र.	जिल्हा	योजनेंतर्गत कामे							
		चालू वर्षातील पुर्ण कामे व चालू/अपूर्ण कामे (संख्या)							
		जलसंधारण व जलसंवर्धक विषयक कामे		दुष्काळ प्रतिबंध कामे		लघु सिंचन कामे		जमिनीच्या विकासाकरिता सिंचनाची कामे (Category IV)	
		पूर्ण झालेली कामे	चालू कामे	पूर्ण झालेली कामे	चालू कामे	पूर्ण झालेली कामे	चालू कामे	पूर्ण झालेली कामे	चालू कामे
१	२	३५	३६	३७	३८	३९	४०	४१	४२
१	ठाणे	२९	४७	७७	१६२	०	०	३३००	५५३८
२	पालघर	४४६	७४२	७३८	४४९७	६	८	११००३	२४३२८
३	रायगड	०	४५	६४७	६४७५	०	०	६९५	२८३०
४	रत्नागिरी	७	१८	२६७०	११९२	०	०	५६०६	२५६१७
५	सिंधुदुर्ग	१८	६६	४२९२	८७१९	०	०	१२९१	७७४६
६	नाशिक	४३१	७८६	७१६	३८४३	१०	१८	१४४८०	२७५५५
७	धुळे	१६१	२०५	६०६	११२५	०	०	१३६४७	२४२७०
८	नंदुरबार	३२८	५५९	७९०	४८८७	०	०	१८६३५	३६२०९
९	जळगाव	१९३	३९९	५६६	९४२	०	०	७११८	२९९४८
१०	अहमदनगर	१८८	२२६	१५२९	९००२	०	०	१०१३१	२३२८३
११	पुणे	६	८२	१८८	१६३७	०	०	२५७३	१३८७५
१२	सातारा	७०	४४	९०	६५०	०	०	५३४९	१३८६७
१३	सांगली	१३	४२१	२१५	१३६२	०	०	३१२८	९४०६
१४	सोलापूर	३	१५	५	४५४	०	०	२८९७	१३५८८
१५	कोल्हापूर	०	०	२७	३५	०	०	३१६५	८१२८
१६	औरंगाबाद	८७	४२२	६८	५५१	०	०	४३८६	२२४८५
१७	जालना	२४१	४४७	१४८८	८७२५	१	२	२९८४	११६४१
१८	परभणी	८५	२८२	४५	१३७४	०	०	३५९५	११३३४
१९	हिंगोली	१०७	१०७५	१०४	६१३	०	०	३३८७	८८४९
२०	बीड	४६५	४७९१	१८८	१७०३	५	१३५	१५७९	१५०३३
२१	नांदेड	१३९	१००१	३५३	१४०८	०	१	१५२२	३४६४९
२२	उस्मानाबाद	३५८	८५८	२०९	१७७०	०	२	१८८०	१३५८३
२३	लातूर	७	२३	९४	८७८	२	९	२६०४	८६२६
२४	बुलढाणा	५४	१४०	८७९	२९१६	०	०	५२८४	१२९३६
२५	अकोला	२६८	४६५	२९	९८८	०	०	४७८३	२३४९५
२६	वाशिम	७२	२४९	६६७	१८०३	३	५	३३६८	६७५३
२७	अमरावती	६२५	१८३५	१२३०	४६४२	१९	८४	१५५५४	३४४४९
२८	यवतमाळ	२८८	९७९	६११	२००८	०	७	१०६८३	२७६९६
२९	वर्धा	१७	८	७२३	१२५२	०	०	४४२९	१०६१३
३०	नागपूर	३५	१३५	६४३	१६४९	०	०	४९१७	१२६५०
३१	भंडारा	२६८	२७९	३५	१५४	५८	३८	९९०३	३१८६८
३२	गोंदिया	२३१	६९१	२५४	९२७	११	२४	१०७०२	५९६५९
३३	चंद्रपूर	१६१	५१५	४९२	२१९८	९	७७	७८९०	१८९१५
३४	गडचिरोली	३२४	५१३	२०७	८८०	०	१२	६५००	१३६४२
	महाराष्ट्र	**५७२५**	**१८३६३**	**२१४७५**	**८१४२१**	**१२४**	**४२२**	**२०८९६८**	**६४५०६४**

परिशिष्ट - ३

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत सांख्यिकीय माहिती सन २०२०-२१

अ.क्र.	जिल्हा	योजनेंतर्गत कामे							
		चालू वर्षातील पूर्ण कामे व चालू/अपूर्ण कामे (संख्या)							
		पारंपारिक जलस्त्रोतांचे नुतनीकरणाची कामे		भू-विकासाची कामे		भारत निर्माण राजीव गांधी सेवा केंद्र		ग्रामीण पेयजलाची कामे Rural Drinking Water	
		पूर्ण झालेली कामे	चालू कामे	पूर्ण झालेली कामे	चालू कामे	पूर्ण झालेली कामे	चालू कामे	पूर्ण झालेली कामे	चालू कामे
१	२	४३	४४	४५	४६	४७	४८	४९	५०
१	ठाणे	६	७	२०२	५०	०	०	५	०
२	पालघर	१९७	५६७	४२३	११९९	०	३	०	०
३	रायगड	५	११	२	१८	०	०	०	०
४	रत्नागिरी	३	५	०	३२	०	०	०	०
५	सिंधुदुर्ग	१	३	०	०	०	०	०	०
६	नाशिक	३६	१६५	९९	६०	०	०	२	१
७	धुळे	०	०	०	१	०	०	९	२१
८	नंदुरबार	४	१	१२	११८	२	६	७	१
९	जळगाव	३७	६८	०	४	०	२	५	६
१०	अहमदनगर	८	२७	१०	३७	०	१	०	०
११	पुणे	०	१९	१	४	०	०	०	०
१२	सातारा	०	१	२	५	१	०	३६	२०
१३	सांगली	२	११	१	३४	०	३	२३	५९
१४	सोलापूर	१०	२	८	६५	०	०	०	०
१५	कोल्हापूर	०	०	०	०	०	०	३२	११
१६	औरंगाबाद	१४	८९	२	४	१	२	३८	९१
१७	जालना	६	१२	१११	२२८	०	०	७	४
१८	परभणी	०	०	१	२०	०	०	०	०
१९	हिंगोली	०	१	०	१	०	०	०	०
२०	बीड	५	७८	२४	५१४	०	६	६	६१
२१	नांदेड	८	५४	२७	१२२	०	९	६०	८४
२२	उस्मानाबाद	६९	८२	३	१	०	३	२२	१३
२३	लातूर	०	०	२	१	०	२	१५	१८
२४	बुलढाणा	०	०	०	१	०	०	४६	२५
२५	अकोला	०	५	०	२	७	१०	२१	५१
२६	वाशिम	०	९	३	१०३	४	४	११	२
२७	अमरावती	३४	१०२	११३	६५	१	८	९	२६
२८	यवतमाळ	८	२५	१	०	३	१०	१६३	१६२
२९	वर्धा	१	०	०	०	०	१०	०	०
३०	नागपूर	१	२	०	०	०	२	५	०
३१	भंडारा	४९	४५	३८५	२८७	०	१	०	०
३२	गोंदिया	३१४	६०५	२९५	४१५	०	०	०	०
३३	चंद्रपूर	१८१	३४५	४२४	३८५	२	४	०	२
३४	गडचिरोली	२३	६१	१३०८	१८०६	३	६	१४	१०
	महाराष्ट्र	**१०२२**	**२४०२**	**३४५९**	**५५८२**	**२४**	**९२**	**५३६**	**६६८**

परिशिष्ट - ३

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत सांख्यिकीय माहिती सन २०२०-२१

अ.क्र.	जिल्हा	योजनेंतर्गत कामे							
		चालू वर्षातील पूर्ण कामे व चालू/अपूर्ण कामे (संख्या)				महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना - महाराष्ट्र अंतर्गत			
		ग्रामीण स्वच्छता अभियान		इतर कामे		सिंचन विहीरींची कामे		शेततळयांची कामे	
		पूर्ण झालेली कामे	चालू कामे	पूर्ण झालेली कामे	चालू कामे	पूर्ण झालेली कामे	चालू कामे	पूर्ण झालेली कामे	चालू कामे
१	२	५१	५२	५३	५४	५५	५६	५७	५८
१	ठाणे	६१८	६९	१	१	१३८	८१	६	८
२	पालघर	२०४	१३८	१५	२५	११३	१६०	३७	६२
३	रायगड	२	११३	१०	८	३	२०	०	१
४	रत्नागिरी	४४	३४४	०	४	२५	१६९	५	१०
५	सिंधुदुर्ग	२४९	१०१७	०	२	६८	१७२	४	१३
६	नाशिक	८४६	५९५	०	२६	१५९	३०९	५	५
७	धुळे	३१७	१६२	२	३	१२१९	११८०	३०	९
८	नंदुरबार	८४५	७४६	४४	३३२	४१४	६१२	७	५
९	जळगाव	५७६	५४४	१४	५८८	२६३	७०४	६१	७८
१०	अहमदनगर	५२६	७०७	०	१	१८९	४१८	१०३	३८
११	पुणे	२४	१२३	०	१	८२	२२८	४	२२
१२	सातारा	४८५	६३५	२	२५	९९	१६८	२२	७
१३	सांगली	२१	१२७	७	१२७	५९	२७२	९	३५
१४	सोलापूर	३	३०	०	६	४९	८९४	७	२०
१५	कोल्हापूर	४६४	५६९	५	४०	१३	४२	१	३
१६	औरंगाबाद	११४	२०८	३	२	६९२	१४२७	४८	७१
१७	जालना	१२६५	७५०	६	८०	४०८	६३५	१३०	७००
१८	परभणी	८	१०५	०	१५	५९८	२५४७	३२	५१
१९	हिंगोली	१७	८	०	१	९७७	३१६०	१	११
२०	बीड	५०७	१५८३	०	४८	२५६	२७७३	२५८	१५२८
२१	नांदेड	२६९	६०४	९	७५	४८९	२२७६	४७	३७४
२२	उस्मानाबाद	२५९	३७५	१५	३०	४८३	१७४०	४४	१४८
२३	लातूर	६०४	८००	०	०	२२२	११४७	२	४
२४	बुलढाणा	१११	५९	०	०	२४६	३४०	२३	२७
२५	अकोला	७२	१४२	०	३	१९४	२३५	८८	८६
२६	वाशिम	१७३	२८५	१	१६	५८१	६१५	२५६	२५५
२७	अमरावती	३८९	२८९	१२	३९	१३०७	१०७८	१४	३५
२८	यवतमाळ	२२७१	२२७५	५	१३	९५५	१९३४	८८	१०२
२९	वर्धा	४९७	४२८	०	९	२२३	४४१	७	२
३०	नागपूर	६७	२४४	०	०	१२७	१४०	९	३
३१	भंडारा	६४	१२२	०	२	६४	२८२	२	३
३२	गोंदिया	१२२०	४४१	३	१८१	११५	५४	१९	१७
३३	चंद्रपूर	४९२	२४९	६	७७	७६	८२	७२	५९
३४	गडचिरोली	५६०	१०३७	४	११	२०	९३	२०	३२
	महाराष्ट्र	**१४१८३**	**१५९२३**	**१६४**	**१७९१**	**१०९२६**	**२६४२८**	**१४६१**	**३८२४**

परिशिष्ट - ४

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत तालुकावार मनुष्यदिवस निर्मिती सन २०२१-२२

अ.क्र.	तालुका	मनुष्यदिवस निर्मिती (लाखात)
१	२	३
१	चिखलदरा	३७.५७
२	विक्रमगढ	२८.७०
३	धारणी	१९.०२
४	जव्हार	१८.३७
५	गोंदिया	११.६१
६	तिरोडा	११.१७
७	आर्णी	९.७१
८	अक्राणी	८.९६
९	धानोरा	८.८५
१०	अर्जुनी मोरगांव	८.६५
११	देवरी	८.५४
१२	मोर्शी	८.५३
१३	पैठण	८.२३
१४	वाडा	८.१३
१५	मोहाडी	८.०८
१६	आष्टी	८.००
१७	मोखाडा	७.३५
१८	सालेकसा	७.३३
१९	अक्कलकुआ	६.९८
२०	साक्रोली	६.९०
२१	गडचिरोली	६.६५
२२	लाखनी	६.६४
२३	कळमनुरी	६.६१
२४	तुमसर	६.५७
२५	ब्रम्हपुरी	६.५६
२६	पारोळा	६.३७
२७	गोरेगांव	६.२४
२८	घनसांवगी	६.०९
२९	सडक अर्जुनी	६.०८
३०	फुलंब्री	५.७८
३१	वरुड	५.७४
३२	पूर्णा	५.६९
३३	औसा	५.६६
३४	चार्मोशी	५.६६
३५	लाखंदुर	५.५६
३६	चिमुर	५.४१
३७	चांदुरबाजार	५.३५
३८	नागभिड	५.२२
३९	वैजापूर	५.१९
४०	आरमोरी	५.१२
४१	अचलपूर	४.७४
४२	आमगांव	४.७२
४३	जिंतूर	४.६६
४४	वसमत	४.६१
४५	कुरखेडा	४.४३
४६	हिंगोली	४.४१
४७	माहुर	४.३७
४८	सिंदेवाही	४.३७
४९	सावली	४.३४
५०	सेलु	४.३०
५१	गेवराई	४.३०
५२	गंगापूर	४.२४
५३	दर्यापूर	३.९९
५४	परतूर	३.९५
५५	मानवत	३.९०
५६	भंडारा	३.७९
५७	परभणी	३.७२
५८	उमरखेड	३.७०
५९	मुल	३.६७
६०	पवनी	३.५७
६१	नरखेड	३.५१
६२	सेनगांव	३.४७
६३	तुळजापूर	३.४६
६४	औरंगाबाद	३.४४
६५	तिवसा	३.४१
६६	शहादा	३.२८
६७	अंजनगांव सुर्जी	३.२२
६८	भोकरदन	३.१९
६९	बदनापूर	३.१५
७०	कळंब	३.१३
७१	अमरावती	३.१३
७२	जिवती	३.१२
७३	उमरेड	३.०७
७४	पोंभुर्णा	३.०१
७५	कुही	२.९८
७६	चाळीसगांव	२.९६
७७	कोरची	२.८७
७८	औंध	२.८३
७९	रामटेक	२.८२
८०	मालेगांव	२.८१
८१	केज	२.७४
८२	नंदुरबार	२.७३
८३	दिग्रज	२.७१
८४	निलंगा	२.६६
८५	लोहा	२.६६
८६	काटोल	२.६५
८७	साक्री	२.६१
८८	किनवट	२.५६
८९	मौदा	२.५६
९०	कर्जत	२.५५
९१	हदगांव	२.५०
९२	देसाईगंज	२.४५
९३	अकोला	२.४५
९४	लातूर	२.४४
९५	बागलाण	२.३९
९६	पेठ	२.३८
९७	अकोट	२.३८
९८	अंमळनेर	२.३७
९९	नवापूर	२.३६
१००	जामनेर	२.३४
१०१	भातकुली	२.३४
१०२	उस्मानाबाद	२.३२
१०३	आटपाडी	२.३२
१०४	उदगीर	२.३१
१०५	इंदापूर	२.२९
१०६	येवला	२.२८
१०७	भुम	२.२७
१०८	महागांव	२.२६
१०९	नांदगाव खांडेश्वर	२.२४
११०	शिरपूर	२.२२

परिशिष्ट - ४

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत तालुकावार मनुष्यदिवस निर्मिती सन २०२१-२२

अ.क्र.	तालुका	मनुष्यदिवस निर्मिती (लाखात)
१	२	३
१११	रेणापूर	२.१५
११२	बाबुळगांव	२.१३
११३	यवतमाळ	२.१२
११४	चाकुर	२.१०
११५	जामखेड	२.०९
११६	पाटोदा	२.०७
११७	चांदुर रेल्वे	२.०६
११८	बीड	२.०५
११९	गोंडपिंपरी	२.०५
१२०	खटाव	२.०४
१२१	पारनेर	२.०४
१२२	अंबड	२.०३
१२३	त्र्यंबकेश्वर	२.०१
१२४	कळवण	१.९८
१२५	जालना	१.९६
१२६	शिरुर कासार	१.९६
१२७	तेल्हारा	१.९५
१२८	तलोदा	१.९४
१२९	मूलचेरा	१.९४
१३०	नेवासा	१.९४
१३१	सुरगाणा	१.९३
१३२	सिंदखेडा	१.९१
१३३	राळेगांव	१.९०
१३४	सावनेर	१.८७
१३५	पाथर्डी	१.८०
१३६	भिवापूर	१.७६
१३७	कळमेश्वर	१.७५
१३८	परळी	१.७५
१३९	नायगांव (खु)	१.७४
१४०	संग्रामपूर	१.७३
१४१	शहापूर	१.७३
१४२	डहाणू	१.७३
१४३	देवनी	१.७०
१४४	बाळापूर	१.७०
१४५	अहमदपूर	१.६९

अ.क्र.	तालुका	मनुष्यदिवस निर्मिती (लाखात)
१	२	३
१४६	संगमनेर	१.६९
१४७	कंधार	१.६८
१४८	जत	१.६७
१४९	चोपडा	१.६७
१५०	रिसोड	१.६६
१५१	समुद्रपूर	१.६५
१५२	शेवगांव	१.६३
१५३	आर्वी	१.६२
१५४	मुखेड	१.६२
१५५	माण	१.६१
१५६	मूर्तीजापूर	१.५८
१५७	नांदगांव	१.५८
१५८	फलटण	१.५८
१५९	जाफ्राबाद	१.५८
१६०	धामणगांव रेल्वे	१.५६
१६१	कुडाळ	१.५६
१६२	गंगाखेड	१.५५
१६३	दारव्हा	१.५४
१६४	पाचोरा	१.४७
१६५	कारंजा	१.४६
१६६	भद्रावती	१.४६
१६७	वाशिम	१.४६
१६८	कामठी	१.४६
१६९	हिमायतनगर	१.४६
१७०	इगतपूरी	१.४४
१७१	वरोरा	१.४३
१७२	अंबाजोगाई	१.४१
१७३	श्रीगोंदा	१.४१
१७४	दिंडोरी	१.४१
१७५	कन्नड	१.४१
१७६	पारशिवनी	१.४०
१७७	बार्शी	१.४०
१७८	मालेगांव	१.३८
१७९	आष्टी	१.३६
१८०	पालघर	१.३६

अ.क्र.	तालुका	मनुष्यदिवस निर्मिती (लाखात)
१	२	३
१८१	नेर	१.३४
१८२	नांदेड	१.३४
१८३	पातूर	१.३३
१८४	चिखली	१.३२
१८५	रत्नागिरी	१.३२
१८६	खामगांव	१.३२
१८७	राजुरा	१.३२
१८८	सिल्लोड	१.३२
१८९	पुसद	१.३२
१९०	अर्धापूर	१.३१
१९१	घाटंजी	१.३१
१९२	सोयगांव	१.३०
१९३	नगर	१.३०
१९४	नांदुरा	१.२९
१९५	उमरी	१.२९
१९६	मलकापूर	१.२९
१९७	वर्धा	१.२८
१९८	धुळे	१.२७
१९९	माळशिरस	१.२५
२००	अहेरी	१.२३
२०१	पालम	१.२२
२०२	मंगळुरपिर	१.२१
२०३	मुक्ताईनगर	१.२१
२०४	हिंगणघाट	१.१९
२०५	सांगोला	१.१८
२०६	मोताळा	१.१७
२०७	माढा	१.१७
२०८	मानोरा	१.१६
२०९	मेहकर	१.१६
२१०	चंद्रपूर	१.१५
२११	कळंब	१.१४
२१२	सिरोंचा	१.१४
२१३	देवळी	१.११
२१४	बारामती	१.११
२१५	बोदवड	१.०८

परिशिष्ट - ४

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत तालुकावार मनुष्यदिवस निर्मिती सन २०२१-२२

अ.क्र.	तालुका	मनुष्यदिवस निर्मिती (लाखात)
१	२	३
२१६	अकोला	१.०८
२१७	दापोली	१.०८
२१८	मुदखेड	१.०७
२१९	तलासरी	१.०६
२२०	यावल	१.०६
२२१	जळगांव (जामोद)	१.०५
२२२	मोहोळ	१.०५
२२३	रहाता	१.०४
२२४	वाळवा	१.०४
२२५	सोनपेठ	१.०३
२२६	कराड	१.०२
२२७	कोरेगांव	१.०१
२२८	पलूस	१.००
२२९	खेड	०.९९
२३०	पंढरपूर	०.९९
२३१	मंठा	०.९८
२३२	धर्माबाद	०.९७
२३३	भामरागड	०.९७
२३४	जुन्नर	०.९६
२३५	खुलताबाद	०.९६
२३६	जळकोट	०.९६
२३७	सेलू	०.९६
२३८	मुरबाड	०.९६
२३९	कारंजा	०.९६
२४०	रावेर	०.९५
२४१	वाशी	०.९४
२४२	मंडणगड	०.९३
२४३	एरंडोल	०.९२
२४४	देगलूर	०.९०
२४५	केळापूर	०.८९
२४६	परांडा	०.८९
२४७	भोकर	०.८९
२४८	उमरगा	०.८८
२४९	बार्शीटाकळी	०.८८
२५०	राजापूर	०.८६

अ.क्र.	तालुका	मनुष्यदिवस निर्मिती (लाखात)
१	२	३
२५१	पेण	०.८६
२५२	मालवण	०.८६
२५३	मंगळवेढे	०.८५
२५४	झारी जामणी	०.८५
२५५	पाथरी	०.८५
२५६	सिन्नर	०.८३
२५७	लांजा	०.८१
२५८	करमाळा	०.८१
२५९	धारुर	०.८१
२६०	बीलोली	०.८०
२६१	हिंगणा	०.८०
२६२	श्रीरामपूर	०.७८
२६३	अक्कलकोट	०.७७
२६४	तासगांव	०.७५
२६५	संगमेश्वर	०.७४
२६६	बुलढाणा	०.७४
२६७	कोपरगांव	०.७४
२६८	चिपळूण	०.७३
२६९	लोहारा	०.७२
२७०	भडगांव	०.७२
२७१	नागपूर (ग्रामीण)	०.७१
२७२	चांदवड	०.७१
२७३	एटापल्ली	०.७१
२७४	कणकवली	०.७१
२७५	गुहागर	०.७०
२७६	धरणगांव	०.७०
२७७	बल्लारपूर	०.६९
२७८	निफाड	०.६८
२७९	देवगड	०.६५
२८०	वणी	०.६४
२८१	सावंतवाडी	०.६३
२८२	जळगांव	०.६२
२८३	पाटण	०.६१
२८४	कोरपणा	०.६०
२८५	आंबेगांव	०.६०

परिशिष्ट - ४

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत तालुकावार मनुष्यदिवस निर्मिती सन २०२१-२२

अ.क्र.	तालुका	मनुष्यदिवस निर्मिती (लाखात)
१	२	३
२८६	राहुरी	०.५८
२८७	चंदगड	०.५८
२८८	भुसावळ	०.५७
२८९	लोणार	०.५७
२९०	मारेगांव	०.५५
२९१	सिंदखेड राजा	०.५५
२९२	शिरुर अंनतपाळ	०.५५
२९३	देऊळगांव राजा	०.५४
२९४	सातारा	०.५४
२९५	भोर	०.५४
२९६	राधानगरी	०.५२
२९७	शेगांव	०.५२
२९८	कवठे-महांकाळ	०.५१
२९९	कागल	०.५१
३००	सोलापूर दक्षिण	०.५१
३०१	हातकणंगले	०.५०
३०२	देवळा	०.४९
३०३	खंडाळा	०.४७
३०४	नाशिक	०.४७
३०५	कर्जत	०.४६
३०६	खेड	०.४६
३०७	खानापूर	०.४५
३०८	माजलगांव	०.४५
३०९	दौंड	०.४४
३१०	शिरुर	०.४३
३११	मिरज	०.४३
३१२	वडवणी	०.४३
३१३	गडहिंग्लज	०.४२
३१४	भिवंडी	०.४०
३१५	भुदरगड	०.३६
३१६	आजरा	०.३६
३१७	कडेगांव	०.३५

अ.क्र.	तालुका	मनुष्यदिवस निर्मिती (लाखात)
१	२	३
३१८	दोडामार्ग	०.३४
३१९	अलिबाग	०.३३
३२०	वाई	०.३३
३२१	वेंगुर्ला	०.३३
३२२	रोहा	०.३२
३२३	वैभववाडी	०.३२
३२४	करवीर	०.२८
३२५	पन्हाळा	०.२७
३२६	शिरोळ	०.२७
३२७	जावळी	०.२५
३२८	पुरंदर	०.२५
३२९	मावळ	०.२४
३३०	सोलापूर उत्तर	०.२३
३३१	माणगांव	०.२२
३३२	मुळशी	०.२२
३३३	हवेली	०.२२
३३४	म्हसळा	०.२१
३३५	पोलादपूर	०.२०
३३६	वेल्हा	०.२०
३३७	सुधागड	०.२०
३३८	महाड	०.२०
३३९	खालापूर	०.१९
३४०	शिराळा	०.१७
३४१	अंबरनाथ	०.१७
३४२	कल्याण	०.१६
३४३	शाहुवाडी	०.१५
३४४	पनवेल	०.१५
३४५	बावडा	०.१५
३४६	महाबळेश्वर	०.१३
३४७	श्रीवर्धन	०.१२
३४८	वसई	०.१०
३४९	तळा	०.०९
३५०	मुरुड	०.०७
३५१	उरण	०.०३
	राज्य	८२५.४६

- मार्गदर्शन -

मा. श्री. नंद कुमार, अपर मुख्य सचिव (रोहयो)

- विश्लेषण व सांख्यिकी माहिती -

श्री. शान्तनु गोयल, आयुक्त (नरेगा), नागपूर

श्रीमती चि.नि.सुर्यवंशी, सहसचिव (रोहयो)   श्रीमती संजना खोपडे, उप सचिव (रोहयो)

श्री. संदेश मेळेकर, अवर सचिव (रोहयो)   श्री. विजय कलवले, सहायक संचालक (लेखा)

कामे मनरेगाची....
शाश्वत विकासाची

सत्यमेव जयते

महाराष्ट्र शासन

नियोजन (रोजगार हमी योजना) विभाग

नवीन प्रशासन भवन, १६ वा मजला, मंत्रालय मुंबई - ४०० ०३२

संकेतस्थळ - mahaegs.maharashtra.gov.in

ई-मेल - egsdesk9-mh@gov.in

विनामूल्य मदत वाहिनी क्र. - (Helpline No.) 1800223839